Závodszky

XI. század
törvényei
zsinatai

Budapest
1904

A SZENT ISTVÁN, SZENT LÁSZLÓ ÉS KÁLMÁN KORABELI TÖRVÉNYEK ÉS ZSINATI HATÁROZATOK FORRÁSAI

(FÜGGELÉK: A TÖRVÉNYEK SZÖVEGE)

IRTA

ZÁVODSZKY LEVENTE

BUDAPEST

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUD. ÉS IROD. OSZTÁLYA

1904

STEPHANEUM, A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utcza 28/*a*.

TARTALOM.

Appendix.

A rövidítések magyarázata.

A = annus.
Bor. = Boretius : Monumenta Germaniae Historica Legum sectio II. Capitularia regum Francorum.
C. = caput
Can. = canon
Capit. = capitula
Capitul. = capitulare
Cod. Just. = Codex Justiniani
Col. = columna
Conc. = concilium
Corp. Jur. = Corpus iuris Hungarici
End. = Endlicher : Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana
Ért. TT. = Értekezések a történet-tudományok köréből. Kiadja a magyar tudományos Akadémia
Mansi = Mansi : Sacrorum conciliorum . . . nova et amplissima collectio
M. G. Ll. = Monumenta Germaniae Historica, Leges.
M. G. S. S. = Monumenta Germaniae Historica, Scriptores
P. = pagina
Syn. = synodus
T. = tomus
Tit. = titulus
Wass. = Wasserschleben : Die Bussordnungen der abendländischen Kirche.

ELŐSZÓ.

A budapesti királyi magyar tudományegyetem bölcsészettudományi kara az 1901—1902-dik tanévben a következő pályatételt tűzte ki: «A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai, a hasonló vagy azonos helyek pontos feltüntetésével és párhuzamba állításával». A bölcsészettudományi kar a birálat[1] alapján a beérkezett pályamunkát jutalomra méltónak itélte.

Dolgozatom megirásánál a pályatétel czéljához híven, fősúlyt a források pontos feltüntetésére és párhuzamba állítására helyeztem. E czélból a korábbi s egykorú egyházi és világi törvényeket átnéztem, kutatva a magyar törvényekkel való szószerinti, tárgyi és gondolatbeli azonosságukat vagy hasonlóságukat. Fejezetről-fejezetre haladva rövid magyarázat után, a melyet csak ott hagytam el, a hol valamely tárgy ismétlődik, párhuzamos oszlopokban állítottam össze az eredményt. Ez néhol a hasonlóság megállapításán túl nem megy, vagyis nem követeli szükségkép egyúttal a forrásbeli kapcsolatot is.

Hogy pedig az összehasonlítás helyes kritikai szöveg alapján történhessék, a megfelelő codexeket fölhasználva, magam állapítottam meg a törvények szövegét, a melyet függelékül a munkámhoz csatoltam. Szent István törvényeit Admontban másoltam le a

[1] Lásd: Acta Reg. Scient. Universitatis Hung. anni MDCCCCI—MDCCCCII. fasc. II. p. 115—119.

XII. századi admonti codexből, míg a Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok szövegét a XII. századi Pray, a XV. századi Túróczi és a XVI. századi Ilosvai codexekből állapítottam meg.

Végül pedig őszinte köszönetemet fejezem ki *Békefi Remig* dr. egyet. ny. r. tanár úrnak, a ki jóindulatával s tanácsával mindenkor támogatott.

Budapest, 1904. január hó 10-én.

Z. Závodszky Levente.

A TÖRVÉNYHOZÁS KÜLFÖLDÖN ÉS HAZÁNKBAN.

Már közel egy századot töltöttek őseink új hazájukban, a Duna-Tisza mellékén s még mindig régi életmódjukat követték. Nem volt erős kéz, mely a nemzet törekvéseinek irányt szabott volna s a törzsekre oszlott nemzetet egységes fő alatt, egységes czél felé vezette volna. Épen ebben a válságos helyzetben lépett a fejedelmi székbe Géza.

Géza fölismerte a külföldi kalandok káros hatását s a szomszéd államok megerősődéséből következő veszedelmet — hajlott tehát a békére. Mint jó politikus, látta, hogy nemzete nem maradhat a szomszéd népek örökös ellensége; de mindaddig nem remélhetett nyugalmat s a szomszéd népekkel békés érintkezést, míg valláskülönbség választja el a magyart szomszédaitól.

A X. században a kereszténység óriási haladást tesz Európaszerte. Géza szomszédjai — a csehek, lengyelek — megtérnek, a bolgárok és Vladimir oroszjai ekkor fogadják el Konstantinápolyból a kereszténységet. Látta, mint verte le az imént megtért orosz az egykor hatalmasabb, de még mindig pogány kozárt; de nem kerülte ki figyelmét N. Ottó hatalma sem. Épen ezért 973-ban Quedlinburgba követeket küldött az öreg császárhoz, hogy békét eszközöljenek a két szomszéd állam között. Ez meg is történt; Géza megnyitotta az országot a térítőknek.

Míg egyrészt ily szerencsésen intézte külpolitikáját, a kereszténység elterjedésének módot nyujtván, addig másrészt mindent megtett saját hatalma érdekében. Tettei elbirálásánál a határozott tényeket nélkülözni vagyunk kénytelenek; de az eredmény sejteti, hogy mit tett ő. Erős kézzel vezette nemzetét; a törzsfők a határozott — mondhatni erőszakos — férfiúval szemben nem mertek föllépni. Igy szilárdította meg és emelte oly magasra a fejedelmi hatalmat, hogy fia azt királysággá alakíthatta át.

***

István kettős czélt tűzött maga elé: a kereszténység megszilárdítását és a királyság megalapítását. Atyja megkezdett művét tovább folytatta, térítgetett, de nem feledte el, hogy csak úgy tarthatja fönn a kereszténységet, ha a megfelelő állami hatalommal rendelkezik. Nyugati hatás alatt vette át a kereszténységet; nyugatról szerzett neki atyja feleséget; nyugaton találta meg a keresztény királyság mintaképét.

A középkor uralkodóinak szemei előtt N. Károly hatalmas birodalma lebegett. Hosszú uralkodása alatt nemcsak diadalmas harczokat vívott, hanem országait törvényekkel is gazdagította. Egységes berendezéssel igazgatta országait s egységes törvénykönyv szabályozta népei életét. A frank capitularék jogforrásai lettek a német, bajor, olasz, sőt a magyar törvényeknek is.

István már kész törvényeket és alkotmányt talált a nyugaton. Csak át kellett venni, természetesen azzal a módosítással, a melyet a magyar viszonyok sajátszerűsége megkívánt. Szent István államszervező tehetségét tehát a külföldi törvények helyes alkalmazásában kell keresnünk.

Nyugati, egyenes frank hatást látunk törvényei megalkotásában is. A törvényhozó testület alkotórésze a Chlodovech-féle birodalomban a sereggyűlés (Heeresversammlung) volt,[1] melyet rendesen márcziusban — Campus Martius, Märzfeld — majd később májusban — Campus Madius, Maifeld — tartottak. A sereggyűlésen kívül a püspökök zsinatai (die Synoden der Bischöfe) jelentékeny befolyást gyakoroltak a frank birodalmi gyűlés kifejlődésére. Ilyen frank nemzeti zsinatokat (Nationalkonzilien) rendszerint a király hívott össze. A legelső ilyen zsinat az 511-iki orleansi, melyet Chlodovech tartott kevéssel az ő halála előtt.[2] Világiak csak a VII. századtól kezdve jelennek meg, de csak mint hallgatók, vagy mint tanácsadók szerepelhettek. Az elnöki széket is egyik érsek foglalta el; azonban a zsinati végzések a király megerősítésére szorultak. Ezeket a zsinatokat szivesen használják föl a királyok, hogy a világi nagyok belevonásával fontos ügyekről tanácskozzanak.

Az egyházi és világi előkelőségek ezen gyűléseit legelőször Neustrasiában találjuk a VI. század közepétől fogva s a nagy májusi sereggyűlést pótolták, jellegüket tekintve az országos zsinatok (Landeskonzilien) közé sorozták.

[1] *Schröder:* Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte. III. Ausgabe. Leipzig, 1898. 147. l.

[2] *Schröder* i. m. 148. l. 14. j.

A Karolingok alatt szokásba jött, hogy az ilyen gyűlést a Campus Madius-szal kapcsolják egybe. Azonban a májusi nagygyűlésen a királyi tanács már kész tervekkel állott elő, a melyeket egy szűkebbkörű, u. n. őszi gyűlésen a seniorok és bizalmas tanácsosok készítettek elő.[1] Míg tehát az őszi gyűlés a tanács szerepét vitte s tagjai közé csak néhány bizalmas férfiút hívott meg a király, addig a tavaszi nagygyűlés már egészen más képet mutat.

A gyűlés generalis conventus, concilium, placitum, synodus, synodalis conventus, sprâhha és colloquium nevek alatt fordul elő.[2] A capitularék bevezetéseiből tudhatjuk meg legvilágosabban, hogy kik vettek részt ezen gyűléseken. N. Károly 779. márcziusában gyűlést tartott, összehíván a püspököket, az apátokat és előkelő férfiakat, a comeseket, a kikkel így határozott.[3] Ugyanezeket találjuk III. Károly capitularéiben[4] és Hinkmarnál is. A lelkes rheimsi érsek «De ordine palatii» czimű művének a 29. fejezetében az egyház és a királyi ház rendtartását irja le az ifjú Karlomann és a püspökök utasítására. Jámbor Lajos koráról mondja: «Abban az időben az volt a szokás, hogy évenként csak két gyűlést tartottak: az egyiket, a melyen évfordultakor az állam állapotát rendezték s ezt a berendezést a dolgoknak semminemű kimenetele — legföllebb csak az egész államra nehezedő végszükség — változtatta meg. És ezen a gyűlésen egyetemlegesen megjelentek mind az egyházi, mind a világi nagyok: a seniorok, hogy a tanácskozást intézzék; a kisebb birtokosok (minores) pedig, hogy azt elfogadják és hogy néha szintúgy tárgyalják és megerősítsék, de nem hatalmukból kifolyólag, hanem értelmüknél, vagy itéletüknél fogva.»[5] A második volt az említett őszi gyűlés.[6]

Ha pedig a király valamely meghódított tartományban, a

[1] «Aliud placitum cum senioribus tantum et praecipuis consiliariis habebatur, in quo iam futuri anni status tractari incipiebatur etc.» Hincmari: De ordine palatii c. 30. (Bor. T. II. p. 527 .)

[2] *Schröder* i. m. 149. l.

[3] «. . . congregatis in unum sinodali concilio episcopis, abbatibus virisque inlustribus comitibus . . .» Capitul. Haristall. a. 779. mense Martio. (Bor. T. I. p. 47.)

[4] «. . . convocavimus (Karolus vir illustris) archiepiscopos, praesules XVI nostri regni, nonnullos etiam proceres, marchiones et comites optimatesque etc. . . .» Karoli III. cap. de Tungrensi episcopatu proposita a. 920. c. 2. (Bor. T. II. p. 379.)

[5] *Hincmari:* De ordine palatii c. 29. (Bor. T. II. p. 527 1.)

[6] Megerősitik ezt az újabb német jogtörténetek, mint *Schröder* i. m. 149. l. és *Ernst Mayer:* Mittelalterliche Verfassungsgeschichte. 1899. I. köt. 381. l.

szászok földjén tart gyűlést, akkor a püspökökön és apátokon kívül az illető tartomány comeseit hívta meg.[1]

Ugyanezen elemeket találjuk a magyar törvényhozásban is. Szent István törvényeiben hol regale concilium, hol commune concilium, primatum conventus, senatus, regalis senatus a nevük: «Secundum decretum *regalis concilii*» határozottan megtiltatik, hogy a szolga ura vagy asszonya ellen panaszt tegyen, vagy ellene tanuskodjék.[2] «Post diffinitionem *huius communis concilii*» az az ispán, a ki a más házára tör s a ház gazdájával harczol, vagy megöli, úgy bünhödjék, mint a ki kardot ránt.[3] «*Nostrorum primatum conventu*» elhatároztuk, hogy a ki megveri a követet, kit ura szökevény katonája, vagy szolgája fölkeresésére küldött, 10 tinót fizessen.[4] Ha valaki haragra gyulladva vagy gyülölettől elragadtatva készakarva öl, tudja meg, hogy secundum *nostri senatus* decretum 110 pénzt fizet.[5] A feleséggyilkos comes secundum decretum *regalis senatus* 50 tinót fizet[6] neje szüleinek. Secundum decretum *senatus* erősen rettenti a méregkeverőket és a megrontókat, hogy senkit se foszszanak meg eszüktől, se meg ne öljenek.[7]

Ha ezeket az elnevezéseket megvizsgáljuk, két fő csoportra vezethetjük vissza: commune concilium és regalis senatus, mert a nostrorum primatum conventus Szent István korában nem ellenkezik a senatussal.

Ha e két csoportot a kor eseményeiből kiszakítva nézzük, ellenmondóknak találjuk, mert concilium — s hozzá commune concilium — nem is lehetne más, mint egyetemes gyűlés. Meg is tévesztette ez *Fesslert* s az ő átdolgozóját *Kleint*, a ki nagy *államtanácsot* (grosser Staatsrath) és *nemzetgyűlest* (Nationalversammlung) különböztet meg.[8] Hasonló úton halad *Büdinger* is, a ki *királyi vagy birodalmi gyűlést* (Königliche oder Reichsversammlung) és *királyi tanácsot* (Des Königs Senat) lát ezekben a nevekben.[9] Azonban *Huber* Alfonz[10] megczáfolta mindkét véleményt, kimutatván, hogy a

[1] «... convenientibus in unum .., venerabilibus episcopis et abbatibus seu inlustribus viris comitibus...» Capitulare Saxonicum a. 789. oct. 28. (Bor. T. I. p. 71<u>10</u>.)

[2] S. Steph. I. 20. [3] S. Steph. I. 35. [4] S. Steph. I. 25. [5] S. Steph. I. 14. [6] S. Steph. I. 15. [7] S. Steph. I. 34.

[8] Geschichte Ungarns. I. k. 133. l.

[9] *Büdinger*: Oesterreichische Geschichte. I. k. 407. és köv. l.

[10] Ueber die älteste ungarische Verfassung von Alfonz *Huber*. Mittheilungen des Instituts. VI. k. 385—388. l.

regale concilium és a commune concilium között lényeges különbség nincsen s hogy tulajdonképen a regalis senatus és a primatum conventus is fedik egymást. Huber okoskodásának a conclusiója, hogy Szent István az ő törvényeit nem népgyűlésben a primates tanácsával, hanem ezeknek *a királyi senatusban történt véleményadása után adta ki.*[1]

A senatus összetételére nézve azonban Szent István törvényeiből határozni nem tudunk. Itt más kútfőket kell segítségül hívni. A legenda maior 9. fejezete szerint István az ő törvényét «*cum episcopis et primatibus*» hozta; majd az altaichi évkönyvek a commune conciliumot világítják meg. A mikor ugyanis a magyarok Pétert elűzték (1041.) s Abát — vagy mint az évkönyvek mondják — Obo urat emelték a trónra, zsinatot tartottak, a melyen Péter összes törvényeit megsemmisítették: «Igitur rex idem (Obo) habito sinodico concilio, *cum communi episcoporum et principum consilio* omnia decreta rescindi statuit, que Petrus iniuste secundum libitum suum disposuit».[2]

Szent László első törvénykönyvében olvassuk, hogy 1092-ben Szabolcsban zsinatot tartott: *presidente* christianissimo Hungarorum *rege Ladislao, cum* universis regni sui *pontificibus et abbatibus*, necnon cunctis *optimatibus*, cum testimonio tocius cleri et populi. In qua sancta sinodo canonice et laudabiliter decreta hec inventa sunt.

Kálmán alatt is ugyanez az eset. Alberik följegyzése szerint: «*regni principibus congregatis tocius senatus consultu*» Szent István király törvényeinek a szövegét átvizsgálta stb.

Két elemet találunk tehát korai törvényhozásunkban: az *egyházfőket* — püspököket, kikhez a kolostorok apátjai járultak — azután a *világi nagyokat* — a comeseket — a kiválóbb méltóságok viselőit és a régi törzsfők utódait. Azonban az ő szereplésük még igen csekély; active csak a püspökök s az idegenből jött és itt birtokot nyert lovagok vihettek, mint kik a nyugati viszonyokat ismerték; míg az ispánok s a törzsfők birtokának az örökösei inkább passive járultak hozzá a törvények létrejöttéhez. Működésük a tanácsadásra

[1] «. . . dass König Stephan seine Gesetze nicht nach ihrer Berathung in einer Volksversammlung, sondern nach ihrer Begutachtung durch die «primates», also eine Art Staatsrath, erlassen hat.» *Huber:* Mittheilungen des Instituts. VI. k. 387. l. Egyébként Huber véleményét Pauler és Marczali is elfogadja. *Pauler Gy.:* A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. 1893. I. k. 43. l. *Marczali H.:* A magyar nemzet története. 1895. I. k. 263. l.

[2] Annales Altahenses maiores ad annum 1041. (M. G. S. S. T. XX. p. 795 [5].)

szorítkozott, mert a törvények megalkotását a király magának tartotta fönn s az ország hatalmasainak jelenléte csak biztosíték volt a törvények megtartására.

A két elem közül nagyobb befolyást az idegenek, illetve az egyháziak gyakoroltak. Ők voltak az őrei, ápolói Szent István ifjú alkotásainak; ők tartották fönn az állandó összeköttetést a külfölddel, ennek eszméit átvették, művelődésével lépést haladtak. Ezek képviselték az ifjú keresztény nemzetben a haladó, a *nyugathoz simuló elemet* s épen ezért a legteljesebb mértékben kellett élvezniök a király kegyét.

Velük szemben a szabad magyarok a nemzeti conservativismus kifejezői. Újak előttük a nyugati eszmék, s még később is idegennek, németnek tartották; egyetemes voltát csak később ismerték föl. De elfogadták, követték — nem, mintha annak előnyeit ismerték volna — hanem uralkodójuk iránt való hódolatból. Hogy az új tan elvük, szilárd meggyőződésük legyen, arra hosszabb idő kellett. Rajtuk nyugodott az állam alapja s szilárdnak csak akkor mondhatták királyaink a kereszténységet és a királyságot, a mikor a magyar az új eszmék körében nevelkedve, ezeket átértette és hozzájuk ragaszkodott.

SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEI.

A magyar törvényhozás legelső emléke Szent István nevéhez fűződik. Koronázása után összehívta országának egyházi és világi nagyjait s «törvényhez illő megfontolással szabta meg nemzetének, mikép éljen tisztességes és zavartalan életet».[1]

Szent István korában a legfőbb törvényhozó testület az egyház volt. A világi uralkodók az egyházi határozatokat vették át s az egyházilag kötelező törvényt szükség szerint újabb, erősebb sanctióval látták el.

Az egyházban ekkor a clunyi reform lépett előtérbe. A szigorú egyházi életet követelte mind a szerzetes, mind a világi papság körében, hogy az egyházi rend tekintélyét ismét a régi polczra emelje. A clunyi kolostor apátja, Odiló, egész Nyugat-Európa szellemi életét irányozta, fölemelvén tiltakozó szavát az ököljog ellen. Istvánunk követtel kereste föl e szigorú askétát, kinek törekvéseihez ő is hozzájárult. Ez a szigorító irány meglátszik törvényein is.

Törvénykönyvünkben, mint Szent István első törvénye, az u. n. «*De morum institutione... liber*» foglal helyet, a melyben fiának tanácsokat ad, «hogy azokkal ékesítsed föl mind a saját, mind alattvalóid életét, ha az Isten kegyelméből utánam uralkodol». Szent István intelmeit azonban nem tekinthetjük valamely törvényhozás eredményének, tehát nem is foglalkoztam vele.[2]

Szent István tulajdonképeni törvényeit az u. n. «*Decretorum liber secundus*» őrizte meg, a mely 55 fejezetből áll. Azonban ezt a beosztást csak a Corpus Juris-kiadások követik a XVI. századi Ilosvai

[1] Prefacio regalis decreti (l. 141. l.).

[2] Szent István király intelmeit legújabban *Békefi Remig* behatóan tárgyalta *Szent István király intelmei* czim alatt a «Századok». 1901. évfolyamának deczemberi füzetében (923—990. lapokon), melyben a sokat vitatott mű forrásait, hitelességét, korát, jogi természetét és szerzőjét határozza meg. Az érdeklődőket az említett műre utalom.

codex nyomán, míg Szent István törvényeinek legrégibb őre, a XII. századbeli admonti codex két könyvre osztja föl. Ezt a fölosztást követem én is.[1]

Az első könyv 35 fejezetet foglal magában, a második pedig 21-et.

Szent István törvényeit két nagy csoportra oszthatjuk föl: egyháziakra és világiakra. Az egyháziak általános jellegüknél fogva sokkal inkább hasonlítanak nyugati mintáikhoz; gyakran szószerint való megegyezést találunk közöttük. Máskor azonban a nemzet feje a törvény megtartását biztosító egyházi sanctio erejét nem tartotta elegendőnek az imént megtért magyarral szemben; épen ezért világi büntetéssel is tiltá annak megszegését, vagy parancsolá annak megtartását. Ezt látjuk Szent István törvényeinél is.

Törvényeinek második nagy csoportja már sokkal eltérőbb. Maga is érzi, hogy ott különösen szem előtt kell tartania nemzete jellemét, mert «melyik görög kormányozza görög szokások szerint a latinokat, vagy melyik latin igazgatja a görögöket latin törvényekkel» — mondja az «Intelmek»-ben.[2] Épen azért azt mondja fiának, hogy az ő szokásait kövesse.

Kutatásom eredményeinél is meglátszik ez a különbség. Míg az egyháziak forrásait sikerült legnagyobb részben megtalálnom, addig a világiaknál csak coniecturával kellett megelégednem. A törvényczikkeket egymásután fogom tárgyalni, párhuzamosan közölvén először a magyar- s mellette a külföldi törvényt.

[1] A törvények szövegét a megfelelő codexek alkalmazásával magam állapítottam meg s a függelékben adtam. Mindig ezt a szöveget használtam; a megfelelő jegyzetben pedig adom, hogy a Corpus Juris kiadásában hányadik fejezet. (Rövidítés: Corp. Jur. A könyvet római, a fejezetet arab számmal jelzem.)

[2] *Institutio morum.* c. VIII.

SZENT ISTVÁN ELSŐ TÖRVÉNYKÖNYVE.

I. fejezet.

Szent István gondoskodásának legfőbb tárgya volt az újonnan megalapított egyház. A ki gőgösségében az Isten házát megveti, vagy birtokait megtámadja, mint az Isten házának megtámadója és megsértője közösíttessék ki és érezze a király haragját, kinek jóakaratát megvetette és törvényeit megszegte. Ép úgy legyenek a király oltalma alatt, mint a saját örökségének a javai és még nagyobb gondosságot fordítson reájuk a király, mert a mennyivel «nagyságosabb» az Isten az embernél, annyival előbbrevaló a vallás ügye a halandók birtokainál.

Nyugatról vette át ezt a törvényt Szent István. A 847-iki mainzi zsinat határozatai között szóról-szóra megtaláljuk a forrását. Itt a canon czíme: «De immunitate rerum ecclesiasticarum»; egyébként teljesen egyező a két törvény.

I. De statu rerum ecclesiasticarum.

Quisquis fastu superbie elatus domum dei ducit contemptibilem et possessiones deo consecratas atque ad honorem dei sub regia inmunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit, vel infringere presumpserit, quasi invasor et violator domus dei excommunicetur. Decet enim et ut indignacionem ipsius domini regis senciat, cuius benevolencie contemptor et constitucionis prevaricator extitit. Nichilominus tamen rex sue concessionis immunitatem ab omnibus dicionis

De immunitate rerum ecclesiasticarum.

Quisquis fastu superbiae elatus domum Dei ducit contemptibilem et possessiones Deo consecratas, atque ad honorem Dei sub regiae immunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit, vel infringere praesumpserit, quasi invasor et violator domus Dei excommunicetur. Decet etiam, ut indignationem ipsius domini regis sentiat, cujus benevolentiae contemptor et constitutionis praevaricator extitit. Nihilo minus tamen rex suae concessionis immunitatem ab omnibus ditioni

sue illesam conservari precipiat, assensum vero non prebeat improvide affirmantibus, non debere esse res dominicas, id est domino dominancium traditas. Ita sunt sub defensione regis, sicuti proprie sue hereditatis, magisque advertat, quia quanto deus excellencior est homine, tanto prestancior est divina causa mortalium possessione. Quocirca decipitur, quisquis plus in propriis, quam in dominicis rebus gloriatur. Quarum divinarum rerum defensor et custos divinitate statutus diligenti cura non solum eas servare, sed eciam multiplicare debet, magisque illa, que diximus prestanciora, quam sua defendere oportet et augmentare. Si quis igitur insanus inoportunitate improbitatis sue regem a recto proposito pervertere temptaverit, nullisque remediis mitigarì posse visus fuerit, licet obsequiis aliquibus transitoriis sit necessarius, abscidendus ab eo proiciendusque est iuxta illud evangelicum: Si pes, manus vel oculus tuus scandalizat e, amputa vel erue eum et proice abs te.[1]

suae subjectis illaesam conservari praecipiat, assensum vero non praebeat improvide affirmantibus, non debere esse res dominicas, id est Domino dominantium deditas, ita sub defensione regis, sicut propriae suae sunt hereditates: magisque advertat, quia quanto Deus excellentior est homine, tanto praestantior est divina caussa mortalium possessione. Quocirca decipitur, quisquis plus in propriis, quam in dominicis rebus gloriatur: quarum divinarum rerum defensor et custos divinitus statutus diligenti cura non solum eas servare, sed etiam multiplicare debet, magisque illa, quae diximus praestantiora, quam sua defendere illum oportet et augmentare. Si quis igitur insanus importunitate improbitatis regem a recto proposito avertere tentaverit, nullisque remediis mitigari posse visus fuerit, licet obsequiis aliquibus transitoriis sit necessarius, abjiciendus ab eo projiciendusque re est, juxta illud evangelicum: si pes, manus oculusve tuus scandalizat te, erue illa et projice abs te.

Conc. Mogunt. I. a. 847. c. VI. (Mansi T. XIV. col. 905. és Bor. T. II. p. 177.)

Megtalálható egyébként a 852-ki mainzi zsinatban is, mint 4. fejezet: «Ut nullus audeat immunitates infringere» cz. alatt. (Bor. T. II. p. 186.)

II. fejezet.

Mindjárt rendelkezik az egyházi birtokok gondozásáról is. A második pontban határozottan kimondja: azt akarjuk, hogy a püspökök kezében legyen az egyházak fölött való hatalom. S hogy

[1] Corp. Jur. II. 1.

ezt elérjék, megparancsolja, hogy az ispánok az ő szolgálatukban a püspököknek engedelmeskedjenek az egyházak igazgatásában, az özvegyek és az árvák védelmezésében. A comesek és a birák pedig egyetértők legyenek az igazságszolgáltatásban, hogy az igaz törvény meg ne romoljon valakinek hazugsága, hamis tanúskodása, esküszegés, vagy vesztegetés miatt.

Ez a törvény is külföldi eredetű; a 847-ki mainzi zsinat 7. pontját teszi. Innen vette át Szent Istvánunk szóról-szóra. Némely író a 813-ki mainzi zsinatból való átvételt vitatja. Igaz, hogy itt fordul elő először ez a törvénypont, azonban mind a szöveg-hasonlítás, mind pedig az a tény, hogy az első pontot is a 847-ki zsinatból vette Szent István, nem enged kétséget, hogy ez a második törvényczikk is a 847-iki mainzi zsinatból való.

II. De potestate episcoporum super res ecclesiasticas eorumque conveniencia cum laicis.

Volumus, ut episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas previdere, regere et gubernare, atque dispensare secundum canonicam auctoritatem. Volumus, ut et laici in eorum ministerio obediant episcopis ad regendas ecclesias, viduas et orphanos defensandos et ut obedientes sint ad eorum christianitatem servandam. Consencientesque sint comites et iudices presulibus suis ad iusticias faciendas iuxta precepta legis divine. Et nullatenus per aliquorum mendacium vel falsum testimonium, neque periurium aut per premium lex iusta in aliquo depravetur.[1]

De potestate episcoporum super res ecclesiasticas, eorumque convenientia cum laicis, deque abominandis perversis praemiis.

Ut episcopi potestatem habeant res ecclesiasticas praevidere, regere et gubernare atque dispensare, secundum canonum auctoritatem volumus: et ut laici in eorum ministerio obediant episcopis ad regendas ecclesias, viduas et orphanos defendendos, et ut obedientes sint eis ad eorum Christianitatem servandam consentientesque sint comites et iudices praesulibus suis ad justitias faciendas juxta praecepta divinae legis, et nullatenus per aliquorum mendacium, vel falsum testimonium, neque per perjurium, aut per praemium, lex justa in aliquo depravetur.

Conc. Mogunt. I. a. 847. c. VII. (Mansi T. XIV. col. 905. és Bor. T. II. p. 178.) és Conc. Mogunt. a. 813. c. 8. (Mansi T. XIV. col. 67.)

[1] Corp. Jur. II. 2.

Mind a két törvényczikknek forrását már korán megtalálták. Legelőször Péterffynél[1] láttam, utána adja Stiltingus[2] jezsuita. Sőt már korán párhuzamba is állították: így *Hartzheim* József[3] egy 1751-ben Nagy-Szombatban megjelent művében; ezt azonban nem tudtam megkapni. Az ő adatait fölhasználja s párhuzamosan közli *Kollár* Ádám.[4] Ezekből merítettek a későbbi földolgozók és kiadók is, mint *Batthyányi* Ignácz,[5] *Endlicher*,[6] *Karácson* Imre[7] és *Kollányi* Ferencz.[8]

III. és IV. fejezet.

Az egyházi rend előjogai között fontos helyet foglalt el a *privilegium fori*, vagyis a külön egyházi törvényszék. Az egyház ezt a jogát féltékenyen őrizte s mindenkoron érvénytelennek mondta, ha világi itél egyházi fölött; sőt hogy még jobban biztosítsa magát, szigorú büntetéssel sujtotta azt a clericust, a ki ügyében világi biróhoz fordult.

Magyarországon is élvezte ezt a kiváltságot. Törvényileg szabályozták a tanúk kellékeit, szóról-szóra átvevén a törvényt I. Hadrián pápa rendeleteiből s kimondották, hogy világi nem tanuskodhatik egyházi ellen, a kit csak saját törvényszéke elé szabad állítani.

III. Quales debeant esse testes et accusatores clericorum.	*Capit. LXXII.*
Testes autem *et accusatores clericorum* sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes, et omnino Christum predicantes.[9]	Testes autem sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes et omnino Christum praedicantes. Hadriani papae I. capit. a. 785. (Mansi T. XII. col. 914.)

[1] *Péterffy Carolus:* Sacra concilia. Viennae, 1742. 6. és 7. ll.

[2] *Stiltingus Joannes:* Vita sancti Stephani. Jaurini. (Év nélkül, de valószinű: 1747.) 151. l.

[3] *Kollár Ádám:* De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae. Vindobonae, 1764. 40. lapján hivatkozik reá.

[4] *Kollár:* i. m. 40—43. ll.

[5] Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarun adiacentium. Ignatius comes de *Batthyány*. Albae Carolinae, 1785. I. k. 388. l. a. jegyzet és 389. l. f. jegyzet.

[6] *Endlicher:* Die Gesetze des heiligen Stephan. Wien, 1849. 56—59. ll.

[7] *Karácson Imre:* A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok. Győr, 1888. 27—30. ll.

[8] *Kollányi Ferencz:* A magy. kath. főpapság végrendelkezési jogának története. 38—44. ll.

[9] Corp. Jur. II. 3.

IIII. Item de eodem.

Testimonium laici adversus clericum nemo recipiat. Nemo enim clericum quemlibet in publico examinare presumat, nisi in ecclesia.[1]

Capit. LXXIII.

Testimonia laici adversus clericos nemo suscipiat.

Capit. LXXIV.

Nemo enim clericum quemlibet in publico examinare praesumat nisi in ecclesia.

Hadriani papae I. capit. a. 785. (Mansi T. XII. col. 914.)[2]

Ha azonban a magyar törvényt elolvassuk, megütközünk rajta, mert azt mondja, hogy a *clericusok* tanúi és vádlói becsületes, nős, családos emberek lehetnek és a kik teljesen Krisztus hitét vallják. Majd folytatólag: világi tanúskodását clericus ellen senki se fogadja el. Tehát e szerint csakis nős és családos egyháziak tanuskodhatnak egyháziak ellen. A látszat tényleg azt mutatja, azonban itt tévedéssel állunk szemben.

I. Hadrián pápa capitularéi közül a mi törvényünk a 72. fejezetnek, a mely a bizonyítási eljárást szabályozza, csak az utolsó mondatát vette át. A fejezet egyébként a világi tanúk kellékeit tárgyalja. Hadrián capitularéiban hiányzik ez a rész: *et accusatores clericorum* és épen ez okozza a zavart. A mi törvénykönyvünk helytelenül a három különböző fejezetet összevonta, összezavarván a világi — az első — és az egyházi — a két utolsó — tanúk kellékeit.

Hogy az első fejezet a világi tanúkra vonatkozik, világosan bizonyítják a capitularék is. A papok nem nősülhettek; erre szigorúan felügyeltek a püspökök.[3] S a 888-ki mainzi zsinat határozatai közt olvassuk: egyházi férfiú nem vádaskodhatik elöljárója ellen s ez nem is itélhető el, mert az írás mondja: «Non est discipulus super magistrum». Ezután fölsorolja, hány — mivel egyházi nem lehet, tehát csak világi — tanú kell, hogy valami egyházi férfiút elitélhessenek. S a fejezet végén olvassuk: «Testes autem sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes».[4]

A világiakra vonatkozik tehát Szent István első könyvének 3. fejezete is, mert a legelső papok Magyarországon szerzetesek

[1] Corp. Jur. II. 3, 1, 2.

[2] Ezt már *Karácson Imre* is észrevette. Lásd i. m. 32. l.

[3] *Eugenii* II. conc. Romanum a. 826. C. 15. (Bor. T. I. p. 374.)

[4] Conc. Mogunt. a. 888. c. XII. (Mansi T. XVIII. col. 67.) Hogy világi vádaskodhatik egyházi ellen. V. ö. Capit. episcoporum Papiae edita. (845—50.) c. 2. (Bor. T. II. p. 81[15].)

voltak, a kiknek szigorú rendszabályaik tiltották a nősülést s csak a 4. fejezet vonatkozik az egyháziakra.

VI. fejezet.

Szent István egyházi intézkedései mellett nem feledkezett meg világi czéljairól sem. A régi szervezet főtámasza volt a törzs s ennek közös birtoka. A királyi hatalomról táplált középkori fölfogás, mely szerint az egész ország a királyé és az egyház érdeke, melynek hivatása teljesítésére birtokra volt szüksége, egyaránt megkövetelték, hogy a föld közös birtoklása nemek és ágak szerint megszünjék s helyébe a családra szorított magánvagyon s e mellé a király és az egyház vagyona lépjen.[1] Épen ezért, hogy a törzsek hatalmát megszüntesse s közöttük az összekötő kapcsot föloldja, alapjában — a közös birtoklásban — támadja meg, kimondván, hogy mindenki szabadon rendelkezhetik azzal, a mije van, hagyhatja feleségére, gyermekeire, szüleire vagy az egyházra s az ő rendelkezését halála után senki se merészelje megbontani.

Külföldön már előbb megvolt ez a jogállapot. Birtokával szabadon rendelkezhetett a tulajdonos. A külföldön is kiváló gondoskodás tárgya volt az egyház. Nemcsak birtokukat, hanem önmagukat is fölajánlhatták lelkük üdvéért[2] s a haladottabb állapotokhoz képest tanúk előtt s még oklevéllel is megerősítették az adományt.

VI. De concessione regali propriarum rerum.

Decrevimus nostra regali potencia, ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi *uxori, filiis filiabusque atque parentibus sive ecclesie,* nec post eius obitum quis hoc destruere audeat.[3]

Ut omnis homo liber potestatem habeat, ubicumque voluerit, res suas dare pro salute animae suae. Si quis res suas pro salute animae suae vel *ad aliquem venerabilem locum vel propinquo suo vel cuilibet alteri* tradere voluerit, et eo tempore intra ipsum comitatum fuerit, in quo res illae positae sunt, legitimam traditionem facere studeat.

Capit. legibus addenda a. 818., 819. c. 6. (Bor. T. I. p. 282.)[4]

[1] *Mika Sándor:* A hűbériség és a keresztes hadjáratok kora. Nagy Képes Világtörténet. V. k. 187. l.

[2] Ut si quis liber res suas vel semetipsum ad ecclesiam tradere voluerit etc. Lex Alamannorum. Hlotharii c. I. (M. G. Ll. T. III. p. 45.)

[3] Corp. Juris. II. 5.

[4] V. ö. Widonis imperatoris capit. Papiense legibus addendum a. 891. c. 8. (Bor. T. II. p. 109.) Lex Baiuwariorum. Textus legis primus. (M. G. Ll. T. III. pag. 269.) Karoli Magni capit. a. 803. c. 6. (Bor. T. I. p. 113.)

VII. fejezet.

De a mint az idegenek birtokát tiszteletben tartja a király, megkívánja, hogy az övét is kellő tiszteletben részesítsék. A király tulajdonát alkotják pedig földjei, katonái és szolgái. Hogy a külföldön is így kellett lenni, az egészen természetes; ott már sokkal fejlettebb volt a királyi hatalom, jogai sokkal szilárdabban állottak, semhogy annak megerősítését külön törvénynyel kellett volna szabályozni. Annyira szilárdnak tartották, hogy Jámbor Lajos reá hivatkozik az egyházi javak megerősítésénél: «Azt akarjuk, hogy az egyházi javakat úgy őrizzék meg, mint a mienket».

VII. De retentu regalium rerum.

Volumus quidem, ut sicuti ceteris facultatem dedimus dominandi suarum rerum, ita eciam res, milites, servos et quicquid ad nostram regalem dignitatem pertinet, permanere immobile et a nenime quid inde rapiatur aut subtrahatur, nec quisquam in his predictis sibi favorem acquirere audeat.[1]

Volumus, ut omnes res ecclesiasticas eo modo contineantur, sicut res ad fiscum nostrum contineri solent.

Capitul. missorum. a. 829. c. 1. (Bor. T. II. p. 9.)

VIII. és IX. fejezet.

A vasárnapot, a melyen «az élet adója» halottaiból föltámadott,[2] az egész kereszténység megünnepelte. Azért nevezik ezt a napot az Úr napjának — mondja Rudolf, bourgesi érsek[3] — hogy akkor a földi munkától és a világ csábításaitól tartózkodva, csak az Istennek szolgáljunk.

Az Úr napjának megülése Nagy Károlynak is szivén feküdt. Kimondja, hogy a férfiak mezei munkát ne végezzenek, ne míveljék a szőllőt, ne szántsanak, ne arassanak, ne kaszáljanak stb. A nők semmiféle szövőmunkával ne foglalkozzanak, ne varrjanak, ne himezzenek, gyapjút ne fonjanak, se ne mossanak, hogy így mindenképen megőrizzék az Úr napjának tiszteletét és nyugalmát.[4]

[1] Corp. Jur. II. 6.

[2] Episcoporum ad Hludowicum imperatorem relatio a. 829. c. XI. (Bor. T. II. p. 41.)

[3] Capit. Rudolfi archiepiscopi Bituricensis c. XXVI. (Mansi T. XIV. col. 955.)

[4] Admonitio generalis a. 789. c. 81. (Bor. T. I. p. 61.)

Ha pedig valaki megszegi a törvényt, szigorúan megbüntetik; lehet pénzbüntetés és pedig, ha saali frank, 15; ha római, 7½; ha szolga, akkor 3 solidust fizet; ez utóbbi pedig megválthatja magát a hátával, vagy pedig elveszik azt, a mivel dolgozott.[1]

Szent István is szigorúan tiltja a vasárnap megszegését. Az új hit híveinek — a papoknak, az ispánoknak vagy bármely más hű embernek — kötelességévé teszi, ha meglátják, hogy valaki ökörrel dolgozik vagy lóval, vegyék el tőle; ha szerszámmal dolgozik, veszítse el azokat; de ha akarja bőrével megválthatja.[2]

VIII. De observacione dominici diei.

Si quis igitur presbiter vel comes, sive aliqua alia persona fidelis die dominica invenerit quemlibet laborantem, sive cum bubus, *tollatur sibi bos* et civibus ad manducandum detur. Si autem cum equis, tollatur equus, quem dominus bove redimat, si velit, et idem bos manducetur, ut dictum est. Si quis aliis instrumentis, tollantur instrumenta et vestimenta, que, si velit, *cum cute redimat.*[3]

«... persuasum est populis de die dominico agi *cum caballis aut bobus*... non debere.»

Conc. Vernense a. 755. c. 14. (Bor. T. I. p. 36.)

Majdnem szószerinti a rokonság ezekben:

«Si quis die dominico opera servilia fecerit, liber homo, si bovem iunxerit, et cum carro ambulaverit, *dextrum bovem perdat.*»

Capitul. lib. V. c. 340. (Walter, Corpus iuris Germanici. T. II. p. 512.)

Hasonló tárgyú rendelkezést találunk II. Childebertnél is.

De die dominico similiter placuit observare, ut si quiscunque ingenuus excepto quod ad coquendum vel ad manducandum pertinet, alia opera in die dominico facere praesumpserit, si Salicus fuerit, solidos quindecim componat; si Romanus, septem et dimidium solidi. Servus vero aut tres solidos reddat, aut *de dorsum suum componat.*

Childeberti II. decretio a. 596. c. 14. (Bor. T. I. p. 17.)

[1] Childeberti II. decretio a. 596. c. 14. (Bor. T. I. p. 17.)

[2] V. ö. *Mátyás Flórián:* Történeti egyezések és tévedések cz. értekezését. (Ért. T. T. XVI. k. 10. sz. 13. és 14. ll.)

[3] Corp. Jur. II. 7.

Még sokkal szigorúbb volt a büntetés az alemannoknál.

Vasárnap senki se merészeljen szolgai munkát végezni, mert a törvény tiltja és a szentírás bizonyítja. Ha valamely rabszolga ebben a bűnben találtatik, husánggal verjék meg, szabad embert pedig dorgálják meg harmadízig. Ha pedig a harmadik korholás után is ugyanabban a vétekben leledzik és szolgai munkát végez, örökségének harmadrészét veszítse el. Ha pedig az Úr napján ezután is szolgai munkát végez, rabszolga legyen és a ki nem akart az Istenért pihenni, örökre szolga maradjon.[1]

Látjuk tehát, hogy tárgyi rokonság van Szent István és a külföld törvényei között; a büntetést nálunk természetben kellett lefizetni, mert a pénz, a melylyel a bűnös megválthatta volna magát vagy jószágát, kevés volt.

A vasárnap méltó megünnepléséhez azonban nem volt elegendő, hogy a szolgai munka szüneteljen, hanem a törvény megparancsolja, hogy kivétel nélkül mindenki menjen templomba.

Ezt látjuk Szent Istvánnál is. Megparancsolja és a törvényben ezért a falusi birókat teszi felelőssé, hogy mindenki a templomba menjen, kivéve azokat, a kik a tűzhelyet őrzik. Ha pedig valaki a birák hanyagsága folytán elmarad, azt megverik vagy lenyirják.

VIIII. Item aliud.

A sacerdotibus vero et comitibus commendetur omnibus villicis, ita ut illorum iussu *omnes concurrant* die dominica ad ecclesiam, maiores ac minores, viri ac mulieres, *exceptis qui ignes custodiunt.* Si quis vero non observacionis causa remanebit per illorum negligenciam, vapulent ac depilentur.[2]

Ut diebus festis vel dominicis *omnes ad ecclesiam veniant.*

Karoli Magni Capitul. Duplex legationis edictum a. 789. c. 25. (Bor. T. I. p. 64.)

Ut in dominicis diebus... *omnes ad ecclesiam recurrant* ad audiendum verbum Dei, et orationibus vel iustis operibus vacent.

Capit. de partibus Saxoniae. c. 18. (M. G. Ll. T. V. p. 41.)

[1] *Lex Alamannorum Lantfridana* c. 37. (M. G. Ll. T. III. p. 100.) Hasonló rendelkezést találunk Angliában is. *Leges ecclesiasticae Eduardi senioris regis Angliae* a. 905. vel 906. C. VII. (Mansi T. XVIII. p. 238.) V. ö. *Corrector Burchardi* p. CLXXVIII. (Wass. 664.) *Theodori poenitentiale* XI. 1. (Wass. 195.) *Poenitentiale Bedae* XXIII. (Wass. 270.) *Admonitio generalis* a. 789. c. 81. (Bor. T. I. p. 61.) *Capit. a misso cognita facta* a. 803—813. c. 11. (Bor. T. I. p. 146.) *Conc. Turonense* III. a. 813. c. 40. (Mansi T. XIV. col. 89.) *Conc. Cabilonense* II. a. 813. c. 50. (Mansi T. XIV. col. 104. *Conc. Parisiense* VI. a. 829. libri I. c. 50. és libri III. c. 5. (Mansi T. XIV. p. 568. 597.)

[2] Corp. Jur. II. 8.

Tanta ergo huius diei debet esse observantia, ut praeter orationes et Missarum sollemnia, et *ea, quae ad vescendum pertinent,* nihil aliud fiat.

Capit. Rudolfi archiepiscopi Bituricensis. c. XXVI. (Mansi T. XIV. col. 955.)

Látjuk tehát, hogy részint szóbeli, részint gondolatbeli egyezés fűzi a magyar törvényeket a külföldiekhez. Azonban egy eltérő és mindenesetre érdekes, jellemző vonást is találunk e két törvény között. Külföldön már szilárd a kereszténység, Magyarországon pedig még csak az imént ültették át idegen talajból. A hit igaz meggyőződése még nem hatotta át a honfoglalók ivadékait, épen azért világi sanctió is növelte a törvény erejét.

X. és XI. fejezet.

A keresztény életben fontos szerepet játszott a bőjt. Megkívánta híveitől, hogy az ú. n. kántorbőjtben három nap — szerdán, pénteken és szombaton — ne egyenek húst, szintúgy az egész évben pénteken; kivételt ez alól csak a gyermekek és betegek nyernek. A ki pedig megszegi, azt büntetéssel sujtották, a mi rendesen egyházi volt.

Szent István is előírja törvényeiben. De valamint a vasárnap megünneplésénél, úgy itt sem látott elég biztosítékot a törvény megtartására, azért az egyházi büntetést világival erősíti.

Ha azonban az ő törvényét kortársának, *Chrobri Boleszlónak* határozataival összehasonlítjuk, enyhének találjuk. Mert míg Szent István a bőjt megszegőit egy hétre lezáratta és bőjtöltette, addig Chrobri Boleszló törvényei szerint, a ki a nagybőjtben húst evett, annak a fogát kitörték.[1]

X. De observacione IIII-or temporum.

Si quis *quatuor temporum ieiunia* cunctis cognita, carnem manducans violaverit, per spacium unius ebdomade inclusus ieiunet.[2]

Solvisti *jejunium quatuor temporum* et non custodisti eum cum ceteris christianis? XL dies penit.

Corrector Burchardi. c. LXVIII. (Wass. p. 646.)

[1] Et quicunque post septuagesimam carnem manducasse invenitur, abscisis dentibus graviter punitur. Thietmar VIII. 2. (M. G. S. S. T. III. p. 861.)

[2] Corp. Jur. II. 9.

Ha azonban Szent Istvánnak a pénteki bőjtre vonatkozó törvényét az egykorú külföldiekkel összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy ebben az egyetemes egyházat megelőzte. A keleti egyházban és néhol nyugaton is — mint a bajoroknál — megtartották mind a szerdai, mind a pénteki bőjtöt, azonban egyetemlegesen kötelezővé csak az 1050-iki coyacai zsinat tette.[1]

Ez a pont határozottan mutatja a bajor törvények elvitázhatatlan hatását a magyar törvényekre.

XI. De observacione VI. ferie.

Si quis in *sexta feria* ab omni christianitate observata carnem manducaverit, per unam ebdomadam luce inclusus ieiunet.[2]

Ut ieiunia *per feriam... VI-am* in usum adsumant.

Acta synodi Ratisbonensis c. 9. (M. G. Ll. T. III. p. 456.)

Egyébként csak az egyháziakat kötelezte a pénteki bőjt.

Item placuit sancto concilio, quarta et *sexta feria* a carne et vino cuncto clero abstinendum.

Statuta Rhispacensia, Frisingensia, Salisburgensia a. 799, 800. c. 5. (Bor. T. I. p. 227.)[3]

XII. fejezet.

A keresztény embernek egyik főczélja a boldog halál; azért a szentek halála ünnep az egyházban. Arra kell törekednie minden kereszténynek, hogy jól előkészüljön a jövő életre; bűneit meggyónja, megáldozzék és így induljon az utolsó útra. Szent István is érezte ennek fontos voltát; de ismerte az ő magyarjait s épen azért szigorúan kényszerítette őket, hogy haláluk előtt meggyónjanak. Mert ha megrögzött szívvel nem akarnák megvallani bűneiket, akkor feküdjenek úgy, mint a hitetlenek. Ha pedig szülei vagy rokonai hanyagságból nem hívtak papot, vezekeljenek.

Külföldön is hasonló intézkedést látunk. A czél mindig az, hogy a hívek haláluk előtt meggyónjanak.

[1] *Conc. Coyacence* a. 1050. c. XI. (Mansi T. XIX. col. 789.)
[2] Corp. Jur. II. 10.
[3] V. ö. *Capitul. Monasticum* a. 817. c. 77. (Bor. T. I. p. 348.)

XII. De his, qui sine confessione moriuntur.

Si quis tam perdurato corde est, quod absit ab omni christiano, ut nolit confiteri sua facinora secundum suasum presbiteri, hic sine omni divino officio et elemosinis iaceat, quemadmodum infidelis. Si autem parentes et proximi neglexerint vocare presbiteros et ita subiacet absque confessione morti, ditetur oracionibus ac consoletur elemosinis, sed parentes lavent negligenciam ieiuniis secundum arbitrium presbiterorum. Qui vero subitanea periclitantur morte, cum omni ecclesiastico sepeliantur honore, nam divina iudicia occulta nobis sunt et incognita.[1]

Ut de incestis et criminosis magnam curam habeant sacerdotes, ne in suis pereant sceleribus, et animae eorum a districto iudice Christo eis requirantur. *Similiter de infirmis* et poenitentibus, ut morientes sine sacrati olei unctione et reconciliatione et viatico non deficiant.

Karoli M. capitul. primum. a. 769. vel paulo post c. 10. (Bor. T. I. p. 45.)

Ut presbyter semper eucharistiam habeat paratam, ut, quando quis infirmaverit, aut parvulus infirmus fuerit, statim eum communicet, *ne sine communione moriatur.*

Capit. ecclesiastica. a. 810—813? c. 16. (Bor. T. I. p. 179.)

Ut sacerdotes Domini... ad exteriora peragenda non mittantur, quid proinde et opus divinum neglegitur et infantes sine baptismi gratia et *homines sine confessione mori solent.*

Episcoporum ad Hludowicum imperatorem relatio circa 820. c. 4. (Bor. T. I. p. 367.)[2]

Látjuk tehát, hogy tárgyi rokonság van a törvények között.

XIII. fejezet.

Bár a nemzet zöme megtért, de azért még pogányok is maradtak. Krónikáink is megőrizték ennek az emlékét. Anonymusnál olvassuk a nyakas Thonuzoba esetét: «A mikor István király az élet igéit hirdette és a magyarokat keresztelte, Thonuzoba a hitben gyenge lévén, nem akart keresztény lenni».[3]

Úgy látszik, Thonuzoba esete nem volt kivételes, mert törvényt hozott ellenük Szent István. Nagy óvatosságot mutat az ő

[1] Corp. Jur. II. 11.
[2] V. ö. Conc. Mogunt. a. 847. c. 26. (Bor. T. II. p. 182.)
[3] *Anonymi:* Gesta Hungarorum c. 57. (End. 54. l.)

törvénye. Hétszer inteti meg a püspök által s ha ekkor sem hajlandó a kereszténység tanainak megtartására, csak akkor éri őt a kereszténység védőjének sujtó karja.

A külföldön is hasonló tárgyú intézkedést találunk azok ellen, kik az istenitiszteletet elhanyagolják s az egyházi tekintélyt megvetik. De már sokkal szigorúbb, mint Szent Istváné, mert az ilyen embert az összes keresztények gyülekezetéből kizárják s mint az Isten és az egyház ellenségét, a birodalom pusztítóját mindaddig üldözik, míg csak az országból el nem pusztul.

XIII. De observanda christianitate.

Si quis observacione christianitatis neglecta et negligencie stoliditate elatus, quod in eam commiserit, iuxta qualitatem offensionis ab episcopo per disciplinas canonum iudicetur. Si vero rebellitate instructus rennuerit sibi impositum eque sufferre, iterum eodem iudicio restringatur et eciam usque sepcies. Tandem super omnia si resistens et abnuens invenitur, regali iudicio, scilicet defensori christianitatis tradatur.[1]

Si quis publicus divinae legis praevaricator, vel pro manifestis criminibus erga ecclesiastica justa et rationabilia judicia contemptor repertus fuerit, vel inflatus ac tumidus monitis ecclesiasticis ac sanctorum patrum constitutionibus contradictor, vel subsannator comprobatus fuerit, si monitionibus episcopalibus obtemperare distulerit, anathematizetur.

Conc. Meld. a. 845. c. 13. (Mansi T. XIV. col. 821.)

Et si, quod absit, talis emerserit, qui Dei timorem postponat et ecclesiasticam auctoritatem contempnat et regiam potestatem refugiat, sciat quiscumque ille fuerit, quia et secundum canonicam auctoritatem ab omnium christianorum coetu et a sanctae ecclesiae consortio et in coelo et in terra alienus efficietur et regali potestate atque omnium regni fidelium unanimitate sicut Dei et ecclesiae inimicus et regni devastator persequetur, usque dum a regno exterminetur.

Capitul. Carisiac. a 857. c. 7. (Bor. T. II. p. 287.)[2]

[1] Corp. Jur. II. 12.

[2] Hasonló czélú rendelkezések: *Conc. Arelatense* VI. a. 813. c. 1. (Mansi T. XIV. col. 58.); *Conc. Mogunt.* a. 813. c. 1. (Mansi T. XIV. p. 65.) és *Capit. Pistensia.* a. 869. c. 10. (Bor. T. II. p. 335.)

Látjuk tehát, hogy tárgyi rokonság van a két törvény között. Pontos összehasonlítást kizár a magyar törvény határozatlansága, mert a király tetszésére bizza a hanyag keresztény megbüntetését.

XIV. fejezet.

Még nem szelidítette meg a magyart a kereszténység békeszerető tana. Harczias, hadakozó volt a nemzet, olyan az erkölcse is. Ilyen viszonyok között nem lehetett ritka a gyilkosság sem. István szigorú törvényt hoz: 110 pensát fizessen az, ki haragra gyuladva vagy dölyfösségtől elragadtatva, mást megöl. Ebből 50 pénz legyen a királyi fiscusé, 50-t a megölt rokonainak adjanak, 10-t pedig a biráknak és békítőknek. De ne csak világi büntetés érje a tettest, hanem egyházilag is vezekeljen. Ez pedig akkor nagyon szigorú volt.

A triburi zsinat végzései között olvassuk, hogy ha valaki készakarva gyilkosságot követ el, 40 napig tartózkodjék a templomtól, 40 napig vizen és kenyéren bőjtöljön, mezitláb járjon, vászonruhát nem hordhat, fegyvert se viseljen, kocsin se járjon, még feleségétől is tartózkodjék; ezen 40 nap alatt keresztény hívekkel nem érintkezhetik.

Negyven nap leforgása után egy évig ne menjen templomba, húst és sajtot ne egyék, bort, méh- és árpa-sert ne igyék, csak vasár- és ünnepnapon, vagy ha utazik és ha ellenség ellen megy, vagy ha gyöngélkedik.

Egy év elteltével dorgálás után vezessék vissza az egyházba.

Ezzel azonban még nem ért véget a vezeklés, mert még a 2., 3., 4., 5., 6. és 7. évben is bizonyos kötelezettség terhelte a vezeklőt.[1]

Mind az egyházi zsinatok, mind a világi törvények szigorúan büntették a gyilkost; de a kettő között lényeges különbséget látunk. U. i. míg az egyházi törvények vezekléssel sujtják a gyilkost, addig a világiak szerint vezeklésen kívül még vérdíjat is kellett fizetni a megölt rokonainak.

A magyar törvények is ebbe a csoportba tartoznak.

XIIII. De homicidiis.

Si quis ira accensus aut superbia elatus spontaneum commiserit ho-

De homicidiis prohibendis.

Quicunque hominem aut ex levi causa aut sine causa interfecerit,

[1] *Conc. Triburiense* a. 895. c. LV—LVIII. (Mansi T. XVIII. col. 156—157.) és (Bor. T. II. p. 242—246.)

micidium, sciat se secundum nostri senatus decretum centum et X daturum pensas auri. Ex quibus quinquaginta ad fiscum regis deferantur, alie vero L parentibus dentur, X autem arbitris et mediatoribus condonentur. Ipse quidem homicida secundum institucionem canonum ieiunet.[1]

wirgildum eius his, ad quos ille pertinet, componat.

Capit. legibus addenda. a. 818, 819. c. 7. (Bor. T. I. p. 282.)

Si quis liberum hominem occiderit, solvat *parentibus suis,* si habet, si autem non habet, solvat duci, vel cui commendatus fuit dum vixit, bis 80 solidos, hoc sunt 160.

Lex Baiuwariorum. Textus legis primus. Tit. IV. c. 28. (M. G. Ll. T. III. p. 294.)[2]

Qui voluntarie homicidium fecerint, poenitentiae quidem jugiter se submittant: perfectionem vero circa vitae exitum consequantur.

Conc. Ancyran. a. 314. c. XXI. (Mansi T. II. col. 526.)

A büntetés nemét enyhítette az a körülmény, ha véletlenül gyilkolt.

Item aliud.

Si quis autem casu occiderit quemlibet, XII auri pensas persolvat, et sicut canones mandant, ieiunet.[3]

De homicidiis non sponte commissis prior quidem definitio post septennem poenitentiam perfectionem consequi praecipit, secunda vero quinquennia tempus explere.

Conc. Ancyran. a. 314. c. XXII. (Mansi T. II. col. 527.)

Ha pedig szolga ölt szolgát, akkor a gyilkos ura adjon helyette másikat vagy váltsa meg; a gyilkos pedig vezekeljen. Külföldön is ilyen az eljárás: fizesse meg a gyilkos szolga ura a megölt árát, vagy pedig az életben maradt szolgán megosztoznak.

[1] Corp. Jur. II. 16.

[2] Hasonló volt az alemannoknál: Lex Alamannorum Karolina c. XLIX. (M. G. Ll. T. III. p. 147.) Lex Alamannorum Lantfridana c. LIX. (M. G. Ll. T. III. p. 109.)

A megtortás elvét csak a burgundoknál találtam: Leges Burgundionum. Liber legum Gundebati. Tit. II. c. 1. (M. G. Ll. T. III. p. 533.)

[3] Corp. Jur. II. 13.

Item de homicidiis servorum.

Si alicuius servus servum alterius occiderit, reddatur servus pro servo aut redimatur et penitenciam quod dictum est, agat.[1]

Si quis servus noster occisus fuerit, duas partis de ipsa compositionem tollat curtis nostra, et tertiam pars parentis ipsius servi nostri defuncti, sicut superius diximus.

Edictus Langobardorum c. 3. (M. G. Ll. T. IV. p. 181.)

Si servus servum interfecerit, dominus eius 36 solidos culpabilis iudicetur, aut cum 6 iurit, quod servus eius hoc non fecisset.

Lex Ribuaria c. XXVIII. (M. G. Ll. T. V. p. 220.)

Hasonló az eset, ha szabad ölte meg a szolgát.

Item aliud.

Si vero liber alicuius occiderit servum, reddat alium servum vel *precium componat* et secundum canones ieiunet.[2]

De servo occiso.

Si quis servum alterius occiderit *componat eum, iuxta quod a domino eius fuerit aestimatus.*

Lex Frisionum. Tit. IV. c. 1. (M. G. Ll. T. III. p. 662.)

Si quis servum alienum occiderit, vel vendiderit, vel ingenuum dimiserit, mille quadringentis denariis, qui faciunt solidos triginta quinque, culpabilis iudicetur excepto capitale et delatura.

Capit. legi Salicae addita a. 819. vel paulo post c. 2. (Bor. T. I. p. 292.)

XV. fejezet.

Törvényeink a feleséggyilkosról is intézkednek. Ha valamely ispán elfásult szívvel lelke üdvösségéről megfeledkezik s felesége meggyilkolásával szennyezi be kezeit, 50 tinót fizessen az asszony szüleinek és azonkívül bőjtöljön. Ha valamely miles, vagy más tehetős ember teszi, 10 tinót fizessen és bőjtöljön. Ha pedig valamely közönséges ember teszi, 5 tinót fizessen és szintúgy bőjtöljön.

[1] Corp. Jurisból hiányzik. [2] Corp. Jur. II. 13. 1.

XV. De his, qui suas uxores occidunt.

Si quis comitum obduratus corde neglectusque anima, quod procul sit a cordibus fidelitatem observancium, uxoris homicidio polluetur, secundum decretum regalis senatus cum quinquaginta iuvencis parentibus mulieris concilietur et ieiunet secundum mandata canonum. Si autem miles vel alicuius vir ubertatis eandem culpam inciderit, iuxta eundem senatum solvat parentibus X iuvencos, ieiunetque, ut dictum est. Si vero vulgaris in eodem crimine invenietur, cum quinque iuvencis cognatis reconcilietur et subdatur predictis ieiuniis.[1]

De occisione mulieris.

Si maritus uxorem suam occiderit immerentem, quod per legem non sit merita mori, componat solidos mille duocentis, medietatem illis parentibus, qui eam ad maritum dederunt, et mundium susciperunt, et medietatem regi, ita ut per actorem regis distringatur, et poena suprascripta componatur.

Edictus Rothari c. 200. (M. G. Ll. T. IV. p. 49.)

XVI. fejezet.

Hogy a béke erős és sértetlen legyen, törvényeink nemcsak a gyilkosságot tiltják, hanem azt is, hogy valaki másra kardot rántson. Nagyon szigorú a mi törvényünk. A ki kardot ránt, kard által veszszen el. Ha összevetjük a tizennegyedik törvényczikkel, azt látjuk, hogy szigorúbban büntetik, ha valaki kardot ránt, mintha gyilkol; mert míg a gyilkos megválthatja magát, addig halállal sujtja azt, a ki csak kardot ránt. Azonban ez a rendelkezés mégis érthető, mert a czivakodó belevonja egész törzsét s ez állandó viszálykodásnak lenne magva. Ezt akarja Szent István meggátolni.

A külföldön ezt sokkal enyhébben büntették.

XVI. De evaginacione gladii.

Ut pax firma et incontaminata per omnia maneat, tam inter maiores natu, quam inter minores cuiuscunque condicionis sint, interdiximus omnino, ut nullus ad ledendum aliquem evaginet gladium. Quod si quis posthac stimulis sue audacie tactus temptaverit, eodem iuguletur gladio.[2]

De educto gladio.

Quicunque spatam aut semispatium eduxerit ad percutiendum alterum et non percusserit, inferat multae nomine sol. 12. Si percusserit, inferat similiter sol. 12., et de inflicto vulnere iudicetur.

Leges Burgundionum. Liber legum Gundebati c. XXXVII. (M. G. Ll. T. III. p. 547.)

[1] Corp. Jur. II. 14. [2] Ez a Corpus Jurisba nincs belevéve.

XVII. fejezet.

A bizonyításnak nagy akadálya a hamis eskü. Épen ezért szigorúan tiltja mind a külföldi, mind a magyar törvény. A ki hamisan esküszik, veszítse el kezét; a cánonok pedig hét évi vezekléssel sujtják a hamisan esküvőt.

XVII. De periuris.

Si quis valencium fide commaculatus, corde pollutus, iuramento confracto periurio addictus invenietur, *perditus manu periurium luat* aut cum quinquaginta iuvencis manum redimat. Si vero vulgaris periurus extiterit, manu amputata punietur, aut XII iuvencis redimetur *et ieiunet, ut canones mandant.*[1]

De eo, qui periurium fecerit, nullam redemptionem, nisi *manum perdat.*

Capitul. Haristallense a. 779. c. 10. (Bor. T. I. p. 49.)

Si quis periurium fecerit, nullam redemptionem ei facere liceat, nisi *manum perdat.*

Liber Papiensis Pippini. c. 45. (M. G. Ll. T. IV. p. 522.)

Si quis periuraverit, VII. ann. *poen., III. ex his in pane et aqua,* et nunquam juret.

Poenitentiale Merseburgense. c. 5. (Wass. p. 392.)

XVIII. fejezet.

A kereszténységnek tanai sokat tettek a rabszolgaság megszüntetésére. Az egyház sohasem mondott le az emberi egyenlőség elvéről s épen azért a rabszolgaság eltörlését kívánta. Azonban a társadalom nem nélkülözhette őket s az egyház is kénytelen volt megalkudni a létező viszonyokkal s elnézni a rabszolgaságot. Bár maga föl nem szabadíthatta, azonban a gazdáikra iparkodott hatni; jócselekedetnek hirdetvén, ha valaki lelke üdvéért szolgáit fölszabadítja.

Ezt a törvényt is külföldről vette át Szent István. Gondolati és tárgyi rokonság van a két törvény között.

XVIII. De libertis.

Si quis misericordia ductus proprios servos et ancillas *libertate feriaverit* cum testimonio, decrevimus, ut post obitum eius nemo

De manomissionibus.

Si quis servum suum proprium aut ancillam suam *liberos dimittere voluerit,* sit licentia qualiter ei placuerit.

[1] Corp. Jur. II. 15.

invidia tactus in servitutem eos audeat reducere. Si autem libertatem promiserit et morte impediente non testificatus fuerit, habeat mulier illius vidua et filii potestatem hanc eandem libertatem testificari et agapen facere pro redempcione anime sui mariti, qualitercunque velit.[1]

Edictus Rothari c. 224. (M. G. Ll. T. IV. p. 54.)

De manumissionibus.

In concilio Carthaginiensi ita continetur: «De manumissionibus in ecclesia celebrandis. Si id nostri consacerdotes per Italiam facere reperiuntur, nostrae etiam erit fiduciae istorum ordinem sequi data plane licentia misso legato, ut quecumque digna fide pro statu ecclesiae et salute animarum agere potuerint, nos sciant laudibiliter in conspectu Domini accepturos.

Conc. Mogunt. a. 847. c. 9. (Bor. T. II. p. 178.)

XIX. fejezet.

A szentegyház tiszteletét mindenkor erősen hangoztatta az egyház. Mivel a templom az Isten háza, ott illően kell viselkedni. Épen azért Szent István is elrendeli, hogy ha valaki a mise alatt zajong és tréfás mesékkel másokat is zavar ájtatosságukban s nem figyel a szent olvasmányokra, ha az előkelőbbek közül való, gyalázatul vezessék ki az egyházból; ha közönséges ember, a templom pitvarában verjék meg és nyirják le.

A külföldön, a hol a kereszténység tana már a hivek meggyőződésévé lett, ilyen törvényekre nem volt szükség. Mindazonáltal találunk olyan intézkedéseket, melyek a szentegyház méltóságát védik. Itt tehát részben tárgyi rokonság van.

XVIIII. De conventu ad ecclesiam et de his, qui murmurant vel loquuntur hora misse.

Si qui ad ecclesiam venientes ad audiendum officium et ibidem hora solempnitatis missarum *inter se murmurant* et ceteros inquietant, expo-

«.... ut secularia negotia vel *vaniloquia* in ecclesiis non agantur, quia domus Dei domus orationis debet esse, non spelunca latronum.»

Karoli Magni capitul. Admonitio generalis a. 789. c. 71. (Bor. T. I. p. 59.)

De his, qui in ecclessiis seu atriis

[1] Corp. Jur. II. 17.

nentes *fabulas ociosas* et non intendentes divinas lecciones, cum ecclesiastico nutrimento, si maiores sunt, increpati cum dedecore expellantur de ecclesia, si vero minores et vulgares, in atrio ecclesie pro tanta temeritate coram omnibus ligentur et corripiantur flagellis ac cesura capillorum.[1]

ecclesiae rixas moverint et mutuo inter se confligunt. De his, qui in ecclesiis seu atriis ecclesiae *rixas moverint* et mutuo inter se confligunt, ... praecipimus, ut in ecclesiis sive atriis ecclesiarum vel domibus placita saecularia minime fiant, quanto minus rixae et contentiones?

Conc. Mogunt. a. 888. c. XXI. (Mansi T. XVIII. col. 69.)

XX. fejezet.

Az urak és szolgáik között nem a legjobb lehetett a viszony. Nem is kerülte ki ez Szent István figyelmét s «hogy a mi birodalmunk népe a szolgák és szolgálók minden támadásától és vádaskodásától ment legyen, épen azért megtiltjuk, hogy bárki is valamely szolgaszemély tanúskodását elfogadja ura vagy úrnője ellen.»

Hasonló törvényt látunk Justinianusnál is. A római jog nem maradhatott hatás nélkül s épen azért azt hiszem, hogy a magyar törvény végső forrását itt kell keresni.

XX. De non recipiendis servis vel ancillis in accusacionem vel testimonium super dominos vel dominas.

Ut gens huius monarchie ab omni incursu et accusacione servorum et ancillarum remota et quieta maneat, secundum decretum regalis concilii penitus interdictum est, ut in *nullius causa culpe aliqua servilis persona contra dominos vel dominas in accusacionem vel in testimonium recipiatur.*[2]

Servus pro domino, quemadmodum *adversus eum, interrogari non posse,* pro facto autem suo interrogari posse non ambigitur.

Cod. Just. Lib. IV. Tit. XX. c. VII. (1554-ki lyoni kiadás T. I. p. 344.)

Servo penitus non credatur, si super aliquem crimen obiecerit, aut etiam si dominum suum in crimine impetierit.

Legis Wisigothorum Lib. II. Tit. IV. c. IV. (Walter: Corpus Juris Germanici. T. I. p. 452.)

XXI. fejezet.

Bár Szent István a rabszolgák fölszabadítását megengedte, sőt a holt kéz rendelkezésének is érvényt szerzett, még sem engedhette meg, hogy valaki a tulajdonjog megsértésével másnak a rabszolgá-

[1] Corp. Jur. II. 18. [2] Corp. Jur. II. 19.

ját fölszabadíthassa. Szigorúan bünteti azt; fizessen úgy, mint a feleséggyilkos, a ki törvényének ellenére cselekszik.

Külföldön is hasonlóképen védik a tulajdonos jogát ilyen megrövidítés ellen. A saáli törvényekben ez a szempont még jobban kidomborodik, mint a magyarban, mert egyforma büntetést szab arra, a ki más szolgáját megöli, eladja, vagy ha szabadon bocsátja. Világosan látható tehát a két törvény között való összefüggés.

XXI. De his, qui alienis servis libertatem acquirunt.

Si quis improvidus *alienum servum* sine consciencia sui senioris ante regem vel maiores natu et dignitate duxerit, ut soluto servitutis iugo levitatem libertatis sibi acquirat, sciat se, si dives est, quinquaginta iuvencos redditurum, ex quibus quadraginta debentur regi, X vero seniori servi. Si vero pauper et tenuis, XII iuvencos, ex quibus X. regi, duo seniori servi.[1]

Si quis servum alienum occiderit, vel vendiderit, vel *ingenuum dimiserit,* mille quadringentis denariis, qui faciunt solidos triginta quinque, culpabilis iudicetur, excepto capitale et delatura.

Capit. legi Salicae addita a. 819. vel paulo post. c. 2. (Bor. T. I. p. 292.)

Qui *ad servum alienum libertatem fecerit,* ipsa libertas stabilis esse non potest.

Lex Romana Raetica Curiensis, Pauli sententiarum. Lib. XXV. c. V. (M. G. Ll. T. V. p. 431.)

XXII. fejezet.

Mivel a rabszolga értéket képviselt, épen azért nem lehetett ritka az eset, hogy valamely hatalmas úr a szegény szabadot szolgaságba iparkodott taszítani.

A külföldi törvények közt olvassuk, hogy a szabad ember a szükség kényszerítő hatása alatt más hatalmas úr szolgálatába adja magát. De előfordul az is, hogy szabad embert akarata ellenére szolgai helyzetbe taszít a hatalmas senior. A törvény védi a szabadot, mert a királynak érdeke kívánja, hogy szabad maradjon s neki mint katona szolgáljon.

XXII. De his, qui liberos in servitutem redigunt.

Quoniam igitur dignum deo est et hominibus optimum, unum-

Placuit nobis, *ut illos liberos* homines comites nostri ad eorum opus servile non obpremant; et quicunque hoc fecerit, secundum quod iudicatum habemus, emendat.

[1] A Corp. Jur. kiadásokból ez a fejezet hiányzik.

quemque sue industria libertatis vite cursum ducere, secundum regale decretum statutum est, ut *nemo* comitum vel militum posthac *liberam personam servituti subdere audeat.* Quod si elacionis audacia sue stimulatus presumpserit, sciat se totidem ex proprio compositurum; que vero composicio inter regem et comites dividatur, ut cetera.

Item de eodem. Sed si quis actenus in servitute retentus pro libertate sui tuenda iudicium legale faciens, securus extiterit, tantummodo libertate fruatur et ille, a quo in servitute tenebatur, nichil redat.[1]

Pippini capitul. circa a. 790. c. 13 (Bor. T. I. p. 201.)

A vazallus öt esetben hagyhatja el az urát. Ezek között olvassuk:

Si quis seniorem suum dimittere voluerit et ei approbare potuerit unum de his criminibus: id est primo capitulo *si senior eum iniuste in servitio redigere voluerit,*... liceat vasallum eum dimittere.

Capit. Francica. c. 8. (Bor. T. I. p. 215.)

Ezekben gondolati rokonság van.

XXV. fejezet.

A katona (miles) vagy a szolga, helyzetét nem türhetvén, megszökött az urától. De mivel értéket képviselt, másutt fölfogadták. A törvény védi az igazi tulajdonos érdekét s kimondja, hogy vissza kell adni; s ha valaki az úr követét — a ki a szökevény katonát vagy szolgát keresi — megveri, tíz tinót fizessen.

Külföldön is hasonló volt a helyzet. A szökevény rabszolgát szivesen fogadták s a jogos tulajdonosnak gyakran a herczeg erejét kellett igénybe venni, hogy rabszolgáját megkaphassa.

XXV. De his, qui flagellantur, sua querentes.

Si cuius miles aut servus ad alium fugerit et his, cuius miles vel servus fuga lapsus est, suum miserit legatum ad reducendos eos, et is legatus ibidem a quoquam percussus et flagellatus extiterit, decernimus nostrorum primatuum con-

Si quis fugitivum servum alterius susceperit et sequentem dominum aut illa die, aut quando potest, contradixerit, ei a lege reddere noluerit: tunc vadat ad principem, quem ille habet, ut ei iusticiam faciat, et 40 solidos componat ei, quare contra legem eum recepit.

Lex Alamannorum Lantfridana. c. LXXXI. (M. G. Ll. T. III. p. 114.)

[1] Corp. Jur. II. 20.

ventu, ut ille percussor X solvat iuvencos.[1]

XXVI. fejezet.

A törvényhozás gondoskodása kiterjed az özvegyekre és az árvákra is. Védi mind a kettő érdekét; ha az özvegy a gyermekeivel marad, az árvák nevelésére birja férje vagyonát, ha pedig férjhez megy, akkor csak illő ruhát vihet magával.

Ha pedig a házasságból utód nem származik, az özvegy, mint haszonélvező, birja elhúnyt férje birtokait, halála után azonban férje szüleire száll vissza, ha vannak; azok nem létében pedig a királyra.

A bajor törvényekben azonos a gondolat. A birtok itt sem megy át a feleség tulajdonába hanem éltefogytáig haszonélvezetben bir akkora birtokrészt, mint bármelyik fiú.

XXVI. De viduis et orphanis.

Volumus quidem, ut et vidue et orphani sint nostre legis participes tali tenore, ut si qua vidua cum filiis filiabusque remanserit atque nutrire eos et manere cum illis, *quamdiu vixerit,* promiserit, habeat potestatem a nobis sibi concessam hoc faciendi et a nemine iterum cogatur in coniugium. Si vero mutato voto iterato nubere voluerit et orphanos deserere, de rebus orphanorum nichil omnino sibi vendicet, nisi tantum sibi congrua vestimenta.

Item de viduis.

Si autem vidua sine prole remanserit, et se innuptam in sua viduitate permanere promiserit, volumus ut potestatem habeat omnium bonorum suorum, et quidquid velit inde facere faciat.

De viduis, quae post mortem mariti sui in viduitate permanet, aequalem inter filios suos, id est qualem unus ex filiis, *usufructuario habeat portionem,* usque *ad tempus vitae suae* usufructuario iure possideat.

Lex Baiuwariorum Tit. XV. c. 7. (M. G. Ll. T. III. p. 319.)

Ut viduae, orphani et minus potentes sub Dei defensione et nostro mundebardo pacem habeant et eorum iustitia.

Capitul. Baiuwaricum circa a. 810. c. 3. (Bor. T. I. p. 158.)[2]

[1] Corp. Jur. II. 23.

[2] V. ö. Capitul. Saxonicum. a. 797. c. 1, 2. (M. G. Ll. T. V. p. 86.) Capit. ad legem Baiwariorum addita. a. 801—813. c. 1. (Bor. T. I. p. 157.)

Post obitum autem eius eadem bona ad suos redeant parentes mariti, si parentes habet; sin autem, rex sit heres.[1]

Igy tehát tárgyi rokonság van.

XXVII. fejezet.

Nem volt ritka eset a nőrablás. Mind az egyházi, mind a világi hatalom szigorúan lép föl e bűnnel szemben. Kimondja, hogy ha valaki hajadont akarata ellenére, a szülők engedelme nélkül rabol el, adja vissza a szüleinek, még ha erőszakot követett is el rajta. A nő bárki másé lehet, csak a rablóé nem; a rabló pedig kiátkozva örökké a házasság reménye nélkül éljen.

XXVII. De raptu puellarum.

Si quis militum impudicicia fedatus puellam aliquam sine concessione parentum sibi in uxorem rapuerit, decrevimus *puellam parentibus reddi, eciamsi ab illo aliqua vis sibi illata sit;* et raptor X solvat iuvencos pro raptu, licet postea reconcilietur parentibus puelle. Si vero pauper quis hoc vulgaris agere agreditur, componat raptum V iuvencis.[2]

De disponsatis puellis et ab aliis raptis ita in concilio Ancyrano, capitulo decimo legitur: «Disponsatas puellas et post ab aliis raptas placuit erui *et eis reddi,* quibus ante fuerant desponsatae, *etiamsi ei a raptoribus vis inlata constiterit.*

Capitul. Ecclesiasticum a. 818. 819. c. 24. (Bor. T. I. p. 279.)

Si quis virginem rapuerit contra ipsius voluntatem et parentum eius, eum 40 solidis componat, et alios 40 cogatur in fisco.

Lex Baiuwariorum Tit. VIII. c. 6. (M. G. Ll. T. III. p. 299.)[3]

XXVIII. fejezet.

Szent Istvánnak több törvénye szabályozza a rabszolgák helyzetét. Egy szempont domborodik ki, mely a gazdák tulajdonjogát

[1] Corp. Jur. II. 24. [2] Corp. Jur. II. 25.

[3] V. ö. Conc. Ancyranum. a. 314. c. X. (Mansi T. II. col. 525.) Cod. Just. Lib. IX. Tit. XIII. c. I. (1554. lyoni kiadás II. k. 976. l.) Lex Alamannorum Hlotharii. c. 54. (M. G. Ll. T. IV. p. 62.) Edictus Rothari. c. 191. (M. G. Ll. T. IV. p. 46.) Liber legum Gundebati. Tit. XII. c. 1, 2, 3, 4. (M. G. Ll. T. III. p. 538.)

védi. Ez érvényesül ebben a pontban is, a mely arról szól, ha szabad vagy szolga más szolgálójával fajtalankodik.

Hogy a szabadok az ő szabadságukat szennyezetlenül megőrizhessék, megtiltjuk, hogy mások szolgálójával fajtalankodjanak. Ha valaki mégis megteszi, először verjék meg; ha még egyszer, akkor ismét verjék meg és nyirják le; ha harmadszor is megteszi, szolga legyen a szolgálóval együtt. Ha pedig a szolgáló tőle fogan, de a szülésbe belehal, más szolgálót adjon helyette. Nálunk tehát a szabad a harmadik esetben szolga lesz; a külföldi törvény szerint a rabszolgálót tegye szabaddá.

Ha pedig rabszolgálóval rabszolga fajtalankodik: verjék meg és nyirják le. Ha a szolgáló a szülésbe belehal, a szolgát adják el és osztozzanak rajta.

A külföldi törvények is védik a tulajdonos érdekét, kimondván, hogy szabadítsa föl a rabszolgálót, vagy kárpótolja az urát; tehát gondolatbeli rokonság van a hazai és külföldi törvények között.

XXVIII. De fornicatoribus cum ancillis alterius.

Ut liberi suam custodiant libertatem incontaminatam, volumus illis ponere caucionem. Quisquis transgrediens *fornicatur cum ancilla alterius,* sciat se reum criminis et pro eodem crimine imprimis *decoriari.* Si vero secundo cum eadem fornicatus fuerit, *iterum decorietur ac depiletur.* Si autem tercio, sit servus pariter cum ancilla, aut redimat se. Si autem ancilla conceperit de eo et parere non potuerit, sed in partu moritur, componat eandem cum altera ancilla.

De servorum fornicacione.

Servus quoque alterius, si cum ancilla alterius fornicatur, *decorietur ac depiletur.* Et si ancilla de eo conceperit, et in partu moritur,

Si cum ancilla virgine concubuerit, cum 4 solidis componat.

Lex Baiuwariorum. Tit. VIII. c. 13. (M. G. Ll. T. III. p. 300.)

Si quis intrat ad ancillam suam, si genuerit ex ea, libertit eam et I. ann. poen.

Poenitentiale Merseburgense. c. LX. (Wass. p. 397.)

De incestis.

«... Si servus aut libertus est, *vapuletur plagis multis,* et si dominus suus permiserit eum amplius in tale scelus cadere, ipsos LX solidos domno rege componat.»

Pippini regis capitul. 754—755. c. 1. (Bor. T. I. p. 31.)[1]

[1] V. ö. *Edictus Rothari.* c. 194. (M. G. Ll. T. IV. p. 47).

servus venundetur ac dimidia pars precii seniori ancille detur, altera pars vero seniori servi remaneat.[1]

XXIX. fejezet.

Ez a fejezet is a gazda és a szolgáló egymáshoz való viszonyával foglalkozik. A törvény nem engedi, hogy más szolgálóját valamely szabad nőül vehesse, mert ezáltal a gazda kárt szenved, elvesztvén szolgálóját.

A saali törvény is hasonló értelemben intézkedik; sőt ennek a rendelkezése még szigorúbb abban az esetben, ha rabszolgának szabad nő a felesége. Ekkor ugyanis a nő is szolga lesz és összes birtokait a szolga ura kapja.

XXVIIII. De his, qui petunt sibi ancillas in uxores.

Ut nemo eorum, qui libero censentur nomine, cuiquam quid iniurie facere audeat, terrorem et caucionem imposuimus, quia in hoc regali concilio decretum est, ut si quis liber connubium ancille alterius sciente domino ancille elegerit, *perdita libertatis sue industria perpetuus efficiatur servus.*[2]

Si quis ingenuus ancillam alienam in coniugium acceperit, *ipse cum ea in servitio implicetur.* De hoc capitulo iudicatum est ab omnibus, ut si ingenua femina quemlibet servum in conjugium sumpserit, non solum *cum ipso servo in servitio permaneat*, sed etiam omnes res, quas habet, si eas cum parentibus suis divisas tenet, ad dominum, cuius servum in conjugium accepit, perveniant.

Capit. legi Salicae addenda c. 3. (Bor. T. I. p. 292.)

XXX. fejezet.

Szent István XXX. törvényczikke a családi életbe nyul bele. Ha valaki szemtelenül, feleségét megutálva elhagyja hazáját, felesége birja férje javait és senki se kényszerítse őt házasságra; ha pedig önkényt férjhez megy, ruháin kívül semmit sem vihet magával. Ha erre a férj visszajön, csak a püspök engedélyével nősülhet meg.

E szerint tehát a házasság fölbontható. Ha a külföldi törvényeket olvassuk, ott általában a házasság fölbonthatatlanságát lát-

[1] Corp. Jur II. 26. [2] Corp. Jur. II. 27.

juk; azonban egyes esetekben — ha a férfi magát megtartóztatni nem birja, vagy házasságtörés esetében — fölbontható.[1]

XXX. De his, qui extra regnum suas fugiunt uxores.

Ut gens utriusque sexus certa lege et absque iniuriis maneat et vigeat, in hoc regale decretum statutum est, ut si quis protervitate preditus propter abhominacionem uxoris patriam effugerit, uxor cuncta, que in potestate mariti habebantur, possideat, dum velit expectare virum et nemo in aliud coniugium cogere presumat. Et si sponte nubere velit, liceat sumptis congruis sibi vestimentis et dimissis ceteris bonis[2] ad connubium ire. Et si vir hoc audito redierit, ne liceat sibi aliam ducere preter suam, nisi cum licencia episcopi.[3]

Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit... et uxor eius, cum valet et potest amore parentum aut rebus suis eum sequi noluerit, ipsa omni tempore, quamdiu vir eius, quem secuta non fuit, vivet, *semper innupta permaneat.* Nam ille vir eius, qui necessitate cogente in alium locum fugit, *si se abstinere non potest, aliam uxorem* cum poenitentia *potest accipere.*

Decretum Vermeriense a. 758—768. c. 9. (Bor. T. I. p. 41.)

XXXII. fejezet.

Szent István a gyujtogatók ellen is intézkedett. A ki más házát fölgyujtja, építse föl és az elégett bútort kárpótolja és azonfölül 12 tinót fizessen, a melyek 40 solidust érjenek.

Majdnem szóról-szóra egyezik Szent István törvénye mind az alemann, mind a bajor törvénynyel.

XXXII. De incendiis mansionum.

Si quis *per inimicicias alterius edificia igne cremaverit,* decrevimus, ut et *edificia restituat et quidquid suppellectilis arsum fuerit,* et insuper XVI iuvencos, qui *valent XL solidos.*[4]

De eo, qui incendium super alium in nocte miserit.

Si quis super aliquem focum in nocte miserit, ut domum eius incendat seu salam suam et inventus et probatus fuerit, *omne quod ibidem arsit, simile restituat et super haec 40 solidos componat.*

[1] Liber Papiensis Lotharii c. 95. (M. G. Ll. T. IV. p. 557.)
[2] V. ö. S. Steph. Decr. l. I. c. 26.
[3] Corp. Jur. II. 28.
[4] Corp. Jur. II. 30.

Lex Alamannorum Karolina c. LXXXI. (M. G. Ll. T. III. p. 161.)

De incendio domorum et eorum compositione.

Si quis *per aliquam invidiam vel odium* in nocte ignem imposuerit, et *incenderit* liberi vel servi *domum:* imprimis secundum qualitatem personae omnia *aedificia componat atque restituat, et quidquid ibi arserit, restituat* unaquaque subiectilia.... Tunc domui culmen cum *40 solidis componat.*

Lex Baiuwariorum. Tit. X. c. 1. (M. G. Ll. T. III. p. 306.)

XXXIII. fejezet.

A középkor képzeletvilága megteremtette a boszorkányokat, a strigákat. Azt hitték róluk, hogy állatokká változhatnak, vagy az embereket megehetik; pedig már Nagy Károly capitularéja s még előbb «Rotharis edictus»-a[1] határozottan kimondja, hogy senki se ölje meg a más szolgálóját, mint strigát vagy mascát, mert keresztény el nem hiheti s egyáltalában lehetetlen, hogy egy nő élő férfit megegyen. Szent István hitt bennük s elrendelte, hogy ha ilyen személy találkozik, vezessék a paphoz, a ki oktassa a hitben és bőjtöljön. Ha másodízben úgy találják, ismét bőjtöljön és azután mellére, homlokára és a lapoczkák közé süssenek rá jelet az egyház tüzes kulcsával. Ha harmadízben is vétkezett, adják át a világi biráknak. Ebből látható tehát, hogy a magyar törvény eltérő a külföldítől.

XXXIII. De strigis.

Si qua striga inventa fuerit, secundum iudicialem legem ducatur ad ecclesiam et commendetur sacerdoti ad ieiunandum fidemque docendam; post ieiunium vero domum redeat. Si secundo in eodem cri-

Si quis a diabulo deceptus crediderit secundum morem paganorum, virum aliquem aut feminam strigam esse et homines commedere, et propter hoc ipsam incenderit vel carnem eius ad commedendum dederit, vel ipsam commederi t, capitli sententiae punietur.

[1] Edictus Rothari c. 376. (M. G. Ll. T. IV. p. 87.)

mine invenietur, simili ieiunio subiciatur; post ieiunium vero in modum crucis in pectore et in fronte atque inter scapulas incensa clave ecclesiastica domum redeat. Si vero tercio, iudicibus tradatur.[1]

Capitulatio de partibus Saxoniae a. 775—790. c. 6. (Bor. T. I. p. 68.)

XXXIV. fejezet.

Ebbe a babonás képzeletvilágba tartozott a megrontó nő, a malefica is. De míg a strigákat már nagy Károly elvetette, addig a maleficákban a 850-iki páviai zsinat is hitt. Intézkedése többször szavakban is megegyezik Szent István törvényével.

XXXIIII. De maleficis.

Ut creatura dei ab omni lesione malignorum remota, et a nullo detrimentum sui passura maneat, nisi a deo, a quo et augmentatur, secundum decretum senatus statuimus magni caucionem terroris veneficis et *maleficis,* ut nulla persona maleficio aut veneficio quemquam hominum subvertere a statu mentis aut interficere audeat. Ast si quis vel que posthac hoc presumpserit, tradatur in manus maleficio lesi, aut in manus parentum eius, secundum velle eorum diudicandum. Si vero sortilegio utentes invenientur, ut faciunt in cinere aut his similibus, ab episcopis flagellis emendentur.[2]

Quia pestiferas adhuc stirpes et reliquias artis magicae in tantum vigere ad nos perlatum est, ut quaedam *maleficae* inlicitum amorem aliorum mentibus, aliis vero odium immittere dicantur, quaedam etiam ita venerariae sunt, ut quosdam peremisse multo populi rumore deferantur, huiusmodi diaboli ministras diligenti examinatione proditas sub acerrima poenitentia redigendas statuimus, et in ipso tantum exitu, si tamen prius digna poenitentiae opera fecerint, reconciliandas esse permittimus.

Syn. Papiensis a. 850. c. 23. (Bor. T. I. p. 122.)

Divinos et sortilegos ecclesiis et sacerdotibus dare constituimus.

Capitulatio de partibus Saxoniae a. 775—790. c. 23. (Bor. T. I. p. 69.)

Extant et alia perniciosissima mala, quae ex ritu gentilium remansisse non dubium est, ut sunt magi, arioli, *sortilegi,* venefici, divini, incantatores, somniatorum coniectores, quos divina lex inretractabiliter puniri iubet.

[1] Corp. Jur. II. 31. [2] Corp. Jur. II. 32.

Episcoporum ad Hludowicum imperatorem relatio. a. 829. c. 54. (Bor. T. II. p. 44^{30-35}.)

XXXV. fejezet.

Hogy az országban béke legyen, elrendeljük, hogy senki másra ne törjön s ha mégis a más házát megtámadja, hogy az urát megölje és javait elprédálja s ha a gazda otthon van s védekezik és e közben elesik, a támadó úgy bünhödjék, mint a ki másra kardot rántott; ha pedig a küzdelemben a hatalmaskodó esik el, compositiora nem kell lépni. Ha az ispán nem maga támad, hanem katonáit küldi el, 100 tinóval váltsa meg hatalmaskodását.

Ha valamely szabad más kunyhóját vagy házát támadja meg, tíz tinót fizessen. Ha valamely közönséges ember más hasonló ember házikójára ront, öt tinóval rójja le a támadást.

A külföldön is hasonló helyzet hozta létre a törvényeket. Itt tehát gondolati rokonság van.

XXXV. De invasione domorum.

Volumus, ut firma pax et unanimitas sit inter maiores et minores secundum apostolum: Omnes unanimes estote, et cetera. Nec aliquis alium invadere audeat. Nam si quis comitum post diffinicionem huius communis concilii tam contumax extiterit, ut alium domi querat ad perdendum eum atque *sua dissipare;* si dominus domi est et secum pugnaverit vel interfecerit, luat secundum legem de evaginacione gladii confectam. Si autem comes ibidem occubuerit, sine composicione iaceat. Si vero ille non supervenerit, sed suos milites miserit, centum iuvencis componat invasionem. Si vero miles quis curtim vel domum alterius militis invaserit, X iuvencis componat invasionem. Si vulgaris quidem alterius sui similis mansiunculas invaserit, V iuvencis solvat incursionem.[1]

[1] Corp. Jur. II. 33.

De eo, qui domum alienam distruxerit.

Si quiscunque *domum violenter distruxerit,* quae domus pro firmamento ebrius habuisse probatur, qui hoc facere praesumpserit et ei fuerit adprobatum, 45. sol. culpabilis iudicetur.

Childeberti regis capit. circa: 550, c. 7. (M. G. Ll. T. II. p. 8.)

Si quis domum alienam cuilibet fregerit, quicquid exinde per vim abstulerit aut rapuerit, vel furatus fuerit, totum secundum legem illi, cui domus fuerit fracta et expoliata, in triplo componat et insuper bannum dominicum solvat. Si vero servus hoc fecerit, sententiam superiorem accipiat et insuper secundum suam legem compositionem faciat.

Liber Papiensis legum Karoli M. c. 30. (M. G. Ll. T. IV. p. 491.)

SZENT ISTVÁN MÁSODIK TÖRVÉNYKÖNYVE.

I. fejezet.

A kereszténység elterjesztése után az egyházak fölszereléséhez kellett látni. Gondos körültekintéssel előírja Szent István törvénye, hogy tíz falu építsen egy templomot, a melyhez adjanak két telket ugyanannyi szolgával, lóval és igavonóval, hat ökörrel és két tehénnel, 30 aprómarhával. Ruhákról és egyházi terítőkről a király gondoskodik, papokról és könyvekről pedig a püspök.

A szász capitulumok között részben hasonló intézkedést találunk. Az egyházhoz itt is két telket kell adni; ebben megegyezik a magyarral, egyéb tekintetben azonban eltér.

I. De regali dote ad ecclesiam.

Decem ville ecclesiam edificent, quam *duobus mansis* totidemque mancipiis dotent, equo et iumento, sex bubus et duabus vaccis, XXX minutis bestiis. Vestimenta vero et coopertoria rex prevideat, presbiterum et libros episcopi.[1]

De minoribus capitulis consenserunt omnes, ad unamqamque ecclesiam curtem et *duos mansos terrae* pagenses ad ecclesiam recurrentes condonant, et inter centum viginti homines, nobiles et ingenuos similiter et litos, servum et ancillam eidem ecclesiae tribuant.

Capit. de partibus Saxoniae c. 15. (M. G. Ll. T. V. p. 40.)

II. fejezet.

Szent István már az első könyvben rendelkezik a birtokviszonyokról. (I. 6.) Kimondja, hogy mindenki hagyhatja birtokát feleségére, fiaira, leányaira, szüleire és az egyházra és senki se rontsa el az ő intézkedését.

A második könyvben újra megerősíti, hogy mindenki birhatja

[1] Corp. Jur. II. 34.

a magáét s halála után a fiai is, kivéve azokat a birtokokat, a melyek a püspökséget vagy az ispánságot illetik meg.

A külföldön a két kivétel közül csak az egyiket találjuk meg. Ugyanis a püspökökről intézkedik a törvény, hogy az egyház javait ne tekintsék sajátjuknak. Azonban a comesek hatalma Nyugaton ekkor már örökös volt. Szent István nem akart örökös hivatalaristokratiát s épen azért kimondja ezt a következményeiben oly nagy fontosságú elvet, hogy az ispánság birtokai nem örökölhetők.

Senki se szenvedjen semmi kárt az ő birtokaiban, csak a ki a király élete ellen esküszik vagy az ország átadására, vagy ha idegen tartományba menekül. De még a hazaáruló fiai is élvezték atyjuk birtokait, a kit a királyi tanács bűnösnek találván, kivégeztetett.

Rotharis edictusa és a capitularék nemcsak fej, hanem jószágvesztésre is itélték azt, a ki a király élete ellen esküdött.

II. De successoribus regalium beneficiorum.

Consensimus igitur peticioni tocius senatus, ut unusquisque propriorum simul et donorum regis dominetur, dum vivit, *excepto* quod ad episcopatum pertinet et comitatum, ac post eius vitam filii simili dominio succedant. Nec pro ullius causa reatus detrimentum bonorum suorum paciatur quis, nisi consiliatus mortem regis aut tradicionem regni fuerit, vel in aliam fugerit provinciam; tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem. *Ast si quis in consilio regie mortis aut tradicionis regni legaliter inventus fuerit, ipse vero capitali subiaceat sentencie;* bona vero illius filiis innocentibus inremota sint remanentibus salvis.[1]

De concessione regali propriarum rerum.

Decrevimus nostra regali potencia, ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis filiabusque, atque parentibus sive ecclesie, nec post eius obitum quis hoc destruere audeat.

S. Steph. I. 6.

Si quis hominum contra animam regis cogitaverit aut consiliaverit, animae suae incurrat periculum et res eius infiscentur.

Edictus Rothari c. 1. (M. G. Ll. T. IV. p. 13.)

[1] Corp. Jur. II. 35. — V. ö. Conc. Carthagin. IV. c. XXXI. (Mansi T. III. col. 953.)

III. fejezet.

Szent István már az első könyvben intézkedett a gyilkos rabszolgáról (I. 14.), a mely szerint a gyilkos ura a megölt rabszolga helyett egy másikat adjon. E szerint a megölt rabszolga ura nem veszített semmit, azonban a gyilkos ura igen. Szent István ezt az eltérést kiegyenlíteni akarván, elrendelte, hogy a gyilkos ura a rabszolga értékének felét fizesse meg, vagy pedig adassék el a gyilkos és az árán osztozzanak meg.

Nyugaton teljesen hasonló intézkedést látunk.

III. De servis et servorum occisoribus.

Si alicuius servus servum alterius occiderit, *senior homicide medietatem servi componat seniori interfecti,* si potest; sin autem peracta una quadragesima *venundetur servus et precium dividatur.*[1]

Si quis servus servum alterius occiderit, *vivus communis dominorum existat.*

Canones Wallici. can. 38. (Wass. p. 131.)

IV. fejezet.

Szent István az első törvénykönyvben rendelkezett arról az esetről, ha szabad öli meg másnak a rabszolgáját; ekkor helyette másikat kell adni a szabadnak, vagy pedig az értékét térítette meg. A második törvénykönyvben a fordított esetről van szó. Ha a rabszolga szabad embert öl, a gyilkos ura a szabad vérdíján — száztíz tinón — megválthatja szolgáját vagy pedig adja át.

A frank capitularék rendelkeznek arról az esetről, ha rabszolga szabad embert öl. E szerint a rabszolgát adják a megölt rokonainak; ez a szabad vérdijának a fele, azon felül a másik felét a gyilkos ura fizesse.

Az ó-britt és az ó-ír canonok szerint a gyilkos szolgát a megölt szüleinek adják.

IIII. De liberacione eiusdem.

Servum liberari homicidam, si seniori placuerit, cum centum et X iuvencis aut redimat, *aut tradat.*[2]

Si quis servus hominem ingenuum occiserit, ipse homicida pro medietate compositionis parentibus hominis occisi *tradatur* et aliam medietatem dominus servi se noverit sol-

[1] Corp. Jur. II. 36. [2] Corp. Jur. II. 37.

viturum; aut si legem intellexerit, poterit se obmalare, ut leodem non solvat.

Capit. legi Salicae addita c. 7. (Bor. T. I. p. 293.)

Si servus ingenuum occiderit et culpa ingenui fuerit hoc, de fuste aut dextrali, aut dubio aut de cultello fuerit interemptus, *ipse homicida* parentibus *tradatur* et quidquid faciendi voluerint, habeant potestatem.

Canones Wallici c. 4. (Wass. p. 125.)

V. fejezet.

Szent István már első könyvében is megtiltotta más rabzolgáinak s zabaddá tételét. (I. 21.) Ezt a rendelkezését erősíti meg és teszi világosabbá. Az első rendelkezés szerint, ha valaki más szolgáját ura tudtán kívül szabadon bocsátja, ha gazdag, 50 tinót fizessen s ebből 40 a királyé, tíz pedig a szolga uráé; ha pedig szegény és gyenge, 12 tinót fizessen, ebből tíz illeti a királyt, kettő az urat.

A második törvénykönyvben úgy módosítja, hogy a ki más rabszolgáit akarja fölszabadítani, annyit adjon, a mennyit fölszabadítani akart; ebből két rész illeti meg a királyt, a harmada pedig a seniort. A király pedig az ő részéből harmadot ad az ispánnak.

Itt tehát már a magyar törvény volt az intézkedés alapja.

V. De libertate servorum.

Si quis alienis servis libertatem acquirere nititur, quod servi erunt, totidem mancipia solvat, ex quibus due partes regi, tercia seniori servorum. Rex autem ex sua parte terciam tribuat comiti.[1]

De his, qui alienis servis libertatem acquirunt.

Si quis improvidus alienum servum sine consciencia sui senioris ante regem vel maiores natu et dignitate duxerit, ut soluto servitutis iugo levitatem libertatis sibi acquirat, sciat se, si dives est, quinquaginta iuvencos redditurum, ex quibus quadraginta debentur regi, X vero seniori servi. Si vero pauper

[1] Corp. Jur. II. 38.

et tenuis, XII iuvencos, ex quibus X regi, duo seniori servi.
S. Steph. I. 21.

VI. fejezet.

Az első törvénykönyvben csak a nők tolvajlásáról volt szó, a másodikban azonban már a tolvaj rabszolgákra hoz törvényt.

Ha a rabszolga először lop, váltsa meg az orrát öt tinón vagy pedig levágják; ha másodszor lop, váltsa meg a füleit öt tinón vagy pedig elveszti azokat; ha harmadszor lop, életét veszítse.

A külföldi törvények nem ismerik ezt a fokozatot. Rotharis edictusában 40 solidus fizetésére itéli a tolvaj rabszolgát; ha megfizetni nem tudja, haljon meg.

Ennél még szigorúbb a burgund törvény: nemcsak a szolgát itéli halálra, hanem az egyetemes felelősség elvénél fogva az urát is sujtja. Ez pedig térítse meg, a mit szolgája lopott.

Itt tehát csak tárgyi rokonság van.

VI. De furto servorum.

Si quis servorum semel furtum commiserit, reddat furtum et *componat* nasum V iuvencis, si potest, sin autem abscidatur. Si absciso naso iterum commiserit furtum, *componat* aures V iuvencis, si potest, sin autem abscidantur. Si idem tercio furtum commiserit, *careat vita.*[1]

Si servus furtum fecerit.

Si servus furtum fecerit, et tantus fuerit in ipsum furtum... *componat* pro culpa solidos quadraginta aut *occidatur.*

Edictus Rothari c. 254. (M. G. Ll. T. IV. p. 62.)

De furtis.

Si vero servus furtum fecerit, ipse *tradatur ad mortem:* et dominus servi ea, quae furto ablata sunt de suprascriptis animalibus, eaque inveniri non possunt, secundum formam pretii constituti eum, qui perdidit, simpla solutione reddat indempnem.

Liber legum Gundebati Tit. IV. c. 2. (M. G. Ll. T. III. p. 534.)

[1] Corp. Jur. II. 39., 40.

VII. fejezet.

A magyar a rablókalandok után nehezen tudta megérteni az enyém-tied-övé elvét. Törvényeinkből sohasem hiányzott a tolvajokról szóló czikk, úgy hogy később Szent László alatt külön gyűlést tartottak a tolvajok és rablók ellen.

Szent István ezen törvénye a tolvaj szabadokat sujtja. Ha először lop, megválthatja magát; ha nem tudja, eladják. Ha ezután is lop, úgy kell megitélni, mint a tolvaj rabszolgákat.

A külföldi törvények csak általában szólnak a lopásról és nem veszik tekintetbe azt a sulyosbító körülményt, ha másodszor vagy harmadszor lop. E szerint, ha lop, megválthatja magát; ha nem tudja, a halál fia.

Itt is tehát csak tárgyi rokonság van.

VIII. De furto liberorum.

Si quis liberorum furtum commiserit, hac lege componere decrevimus. Si semel, redimat se, si potest, *sin autem venundetur.* Si autem dem venundatus furtum commiserit, legibus servorum subiaceat.

Item de eodem.

Si secundo, simili legi subiaceat; si vero tercio, *dispendio vite diiudicetur.*[1]

Si quis liber aliquid furaverit, quacunque re, niungeldo componat, hoc est nove capite restituat.

Lex Baiuwariorum Tit. IX. c. 1. (M. G. Ll. T. III. p. 302.)

De furtis.

Si quis liber homo furtum fecerit, et in ipsum furtum temptus fuerit, furtum ipsum sibi nonum reddat et *componat pro tali culpa* sol. octuginta, *aut animae suae incurrat periculum.*

Edictus Rothari c. 253. (M. G. Ll. T. IV. p. 62.)

IX. fejezet.

Az újonnan megalakult társadalomban jelentékeny szerep jutott a comeseknek. Ők voltak a király tisztviselői, képviselői, az ő akaratának és hatalmának tolmácsai. A királyi jószágokat igazgatták, a hadba vezették az alájuk rendelt népet, igazgatták a megyét és biráskodtak. A király az ő tisztviselőinek méltóságát megcsorbítani nem engedi, a mikor kimondja, hogyha valamely katona meg-

[1] Corp. Jur. II. 41.

vetvén comesének igaz ítéletét, a királyhoz föllebbez, hogy ispánját igazságtalannak minősítse, az ilyen tíz pensát fizessen a comesének.

A frank capitularékban is hasonló intézkedést látunk, csak a büntetés különböző. Azonos gondolat szülte tehát mind a két törvényt.

VIIII. De iniusta appellacione.

Si quis militum iudicium a suo comite recte iudicatum spernens, regem appellaverit, cupiens comitem suum reddere iniustum, sit debitor decem pensarum auri suo comiti.[1]

De iusticia facienda.

Ut omnes iusticiam faciunt tam publici, quam ecclesiastici. Et si aliquis homo ad palacium venerit pro causa sua, et antea ad illum comitem non innotuerit in mallo ante racemburgiis, aut de causa sua ante comite in mallo fuit ante racemburgiis et hoc sustinere noluerit, quod ipsi ei legitime iudicaverint; si pro ipsis causis ad palacium venerit, vapuletur; et si maior persona fuerit, in regis arbitrium erit. Et si reclamaverit, quod legem ei non iudicassent, tunc licenciam habeat ad palacium venire pro ipsa causa. Et si ipsos convincere potuerit, quod legem ei non iudicassent, secundum legem contra ipsum emendare faciat. Et si comes vel racemburgii eum convincere potuerint, quod legem ei iudicassent et ipse hoc recipere noluerit, hoc contra ipsos emendare faciat.

Pippini regis capitul. a. 754, 755. c. 7. (Bor. T. I. p. 32.)

X. fejezet.

Az új társadalmi rendben nagy szerepet nyertek a comesek. Hatalmukat néha nem az állam, hanem saját önző céljaik elérésére fordították. Ezért parancsolja István törvénye, hogy ha a comes valamelyik katonájától valamit elvett, adja vissza és azonfelül még annyit adjon a sajátjából.

[1] Corp. Jur. II. 43.

A quierzy-i zsinat atyái Hludowicus királyhoz írva kérik, hogy olyan comeseket rendeljen, a kik nem élnek-halnak a pénzért, a kik gyülölik a kapzsiságot, a kik megvetik a dölyfösséget, a kik nem nyomják el a szegény népet, javaikat nem pusztítják el és nem veszik el tőle erőszakkal a javait.

X. De violencia comitis.

Si quis comitum inventa aliqua occasione *quid iniuste militi abstulerit,* reddat et insuper ex proprio tantum.[1]

Constituite comites et ministros rei publicae, qui non diligant munera, qui odiunt avaritiam, qui detestentur superbiam; qui non opprimant, neque dehonestent pagenses; qui messes et vineas et prata ac silvas eorum nequaquam devastent; qui illorum pecora vel friskingas vel quaeque illorum sunt, non praedentur neque diripiant *et per violentiam* ac mala ingenia, quae illorum sunt, *nullomodo auferant.*

Epistola synodi Carisiac. ad Hludowicum regem Germaniae directa a. 858. (Bor. T. II. p. 436[30].)

Látjuk tehát, hogy mind a két törvényben azonos gondolat van kifejezve.

XII. fejezet.

Szent István már az első könyvben szigorúan tiltja a gyilkosságot. (I. 14.) De megválthatta magát a gyilkos. A második törvénykönyvben már a bibliai megtorlás elvének az alapján kimondja: a ki mást karddal öl meg, ugyanazon kard által veszszen el.

Ezt a megtorlási elvet csak a burgund törvénykönyvben találtam meg. Itt tehát gondolati és tárgyi egyezés van.

XII. De iudicio gladii.

Si quis gladio hominem occiderit, *eodem gladio iuguletur.*[2]

De homicidiis.

Si quis hominem ingenuum ex populo nostro cuiuslibet nationis aut servum regis, natione duntaxat barbarum, occidere dampnabili ausu

[1] Corp. Jur. II. 44.

[2] Corp. Jur. II. 46. Egyébként v. ö. ezt a törvényt az I. könyv 16. cikkével.

et temeritate praesumpserit, *non aliter admissum crimen, quam sanguinis sui effusione componat.*

Liber legum Gundebati. Tit. II. c. I. (M. G. Ll. T. III. p. 533.)

De homicidiis.

Homicidam, tam ingenuum, quam servum, si extra ecclesiam inveniatur, morte damnari.

Lex Romana Tit. II. c. 1. (M. G. Ll. T. III. p. 596.)

XIII. fejezet.

De nemcsak a gyilkosságra, hanem a megcsonkításra is büntetést szab. Nagyon szigorú e részben a magyar törvény: «szemet szemért». Ily elrettentően kellett tiltani, hogy béke legyen az országban.

A külföldi törvények e részben enyhébbek; esetről-esetre előírják a pénzbüntetést. Igy tehát nem is annyira a rokonság mutatható ki, hanem inkább a mindenesetre jellemző különbség.

XIII. De debilitacione membrorum.

Si quis autem gladio evaginato alium quemlibet debilitaverit, vel in oculo, vel in pede, vel in manu, consimile dampnum sui corporis paciatur.[1]

De oculo evulso.

Si quis alium oculum excusserit, pro mortuum adpretietur, qualiter in angargathungi, id est secundum qualitatem personae; et medietas praetii ipsius componatur ab ipsum qui oculum excusserit.

De naso absciso.

Si quis alii nasum absciderit, medietatem pretii ipsius componat, ut supra.

De labro absciso.

Si quis alii labrum absciderit, componat solidos sedicem; et si dentes apparuerint, unus duo aut tres, componat solidos viginti.

[1] Corp. Jur. II. 47.

De dentes priores.

Si quis alii dentem excusserit, qui in risu apparuit, pro uno dentem dit solidos sedicem; si duo aut amplius fuerint in risu apparentis, per hoc numero componantur et adpretietur.

De dentes maxillares.

Si quis alii dentem maxillarem unum aut plures excusserit, per unum dentem componat solidos octo.

De aure abscisa.

Si quis alii aurem absciderit, quartam partem pretii ipsius ei componat.

De plaga in facie.

Si quis alii plagam in faciem fecerit, componat ei solidos sedicem.

Edictus Rothari c. 48—54. (M. G. LI. T. IV. p. 21.)

XIV. és XV. fejezet.

Részletesen intézkedik Szent István, hogy milyen büntetés érje azt, a ki másra kardot ránt. Ha mást karddal megsebesít, de a sebből fölgyógyul, a támadó a vérdíjat fizesse.

Ha másra kardot ránt, de meg nem üti, a vérdíj felét fizesse.

A burgund törvények szerint, ha másra kardot ránt, de meg nem üti, 12 solidust fizet a támadó. Ha meg is sebesíti, akkor 24 solidust és még a seb miatt is elitélik. A két büntetés között itt is ugyanazon arány van.

A magyar törvény szigorúan lép föl, hogy a mindenesetre gyakori verekedést megszüntesse.

XIV. De gladii vulneracione.

Si quis vero gladio vulneraverit aliquem et vulneratus, de eodem vulnere *sanus et incolumis* evaserit,

De educto gladio.

Quicunque spatam aut semispatium eduxerit ad percutiendum alterum et non percusserit, inferat mul-

homicidii composicionem vulneris illator componat.[1]

XV. De gladii evaginacione sine vulnere.

Si quis furore repletus evaginaverit gladium et tamen non leserit, pro sola evaginacione mediam homicidii composicionem absolvat.[2]

tae nomine sol. 12. Si percusserit, inferat similiter sol. 12., et de inflicto vulnere iudicetur.

Liber legum Gundebati c. XXXVII. (M. G. Ll. T. III. p. 547.)

XVII. fejezet.

A király az egyház védője — defensor ecclesiae — volt; az egyháziak kiváltságaikat tőle nyerték s az ő hatalma védte meg őket minden támadás ellen. Ezért az egyház a király személyét vette oltalmába s kimondá, hogy a ki a király ellen esküszik, átkoztassék ki.

Mind a magyar, mind a külföldi törvények szigorúan tiltják a király vagy az ország iránt a hűtlenséget, egyházi büntetéssel sujtják a canonok s ezeknek erejét növelik a világi uralkodók büntetései. Míg a 847-iki mainzi zsinat, a melyhez legközelebb áll Szent István törvénye, a hivek közösségéből rekeszti ki az árulót, addig a magyar törvény az egyházit megtoldja azzal az erősítéssel, hogy ne legyen menedéke az egyházban. Ha pedig valaki tud róla és nem jelenti föl, hasonlóan bünhödjék.

XVII. De conspiracione regis et regni.

Si quis in regem aut in regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam. Et si quis circa regis salutem aut dignitatem quolibet modo *aliquid conspiraverit aut conspirare aliquid temptaverit,* seu temptanti sciens consenserit, *anatematizetur et omnium fidelium communione privetur.* Et si quis huiusmodi aliquem noverit et probare valens non edicaverit, predicte subiaceat dampnacioni.[3]

De conspiratione.

«... statuimus atque auctoritate ecclesiastica confirmamus eos, *qui contra regem vel ecclesiasticas dignitates sive* rei publicae potestates in unoquoque ordine legitima dispositione constitutas coniurationes et *conspirationes* rebellionis et repugnantiae faciunt, *a communione et consortio catholicorum* veram pacem amantium *summovendos* et, nisi per poenitentiam et emendationem paci se ecclesiasticae in-

[1] Corp. Jur. II. 48. [2] Corp. Jur. II. 49. [3] Corp. Jur. II. 51.

corporaverint, ab omnibus filiis pacis sancimus extorres.

Conc. Mogunt. a. 847. c. 5. (Bor. T. II. p. 177. és Mansi. T. XIV. col. 904.) [1]

Látjuk tehát, hogy gondolati, néhol még szóbeli egyezés is van a két törvény között.

XVIII. fejezet.

Az egyház jövedelmét a birtokon kívül a tized tette. Ennek az eredete igen régi s már az egyiptomi, a zsidó, a görög népnél is élvezte a papság. Az egyházban is korán elterjedt ez a szokás s törvénynyel is szabályozták.

Szent István is átvette ezt az intézkedést, de nem közvetlenül az egyházi határozatokból, hanem a frank capitularék közvetítésével.

Ha valakinek az Isten tizet adott, a tizediket adja az Istennek; ha eltitkolja, kilenczet adjon helyette.

XVIII. De decimacione.

Si cui *deus decem dederit in* anno, decimam deo det; et si *quis decimam suam abscondit, novem solvat.* Et si quis decimacionem episcopo separatam furatus fuerit, diiudicetur ut fur ac huiusmodi composicio tota pertineat ad episcopum.[2]

De decimis.

Admonemus atque praecipimus, ut *decima Deo omnino dari non neglegatur,* quam Deus ipse sibi dari constituit: quia timendum est, ut quisquis Deo suum debitum abstrahit, ne forte Deus per paccatum suum auferat ei necessaria sua, et qui *decimam Deo dare neglexerit, novem partes auferantur ab eo.*

Capitul lib. V. c. 154. (Walter, Corpus iuris Germanici T. II. p. 534.)

«. . . *Si non dederis mihi decimam, auferam novem.*»

Conc. Tribur. a. 895. c. XIII. (Mansi. T. XVIII. col. 139.)

Látjuk tehát, hogy nemcsak gondolati, hanem többször szóbeli egyezés is van a két törvény között.

[1] Már *Karácson* Imre észrevette i. m. 30. l.

[2] Corp. Jur. II. 52.

SZENT LÁSZLÓ TÖRVÉNYEI.

Törvényhozásunk második emléke Szent László nevéhez fűződik. A Szent Istvántól Szent Lászlóig eltelt viharos félszázad az új intézmények életrevalóságát teljesen igazolta. Már nem kellett a kereszténység és a királyság ellenségeivel harczolni; megszilárdult mindkettő s Szent László törvényei a megkezdett alapon tovább építettek.

Az egyház, mint minden intézmény, fejlődésnek, haladásnak van alávetve. A ifjú magyar kereszténység is, ha fönn akarta tartani a közösséget az egyházzal, vele együtt kellett haladnia. Igy tehát természetes, hogy az újabb egyházi intézkedéseket a mi törvényeink is átvették.

Másképen áll azonban a királyság helyzete. Míg a kereszténység eszméit a külföldről kapja, addig a királyság már a Szent Istvántól lerakott alapokon épít. Éltető táplálékát nem az idegen intézmények adják, hanem a hazai föld. Ebben különbözik Szent Lászlónak és utódjának, Kálmánnak törvényhozása Szent Istvánétól.

* * *

Szent László neve alatt három törvénykönyv maradt reánk; az első az 1092-ki szabolcsi zsinat végzései; a második, a melyet a szent hegyen hoztak Pannonia főemberei; s a harmadik könyv, a melynek a helyét sem tudjuk s idejére nézve sem egyeznek történetíróink.[1] Az első könyv egyházi és világi ügyekben intézkedik, míg a II. és III. könyv teljesen a hazai viszonyoknak megfelelő büntetőjogi intézkedéseket tartalmaz. Tárgyalásom folyamán tehát csak az I. könyvvel fogok részletesen foglalkozni, míg a II. és III. könyv pontjainak a magyar törvényekkel való kapcsolatát csak táblázatosan állítom össze.

[1] V. ö. *Pauler Gyula:* A magyar nemzet története, I. k. 566. l. 284. jegyzet: László korába helyezi 5—6 évvel a II. decretum után. *Marczali Henrik:* A magyar nemzet története, II. k. 108. és köv. lapokon Büdinger után Salamon korába, 1063-ra teszi.

SZENT LÁSZLÓ ELSŐ TÖRVÉNYKÖNYVE.

I. fejezet.

A magyar kereszténység megalapítása a clunyi reform idejébe esik. A fölgyujtott szikra ez idő alatt nem aludt el, hanem folytonosan szítva, hatalmas lánggal lobogott, hogy tüzével tisztítsa meg az egyházi rendet és szellemét. Már nem szorult többé a burgundi benczés-kolostor szűk körére, hanem a kereszténység feje, a pápa is magáévá tette a megifjító törekvést.

Különösen két visszaélés harapódzott el az egyházban: 1. a világi investitura, 2. a papok nősülése. Nem a rátermettség szerezte meg a főpapi széket, hanem a pénz vagy más világi érdem; s a hivatástalan egyházi rend házas életet élt.

A egyház fejei, a római pápák, fölismerve ezt a káros állapotot, határozottan tiltakoztak ellene. Már VIII. Benedek az 1018-ban tartott páviai zsinaton hivatalvesztés terhe alatt megtiltotta az egyháziaknak, hogy feleséget vagy ágyast tartsanak. Hasonló, sőt nagyobb szigorral folytatta a törekvést IX. Leó, a ki az 1049-iki római zsinaton kiközösítés terhe alatt tiltotta meg a papok nősülését.

De mindezeknél sokkal határozottabban lépett föl VII. Gergely. Az 1074-iki római zsinaton a nős papok ellen hozott végzéseket s azokat megküldte a többi országoknak is. Midőn Németországban az erfurti zsinaton ezt ki akarták hirdetni, óriási lárma támadt s megöléssel fenyegették az érseket.

Hazánk sem értette ezeket a törekvéseket. Szent István korában az egyháziak leginkább szerzetesek voltak s épen azért nőtlenek is. De a mint külföldön a papok canonikus élete lazulni kezdett s az egyháziak között a házasélet mindjobban elterjedt, a világi papságnál hasonló jelenségeket látunk Magyarországon is, a hol a nyugati példán kívül a görög egyházi canonok is nagy befolyással voltak.

A Szent László alatt tartott szabolcsi zsinat határozataiban kettős törekvést látunk érvényesülni; lépést tartani a haladó nyugattal, VII. Gergely törekvéseit azonban csak annyiban vevén át, a mennyiben ezek alkalmazását a magyar viszonyok megengedték.

Épen azért nem fogadták el VII. Gergely szigorú elveit, hanem a görög egyházi fölfogásnak megfelelően úgy intézkedtek, hogy csak a bigamusak — a kik másodszor nősültek és özvegyeknek vagy eltaszított asszonyoknak férjei — hagyják el nejeiket, a kik pedig első és törvényes házasságban élnek, maradjanak meg abban mindaddig, míg e tárgyban «az apostoli szent atya tanácsot nem fog adni».

I. De bigamis presbiteris et dyaconis.

Bigamos presbiteros et dyaconos, et *viduarum vel repudiatarum maritos* iubemus separari, et peracta penitencia ad ordinem suum reverti. Et qui noluerint illicita coniugia dimittere, secundum instituta canonum *debent degradari.* Separatas autem feminas parentibus suis iubemus reddi, et quia non erant legittime, si voluerint, liceat eis maritari.[1]

«... decernimus, ut *qui duobus quidem matrimoniis implicati fuere*.. et non ab eo resipiscere voluerunt, *depositioni canonicae subiicere;* eos autem, qui talis quidem bigamiae probro ac dedecori implicati fuere, ante nostrum autem decretum id quod utile est agnoverunt et malum a se absciderunt et hanc adulterinam et alienam congressionem procul abegerunt,... sive sint presbyteri, sive diaconi, eos ab omni quidem sacerdotali ministerio sive exercitio iam cessare, praefinito aliquo tempore punitos, honorem autem in cathedra et statione participare, prima sede contentos...»

«... Eos vero, qui uni quidem uxori copulati sunt, *si vidua* erat, quae accepta est: similiter....»

«... *qui viduam accepit, vel dimissam,*... non posse esse episcopum, vel presbyterum vel diaconum, vel omnino ex sacerdotali catalogo.»

Conc. Trull. vel Quinesext. a. 692. can. 3. (Mansi. T. XI. col. 942.)

II. fejezet.

A papok életével nem egyeztethető össze a concubinatus. Epen azért a szabolcsi zsinat szintén görög hatás alatt kimondja, hogy ha valaki felesége helyett szolgálójával él, adja el; ha nem akarja, adassék el a szolgáló és az árát a püspök kapja.

[1] Corp. Jur. I. 1.

Ennek a fejezetnek a forrását is a trulloni zsinatban találjuk meg. Ha az egyezés nem is annyira meglepő, mint az előbbi fejezetnél, de mindenesetre rokonság van a két törvény között.

II. De his, qui ancillam in locum subrogaverint uxoris.

Si quis autem presbiter ancillam suam uxoris in locum sibi associaverit, vendat, et si noluerit, venumdetur tamen, et precium eius ad episcopum transferatur.[1]

«... *qui*... *accepit*... meretricem, *vel servam*, vel scenicam, non posse esse episcopum, vel presbyterum, vel diaconum, vel omnino ex sacerdotali catalogo.»

Conc. Trull. vel Quinesext. can. 3. (Mansi. T. XI. col. 943.)

III. fejezet.

Míg VII. Gergely reformja egyáltalában tiltá a papok házasságát, addig a görög egyház az első és törvényes házasságot megengedte papjainak.

A zsinat érezte, hogy ez nem felel meg a nyugati egyház canonjainak, azonban nem akarta erőszakosan megváltoztatni a létező viszonyokat. Bár a pápa reformja ellenére határoznak, azonban a közösséget megőrzik, fönntartván a pápa számára a döntést.

Ez a törvényünk is görög forrásra vezethető vissza. A trulloni zsinat 13-ik canonja, a melyet az 1054-iki konstantinápolyi pseudozsinat is átvett, épen a római egyházzal szemben kimondja, hogy a papok első házassága érvényes s fölszentelésük előtt nem kell szüzességi fogadalmat tenniök.

Látjuk tehát, hogy tárgyi és gondolati rokonság van a két törvény között.

III. De indulgencia presbiterorum.

Presbiteris autem, *qui prima et legittima duxere coniugia, indulgencia ad tempus datur* propter vinculum pacis et unitatem sancti spiritus, quousque nobis in hoc domini apostolici paternitas consilietur.[2]

Quoniam Romanae ecclesiae pro canone traditum esse cognovimus, ut promovendi ad diaconatum vel presbyteratum, profiteantur se non amplius suis uxoribus coniungendos; nos antiquum canonem apostolicae praefationis ordinisque servantes, hominum, *qui sunt in sacris legitima coniugia deinceps quoque*

[1] Corp. Jur. I. 2. [2] Corp. Jur. I. 3.

firma et stabilia esse volumus, nequaquam eorum cum uxoribus coniunctionem dissolventes vel eos mutua tempore convenienti consuetudine privantes. Quam ob rem si quis dignus inventus fuerit, qui hypodiaconus vel diaconus, vel presbyter ordinetur, *is ad talem gradum assumi nequaquam prohibeatur, si cum legitima uxore cohabitet.*

Sed neque ordinationis tempore ab eo postuletur, ut profiteatur se a legitima cum uxore consuetudine abstenturum.

... Si quis ergo ausus praeter apostolicos canones incitatus aliquem eorum, qui sunt in sacris, presbyterorum, inquimus, vel diaconorum, vel hypodiaconorum, coniuntione cum ligitima uxore et consuetudine privare, deponatur. Similiter et si quis presbyter vel diaconus suam uxorem pietatis praetextu eiecerit, segregetur: et si perseveret, deponatur.

Conc. Trull. vel Quinesext. a. 692. c. 13. (Mansi, T. XI. col. 947.)

IV. fejezet.

Hogy a papok a coelibatust megtartsák, a püspökök ügyeljenek rájuk. De ha a püspök a vétkes papokkal egyetért, a király és püspökök itéljék el, a mint jónak látják. Ha pedig a főesperes követ el ilyen bűnt, a püspöke itélje meg.

Hasonló intézkedést találunk az 1090-iki amalfii zsinat határozatai között. Ha a vétkes papok meg nem javulnak, elöljárói vegyék el ágyasaikat. Ha pedig a püspökök az ő gonoszságaikkal egyetértenek, közösíttessenek ki. Világosan látható tehát, hogy a szabolcsi zsinat az amalfii zsinat határozataiból merített.

IV. De consensu episcoporum nolentibus separari ab illicito coniugio.

Si quis autem *episcopus* aut archiepiscopus ab illicitis coniugiis separari nolentibus spreto sinodali decreto aut *consensum prebuerit,* aut ecclesiam dederit, aut aliquid, quod ad ordinem pertinet, agere permiserit, *a rege* et coepiscopis suis secundum, quod racionabile videtur eis, diiudicetur. Si vero archipresbiter causa ignorancie episcopo consenserit aut presbiter per consensum illius in tali vicio permanserit, iudicio episcopi voluntario subiaceat.[1]

Quod si ab episcopo commoniti non se correxerint, *principibus* licentiam indulgemus, ut eorum feminas mancipent servituti. *Si vero episcopi consenserint eorum pravitatibus,* ipsi officii interdictione mulctentur.

Conc. Melfit. a. 1090. c. XII. (Mansi. T. XX. col. 724.)[2]

VI. fejezet.

Az egyházak javait a papok élvezték, azonban nem ment át az ő tulajdonukba. Mégis megtörtént, hogy eladták vagy gondatlanságuk által elvesztették. Hogy ez meg ne történjék, szigorúan tiltják a külföldi canonok s ezek hatása alatt a szabolcsi zsinat is, hogy az egyházak javait el ne adják, el ne cseréljék, el ne tulajdonítsák, ha pedig mégis megtörténik, háromszorosan térítse meg a pap az egyháznak.

VI. De perdicione rerum ecclesiarum ob sacerdotis incuriam.

Si quis presbiterorum *res ecclesie* ad propria loca duxerit et ibi *vendiderit,* vel per incuriam suam perdiderit, tripliciter ecclesie restituat.[3]

«... *Presbyteri vero non vendant rem ecclesiae* ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis, non habentes necessitatem.»

Conc. Mogunt. I. a. 847. c. 8. (Mansi. T. XIV. col. 906. és Bor. T. II. p. 178.)

Ut nullus ecclesiasticas res invadere praesumat.

Ne cui liceat res vel facultates ecclesiis aut monasteriis, vel xenodochiis, pro quacunque eleemosyna

[1] Corp. Jur. I. 4.
[2] Már *Karácson Imre* észrevette i. m. 60. l.
[3] Corp. Jur. I. 6.

cum iustitia delegatas *retentare, alienare atque subtrahere.*
Conc. Mogunt. a. 888. c. VI. (Mansi. T. XVIII. col. 66.)

Látjuk tehát, hogy azonos gondolat sugallta mind a két törvényt. Nálunk csak a záradék különböző, mert a törvény szigorítására a zsinat hozzáteszi, hogy háromszorosan térítse meg az egyháznak.

VII. és VIII. fejezet.

A kereszténységnek hazánkba való behozatala óta közel félszázad telt el, a mely az ifjú egyházat kemény próbának tette ki A lappangó pogányság lázadása a keresztények és ezek templomai ellen fordult. Szent László, miután az országban a belső béke helyreállott, elrendeli, hogy a lázadás által lerombolt egyházakat a falubeliek építsék föl. Az egyházak fölszereléséről — mint Szent István törvényében [1] — ép úgy itt is a király és a püspök gondoskodik.[2] Ha azonban a régiség miatt dőlt össze az egyház, a püspök építtesse föl.

Hasonló tárgyú intézkedést látunk a külföldön is. Jámbor Lajos capitularéiban olvassuk, hogy az ispán, a püspök vagy az apát állapítsák meg, hogy mindenki annyiban vegyen részt az egyházak helyreállításában, a mennyiben az egyház javait élvezi.[3]

De még szembetünőbb hasonlóságot is látunk. A capitularék különbséget tesznek, vajjon hanyagságból, avagy gyengeségből (per impossibilitatem) dőlt-e össze. Ezen utóbbi esetben, ha nincs elegendő alap az egyház fölépítésére, a püspök találjon módot arra, hogyan javítsák ki vagy építsék föl.

VII. De restauracione desolatarum ecclesiarum propter sedicionem.

Ecclesias propter seditionem desolatas aut combustas, iussu regis parochiani restituant. Calices et vestimenta ex sumptu regis dentur, libros episcopus provideat.

De ecclesiis destructis, ut episcopi et missi inquisitionem faciant, utrum per negligenciam, aut inpossibilitatem destructae sint. Et ubi negligentia inventa fuerit, episcopali auctoritate emendare cogantur hi, qui eas restaurare debuerant; si vero per impossibilitatem contigit,

[1] S. Steph. II. 1.
[2] S. Lad. I. 7.
[3] *Capit. per. se scribenda* a. 818, 819. c. 5. (Bor. T. I. p. 287.)

VIII. De desolatione propter vetustatem.

Ecclesias ex vetustate desolatas *episcopus reedificet.*[1]

ut aut plures sint, quam necesse sit, aut maioris magnitudinis, quam ut ex rebus ad eas pertinentibus restaurari possint, *episcopus modum inveniat,* qualiter congrue emendari et consistere possint.

Capitul. Wormat. a. 829. c. 3. (Bor. T. II. p. 12.)

Látjuk tehát, hogy megvan a gondolati rokonság a két törvény között.

X. fejezet.

Míg Szent István törvényei egyvallásúnak mutatják a nemzetet, Szent László alatt már újabb felekezetek lépnek föl, mint az izmaeliták és a zsidók. Az egyház, mivel felsőbbsége velük szemben biztosítva volt, türelmet gyakorol irányukban. Vallásukban nem háborgatja őket, csak azokat az izmaelitákat bünteti, kik megkeresztelkedtek s azután ismét visszaestek régi vallásukba.[2]

A zsidókkal szemben a nemzet zárkózott. Nem engedi a zsinat, hogy zsidók keresztény nőket vegyenek feleségül vagy keresztény rabszolgákat tartsanak.

A szabolcsi zsinat álláspontja megfelel az egyetemes egyház canonjainak. Már Justinianus tiltja, hogy a zsidók keresztény rabszolgákat tartsanak. Hasonló értelemben rendelkeznek az egyházi zsinatok is. A zsidók és keresztények házasságát nem ismerte el az egyház s a hol valamely nemzet magába akarta őket olvasztani, mint például a spanyoloknál, előbb megtérítette őket s csak azután köthettek házasságot a keresztényekkel.[3]

X. De coniugio iudeorum et christianarum mulierum.

Si iudei uxores christianas sibi associaverint, aut aliquam *personam christianam in servicio* aput se detinuerint, ablate ab eis *libertati*

«ut si quis Judaicae pravitati iugali societate coniungitur, id est, si seu *Christiano Judaea, sive Judaeo Christiana mulier carnali consortio misceatur,* quique horum tantum nefas admisisse noscuntur, *a Christiano coetu* atque convivio et a

[1] Corp. Jur. I. 8.
[2] S. Lad. I. 9.
[3] *Conc. Tolet. XVII. a. 694.* (Mansi, T. XX. p. 102.)

reddantur, venditoribus earum precium tollatur et in sumptum episcoporum veniat.[1]

communione ecclesiae *protinus segregentur.*

Conc. Meld. a. 845. c. 73. (Mansi. T. XIV. col. 839.)

«... Quod si aliquis Judaeorum *mancipium vel Christianum habuerit,* vel sectae alterius seu nationis crediderit ex quacunque causa possidendum, et id circumciderit: non solum mancipii damno mulctetur, verum etiam capitali sententia puniatur, *ipso servo pro praemio libertate donando.*

Cod. Just. Lib. I. Tit. XIII. c. I. (1554-iki lyoni kiadás, I. k. 69. l.)

Si quis Judaeorum Christianum servum vel cuiuslibet alterius sectae, emerit et circumciderit, a Judaei ipsius potestate sublatus, *in libertate permaneat.*

Conc. Meld. a. 845. c. 73. (Mansi. T. XIV. col. 837.)

Itt is észrevehető a teljes gondolati azonosság a magyar és a külföldi törvények között.

XI. fejezet.

A vasárnap megünnepléséről már Szent István gondoskodott. Megparancsolta, hogy e napon a szolgai munka szüneteljen s azonfölül mindenki templomba menjen. A Szent László koráig eltelt idő nagyon szigorúnak, szinte lehetetlennek találta, hogy tíz faluból mindenki eljöjjön a vasárnapi istentiszteletre; azért a szabolcsi zsinat úgy enyhítette Szent István törvényét, hogyha a falu nagyon messze esik a templomtól, csak egy jöjjön a többiek nevében és három kenyeret és egy gyertyát hozzon az oltárra.

Már magyar törvényekre támaszkodik ez az intézkedés. Szent István intézkedéseit csak enyhíti, egyébként pedig a vasárnapi templombajárást általában parancsolja. A törvényben csak a záradék új; t. i. hogy a többiek áldozatát tegye az oltárra.

[1] Corp. Jur. I. 10.

Ez a szokás az egyetemes egyház kebelében megvolt. Az V. római zsinat, melyet VII. Gergely tartott, elrendelte, hogy a szentmiseáldozat alkalmával minden keresztény ajánljon föl valamit az Istennek.

E törvényben láthatjuk, mint épít tovább a szabolcsi zsinat a Szent István által megvetett alapokon, kibővítvén azt újabb, az egyetemes canonokból átvett eszmékkel.

XI. De negligencia ecclesiarum in dominicis et festivis diebus.

Si quis in dominicis diebus aut in maioribus festivitatibus ad ecclesiam non venerit parochianam, *verberibus corripiatur.* Si vero ville remote fuerint et ad ecclesiam suam parochianam villani venire non potuerint, unus tamen ex eis in vice omnium cum baculo ad ecclesiam veniat, et tres panes et candelam *ad altare offerat.*[1]

«A sacerdotibus vero et comitibus commendetur omnibus villicis, ita ut illorum iussu omnes concurrant die dominica ad ecclesiam, maiores ac minores, viri ac mulieres, exceptis, qui ignes custodiunt. Si quis vero non observacionis causa remanebit per illorum negligentiam, *vapulent* ac depilentur.

S. Steph. I. 9.

Ut omnis Christianus procuret ad missarum sollemnia *aliquid Deo offerre.*[2]

Conc. Roman. V. a. 1078. can. 12. (Mansi. T. XX. col. 510.)

XII. fejezet.

Hogy a vasárnapot minél méltóbban üljék meg a hivek, megtiltja a zsinat, hogy e napon bárki is kutyával vagy lóval vadászszék, mert a lovat elveszti, a melyet ökörrel megválthat.

Ha pedig pap vadászik, veszítse el hivatalát mindaddig, a míg eleget nem tesz hibájáért.

A vasárnapi vadászatot a capitularék is tiltják; hasonlóképen intézkednek a papok vadászatáról is. Ha valaki közülük vadászik, állását veszítse el.

[1] Corp. Jur. I. 11.

[2] Erre figyelmeztet *Batthyányi* Ignácz i. m. I. k. 435. l. e. jegyzetben, csakhogy tévesen IV. római zsinatot ír, pedig V. volt.

XII. De veneracione supradictarum dierum.

Si quis in his diebus *venatus fuerit*, canibus et equo careat, sed equum bove redimat. *Si vero presbiter, vel clericus* venatus fuerit, *ab ordine descendat* usque ad satisfaccionem.[1]

Statuimus quoque secundum quod et in lege Dominus praecepit, ut opera servilia diebus dominicis non agantur... *nec venationes exerceant.*

Admonitio generalis a. 789. c. 81. (Bor. T. I. p. 61.)

Ut episcopi abbates, *presbyteri,* diaconus *nullusque ex omni clero* canes ad venandum aut acceptores, falcones seu spatvarios habere praesumant, sed pleniter se unusquisque in ordine suo canonice vel regulariter custodiant. Qui autem praesumpserit, *sciat unusquisque honorem suum perdere.*

Capitul. missorum generale a. 802. c. 19. (Bor. T. I. p. 95.)

Látjuk tehát, hogy gondolati, sőt részben tárgyi rokonság van a két törvény között.

XIII. fejezet.

A családi élet szentsége a kölcsönös hűségen alapszik. Ha a nő ezt megszegi s férje őt megöli — így intézkedik a szabolcsi zsinat — adjon számot az Istennek az ő tettéről és másik feleséget vehet, ha akar. Ha azonban a nő rokonai közül valaki azt állítaná, hogy igazságtalanul ölte meg a nejét, itéljenek a férj fölött; kérdezősködjenek a szomszédoktól, vajjon nem vetette-e meg férje, vagy nem állott-e már előbb is a fajtalankodás gyanujában s azután, a mint észszerűnek látszik, itéljen a biró.

Már a longobard törvények is hasonlóképen rendelkeztek. Rotharis edictusa szerint, ha a férfi a feleségét mással fajtalankodva találja, mind a kettőt megölheti.

XIII. De interfeccione adultere.

Si quis uxorem cum alio viro adulterantem *necaverit,* deo racionem reddat, et *si voluerit aliam*

Si quis cum uxorem suam *alium fornicantem invenerit,* liberum aut servum, potestatem habeat *eos ambos occidendi,* et si eos occiderit, non requirantur.

[1] Corp. Jur. I. 12.

ducat. Si vero ex propinquis aliquis femine in eum insurrexerit, quod interfecisset iniuste, iudicio discuciatur, et illud a vicinis eorum omnimodis investigetur, si in despeccione et contemptu aput virum suum prius esset, aut aliqua suspicio fornicacionis de illa prius orta fuisset, et hoc, secundum quod racionabile videtur, diiudicetur.[1]

Edictus Rothari c. 212. (M. G. Ll. T. IV. p. 51.)

Si cuius uxor fornicaverit, licet dimittere eam et aliam accipere.

Theodorus: Poenitentiale Tit. XII. c. 5. (Wass. p. 213.)

De adulterijs.

Inventam in adulterio uxorem maritus ita demum *occidere potest*, si adulterium domi suae deprehendat.

Julii Pauli Sententiarum lib. II. tit. XXVI. (1559-iki lyoni kiadás p. 139.)

A két törvény között lévő gondolati rokonság itt is szembetünik.

XIV. fejezet.

A kereszténység terjedésével vallásos társulatok keletkeztek. Ilyenek voltak a kalendás-társulatok, a melyek nevüket a hónap első napjától — calendae-től — nyerték, a melyen gyűléseiket tartani szokták. Ahyto — Atto, vagy másképen Haito — vercelle-i püspök capitularéiban találjuk leírva az ilyen összejövetelt: «Tapasztalatból tudjuk, hogy nem kevésbbé használ a jó társaság (collatio), mint az olvasás; épen azért elhatároztuk, hogy minden hónap első napján az összes papok, clerikusok jöjjenek össze, hogy a hitről, a szentségekről, a helyes életről, a társalgásról és kinek-kinek kötelességeiről tanácskozzanak. Ha pedig valaki közülük hanyag, vagy megrovandó, a többiek javítsák meg.[2]

Hasonlók lehettek a magyar kalendás napok is s épen azért kívánja a törvény, hogy senki se maradjon el róla papjának és társainak engedélyén kívül. Ha pedig elmarad, kezét, a melylyel belépést fogadott, tíz pensán váltsa meg.

Látjuk tehát, hogy ezt az intézményt is külföldről vettük át s ha szóegyezést nem is tudunk kimutatni, de azt mindenesetre be tudjuk bizonyítani, hogy azonos gondolat hatása alatt jött létre mind a két törvény.

[1] Corp. Jur. I. 13.

[2] *Capit. Attonis episcopi Vercell. c. XXIX.* (Mansi. T. XIX. col. 250.)

XIV. De subtraccione calendarum absque licencia.

Si quis de calendis sine presbiteri sui et fratrum licencia subtraxerit, manum eam, cum qua fraternitatem promisit, decem pensis redimat.[1]

Quot singulas Kalendas collatio in Plebibus fiat.

Experimento didicimus non minus bonam collationem, quam etiam lectionem prodesse; unde a praesenti statuimus, ut per singulas plebes singulis kalendis omnes presbyteri, seu clerici simul conveniant, ut de fide ac sacramentis divinis, seu de vita et conversatione, et singulis officiis ad eos pertinentibus communiter tractent. Et si forte aliquis inter eos negligens, aut reprehensibilis invenitur, a ceteris corrigatur.

Capit. Attonis episcopi Vercellensis c. XXIX. (Mansi. T. XIX. col. 250.)

XV. és XVI. fejezet.

A vasárnap méltósága megkívánta, hogy teljesen az Isten tiszteletére szenteljék a napot s ne foglalkozzanak semmi földi dologgal. Ilyen volt a kereskedés is; azért a zsinat elrendeli, hogy a ki az istentisztelet helyett vásárra megy, lovát veszítse el. Majd a következő fejezetben (I. 16.) folytatja, hogy a ki vásárt üt, a mint fölállította a sátrát, ép úgy bontsa szét; ha pedig nem teszi, 55 pensát fizessen.

A külföldön is általában tiltva volt vasárnap a kereskedés. Hasonlóképen büntették azt, a ki a törvényt megszegte. Igy az angoloknál: a ki bármit is vásárol, veszítse azt el; azonfelül még pénzbirságot is fizet.

Látjuk tehát, hogy külföldön is hasonló tárgyú rendelkezések voltak.

XV. De negligencia festivitatum ob negocium.

Si quis in *dominicis diebus* vel in maioribus festivitatibus ecclesiam negligens *mercatum frequentaverit,* equo careat.[2]

Si quis die dominica *mercari praesumat,* perdat mercatum et XII oras apud Danos et XXX solidos apud Anglos.

Leges ecclesiasticae Eduardi senioris regis Angliae a. 905. vel 906. c. VII. (Mansi. T. XVIII. col. 238.

[1] Corp. Jur. I. 14. [2] Corp. Jur. I. 15.

XVI. De negligencia dominice diei.

Si quis *die dominica mercatum constituerit*, precipit sancta sinodus, ut sicut construxit, ita destruat. Si autem quis rennuit, quinquaginta quinque pensas solvat.[1]

Ne in dominicis diebus mercatum fiat etc.

Capit. e canonibus excerpta a. 813. c. 15. (Bor. T. I. p. 174.)

Ne mercata diebus dominicis aut carrigationes fieri permitant.

Capit. a. Walterio c. 15. (Mansi. T. XV. col. 507.)

XVII. fejezet.

A kereszténység az idegeneknek utat nyitott az országba. Különösen Szent István szivesen fogadta őket, «mert miként különböző országokból és tartományokból valók a vendégek, ép úgy különböző nyelveket és szokásokat, különböző tanulságokat és fegyvereket hoznak magukkal, a melyek mind diszítik az országot és dicsérik az udvart és elrettentik az idegenek hivalkodásit, mert az egy nyelvű és egy erkölcsű ország gyönge és törékeny».[2]

Tényleg sokféle elem jött be, mert itt jó fogadtatásra találtak. Azonban már Szent László idejében, midőn a nemzet már saját kebeléből adott papokat az egyháznak, a magyar törvényhozás jónak látta megszorítani azt a nagy szabadságot, a melylyel az egyháziak Magyarországra jöttek. Ez a körülmény s épen egyidejüleg a szökevény clerikusok ellen való védekezés sugallta a szabolcsi zsinat végzését is. Ha valamely idegen clerikus püspökének az ajánlólevele nélkül jön az országba, itélettel döntsék el, vajjon nem szerzetes, vagy gyilkos-e?

Általában a külföldön is mindenütt szigorúan jártak el s csak úgy vették föl az idegen clerikust, ha püspökétől levelet hozott.

XVII. De hospitibus advenientibus clericis.

Si quis hospes clericus in hanc patriam *sine commendaticiis litteris* episcopi sui venerit, ne forte monachus aut homicida fuerit vel alicuius ordinis se confessus fuerit, *iudicio* vel testimonio *discuciatur.*[3]

Et statuemus ut supervenientes episcopus vel presbyteri, de aliis regionibus non suscipiantur in monasterio ecclesiae, *nisi prius fuerint probati* ab episcopo, cuius parochia est.

Pippini principis capitul. Suessionense a. 744. c. 5. (Bor. T. I. p. 29.)

Ut presbyteri vel quilibet clerici,

[1] Corp. Jur. I. 16.
[2] De morum institutione c. VI.
[3] Corp. Jur. I. 17.

in alterius parochia *sine formata non recipiantur*, neque retineantur, nec etiam ministrare sinantur. *Criminati* autem ab omnibus excludantur et rejiciantur a parochiis, in quibus cupiunt immorari, usquequo ad eum revertantur episcopum, a quo aufugisse noscuntur.

Conc. Meld. a. 845. c. 50. (Mansi. T. XIV. col. 830.)

Látjuk tehát, hogy azonos gondolat volt mindkét törvénynek a szülője.

XX. fejezet.

A házasságtörő nőről ez a második intézkedés a szabolcsi zsinat határozatai között.

Ha a férj házasságtörésen kapja a nejét s megöli őt, vehet másikat magának. Ha azonban nem öli meg, hanem a törvény elé állítja — úgy rendelkezik ez a fejezet — a canonok intézkedései szerint vezekeljen a nő s ennek eltelte után férje, ha akarja, visszaveheti, ha pedig nem akarja, elválhatnak, de mindkettő a házasságon kívül éljen.

A külföldön is általában hasonló eljárást látunk. Az egyház a házasság fölbonthatatlansága mellett foglalt állást;[1] azonban a longobard törvények szerint a házasság házasságtörés esetében nemcsak fölbontható, hanem új házasság is jöhet létre.[2]

A szabolcsi zsinat az egyházi fölfogás alapján áll: a vétkes vezekeljen s azután fogadja vissza a férje; ha nem akarja, mind a ketten a házasságon kívül éljenek.

XX. De muliere in adulterio deprehensa.

Si quis uxorem suam in adulterio deprehenderit et in iudicium statuerit, secundum statuta canonum penitencia imponatur et peracta penitencia, si maritus voluerit, iterum

Si alicuius uxor fornicata fuerit et habitet cum alio viro, *non oportet adducere uxorem aliam, quamdiu fuerit uxor eius viva.*

Poenitentiale Vinnai c. 43. (Wass p. 117.)

Ut evangelica auctoritate et sacrorum canonum institutione unicui-

[1] *Conc. Eliberitanum a. 305. c. IX.* (Mansi. T. II. col. 7.)

[2] *Liber Papiensis Lotharii* c. 95. (M. G. Ll. T. IV. p. 557.)

recipiat, *sin autem, quamdiu ambo vixerint, innupti permaneant.*[1]

que christiano *liceat uxorem dimittere propter fornicationem* solummodo confirmamus, *nequaquam autem illa vivente aliam ducere comprobamus.*

Capitula synodalia Ottonis I. a. 948. c. X. (Weiland: M. G. Ll. sectio IV. T. I. p. 15.)

Látjuk tehát, hogy azonos intézkedést találunk mind a külföldi, mind a magyar törvényben.

XXI. fejezet.

Az egyházi berendezés szerint a püspökök fönnhatósága nemcsak az egyházmegyében lévő világi, hanem a szerzetes-papokra is kiterjedt. A mióta 1024-ben Cluny kolostora kivétetett a mâconi püspökség hatósága alól, minden kolostor arra törekedett, hogy a püspöki hatóság alól kivéve egyenesen a pápa alá tartozzék.

Nálunk ezt a kiváltságot még nem élvezte a Szent Benedek-rend, leszámítva a pannonhalmi apátságot.[2] Szent László törvénye megszabja, hogy az apátok és szerzetesek, nemkülönben a szerzetesnők is a püspök alá tartozzanak, a ki évenként nem egyszer, hanem gyakran látogassa meg a monostorokat és vizsgálja meg a szerzetesek életét. A szerzetesek és szerzetesnők oda ajánlják föl magukat vagyonukkal együtt, a hová akarják, de egy helyben maradjanak és senkit se szenteljen föl a püspök vagy az apát bizonyos hely czíme nélkül.

A külföldön is hasonló intézkedéseket találunk. Nagy Károly capitularéi szerint az apátok és a szerzetesek a püspöknek legyenek alávetve, a ki évenként járja körül az egyházmegyéjét[3] és vizsgálja meg a szerzetesek életét.

XXI. De procuracione abbatum erga proprios episcopos.

Abbates secundum decreta patrum *in procuracione episcoporum*

Abbates autem et monachis omnis modis volumus et praecipimus, *ut episcopis suis omni humilitate et hobhedientia sint subiecti,* sicut canonica constitutione mandat.

[1] Corp. Jur. I. 20.

[2] *Wagner* Lőrincz és *Villányi* Szaniszló: Az apátság egyházjogi helyzete. (*Erdélyi* L.: A pannonhalmi főapátság története. I. 137. l.)

[3] *Capit. Aquisgran. a. 801—813. c. 1.* (Bor. T. I. p. 170.) Hasonlóképen rendelkezik: *Capitul. Septimanicum apud Tolosam datum a. 844. c. 5.* (Bor. T. II. p. 257.)

suorum, in cuius territorio sunt, humiliter *permaneant.* Et non semel in anno, sed sepe monasteria eorum *episcopi visitent* et regulariter *vitam et conversacionem fratrum discuciant.* Conversi monachi, cui monasterio monachorum voluerint, se cum rebus suis commendent; similiter et monache in monasterio monacharum. Deinceps autem aliquis episcopus aut abbas sine titulo certi loci monachum aut monacham non audeat ordinare.[1]

Capitul. missorum generale a. 802. c. 15. (Bor. T. I. p. 94.)

Oportet etiam episcopum, in cuius diocesi cenobium situm est, *monachorum providentiam gerere* et, si aliquit correctione dignum repperit, corrigere festinet.

Conventus Augustanus a. 952. c. VI. (Weiland: M. G. Ll. sectio IV. T. I. p. 19.)

De clericorum vita sive monachorum.

Providendum necesse est unicuique *episcopo, qualiter* canonici *vivere debeant,* necnon et *monachi,* ut secundum ordinen canonicum vel regularem vivere studeant.

Conc. Mogunt. a. 847. c. 13. (Bor. T. II. p. 179.)

Látjuk tehát, hogy a magyar törvény ebben a pontban is nyugati példák hatása alatt áll.

XXII. fejezet.

A kereszténység már megszilárdult az országban, de még mindig találkozott, a ki a régi pogány isteneknek áldozott kutak, fák, források vagy kövek mellett; ha ilyen találkozik — mondja a szabolcsi zsinat — bűnét egy ökörrel váltsa meg.

Hasonlóképen tiltja Nagy Károly a szászok között a pogányságot. Bár teljesen magyar ez az intézkedés, mégis érdekes az azonos tárgyú két törvény szembeállítása.

XXII. De ritu gentilium.

Quicunque ritu gentilium *iuxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores et fontes* et lapides oblationes obtulerint, reatum suum bove luant.[2]

Si quis ad fontes aut arbores vel lucos votum fecerit, aut aliquid more gentilium obtulerit et ad honorem daemonum comederit; si nobilis fuerit, solidos sexaginta; si ingenuus, triginta; si litus quindecim; si vero non habuerit, unde praesentaliter persolvant, ad ecclesiae ser-

[1] Corp. Jur. I. 21. [2] Corp. Jur. I. 22.

vitum donentur, usque dum ipsi solidi solvantur.

Capit. de partibus Saxoniae c. 21. (M. G. Ll. T. V. p. 42.)

XXIII. fejezet.

Az egyház vagyonát már Szent István király oltalmába vette. Szent László is megerősítette ezt, kimondván, hogy a ki egyszer az egyháznak adta vagyonát, az vissza nem veheti.

Az egyházi birtok védelmét látjuk a zsinatok határozatai között is. Igy a 845-iki meauxi zsinat kimondja, hogy senki se merészelje az egyházaknak, monostoroknak és zarándokházaknak adott javakat visszatartani, elidegeníteni vagy elvonni.

XXIII. De dacione propriarum rerum alicui ecclesie.

Si quis res suas aut predia uni dederit ecclesie, nulla interveniente causa subtrahere audeat et dare alie.[1]

«Ne cui liceat res vel facultates ecclesiae aut monasteriis... delegatas retentare, alienare atque subtrahere.»

Conc. Meld. a. 845. c. 17. (Mansi. T. XIV. col. 822.)[2]

Látjuk tehát a gondolati rokonságot a két törvény között.

XXV. fejezet.

Már Szent István elrendelte a vasárnap megülését s a kántorbőjtöt. Ezt megerősíti a szabolcsi zsinat is s egy újabb részszel toldja meg. Elrendeli u. i., hogy a hivek halottaikat az egyházakhoz temessék; a ki hanyagságot követ el ezekben, az 12 napig kalodában, vizen és kenyéren bőjtöljön.

Hasonlóan bünhődjék, ha az úr szolgáját, vagy ha a falusi biró a szegényt vagy az idegent nem temeti az egyházhoz. (S. Lad. I. 26.)

Érdekes jelenséget látunk, ha a magyar törvényt a külföldiekkel összehasonlítjuk. Míg az egyházi zsinatok tiltják, hogy világiak az egyházakba temetkezzenek,[3] addig a szász törvény megparancsolja, hogy a szász keresztények halottaikat a «czinterem»-be vigyék. Világosan látható a magyar és szász törvény között a hasonlóság.

[1] Corp. Jur. I. 23.

[2] Erre már *Karácson Imre* figyelmeztetett; lásd i. m. 66. l.

[3] *Capit. ecclesiastica a. 810–813. c. 14.* (Bor. T. I. p. 179.) *Conc. Triburiense* a. 895. c. XVII. (Mansi. T. XVIII. col. 141.)

XXV. De negligencia fidelium cadaverum.

Si quis *dominicum diem* non servaverit et dies festos non feriaverit aut *quatuor tempora* et vigilias non ieiunaverit, aut *mortuos suos ad ecclesiam non sepellierit,* XII dies in pane et aqua peniteat in cippo. Si dominus servi sui corpus, aut villicus pauperis hospitis vel villani ad ecclesiam non detullerit, tantumdem peniteat.[1]

V. ö. *De observacione dominici diei.*

S. Steph. I. 8. 9.

De observacione IIII-or temporum.

S. Steph. I. 10.

«Jubemus, *ut corpora christianorum Saxanorum ad cimiteria ecclesiae deferantur.*»

Capit. de partibus Saxoniae c. 22. (M. G. Ll. T. V. p. 43.)

XXVI. fejezet.

A vasárnapi munkaszünet nemcsak a keresztényeket, hanem a zsidókat is kötelezte. Itt a szabolcsi zsinat kimondja, hogy ha valaki zsidót vasárnap vagy más nagyobb ünnepen dolgozni lát, hogy meg ne botránykozzék a kereszténység, a zsidó veszítse el szerszámait, a melyekkel dolgozott.

XXVI. De laboribus iudeorum in festivitatibus.

Si in die dominico aut aliis maioribus festivitatibus iudeum laborantem aliquis invenerit, ne scandalizetur christianitas, *cum quibus instrumentis laboraverit, illa amittat.*[2]

Si quis aliis instrumentis, (sc. die dominica laboraverit) *tollantur instrumenta.*

S. Steph. I. 8.

XXVIII. fejezet.

A középkori perbeli bizonyításnál jelentékeny szerepet játszott az istenitélet. Ez lehetett perdöntő párbaj, forró- vagy hidegvíz vagy tüzesvas-próba. U. i. a középkor azt hitte, hogy az isteni igazságosság nem engedheti, hogy valaki ártatlanul bünhődjék s épen azért az Isten ilyen kézzelfoghatólag is kinyilvánítja a vádlott ártatlanságát, vagy bűnös voltát.

Bár az egyház nem helyeselte, mégis nagyon elterjedt, úgy, hogy szabályozni kellett. A magyar törvény is elrendeli, hogy leg-

[1] Corp. Jur. I. 25. [2] Corp. Jur. I. 26.

alább három alkalmas tanú legyen jelen, a kik az ártatlanok ártatlanságát és a bűnösök vétkességét igazolják.

Hasonló intézkedést találunk a frank capitularékban is. Ha keresztény keresztény ellen tanúskodik, a szentek ereklyéi fölött alkalmas tanúkkal vagy eskü által, vagy pedig tüzes vaspróbával tisztázza magát a vádlott.

XXVIII. De testibus iudicii ferri vel aque.

Quocienscunque vel aqua vel ferro iudicium factum fuerit, *intersint ibi tres ydonei testes* iureiurando probati, qui et innocentis innocenciam, et e contra culpabilis culpam perhibeant.

Presbiter de ferro duas pensas et de aqua unam pensam accipiat.[1]

«... Si vero contra Christianum, Christianus, si necesse fuerit, *cum idoneis testibus* super sanctorum pignora per sacramentum aut *cum ferro ignito se exoniet.*

Capit. de Judaeis. c. 6. (Bor. T. I. p. 259.)

Látjuk tehát, hogy tárgyi rokonság van a két törvény között.

XXIX. fejezet.

Az egyház canonjai szerint misézni csak fölszentelt helyen lehet. Kivételt ez alól csak az utazás esetére adnak. Ezt olvassuk a frank capitularékban s a 888-iki mainzi zsinat határozataiban.

Hasonlóképen intézkedik a szabolcsi zsinat is. A pap ne misézzék az egyházon kívül, kivéve, ha utazik és comese se kényszerítse őt erre. Ha comesétől kényszerítve megteszi, rendjét hagyja el és a ki őt kényszerítette, 55 pensát fizessen.

Látjuk tehát, hogy a két törvény intézkedései azonosak.

XXIX. De celebracione misse extra ecclesiam.

Nullus presbiter missam audeat celebrare extra ecclesiam, nisi forte itineris causa necessitas cogat eum. Si vero a comite suo coactus fuerit, *ab ordine cessabit* et qui eum ad

Nullus sacerdos, nisi in locis Deo dicatis, vel in itinere positus in tabernaculis et mensis lapideis ab episcopo consecratis, *missas celebrare praesumat.* Quod si praesumpserit, *gradus sui periculo subiacebit.*

Karoli. M. capitul. primum a. 769. c. 14. (Bor. T. I. p. 46.)

[1] Corp. Jur. I. 28.

hoc coegit, LV pensas solvat. *In itinere vero* dierum divinum officium celebrari liceat *in tentorio.*[1]

Ubi missarum sollemnia peragi liceat.

Missarum sollemnia non ubique, sed *in locis ab episcopo consecratis*, vel ubi permiserit, celebranda esse censemus.[2] ... *In itinere vero positis*, si ecclesia defuerit, sub divo, seu *in tentoriis*, si tabula altaris consecrata, ceteraque ministeria sacra ad id officium pertinentia adsunt, Missarum sollemnia celebrari permittimus.

Conc. Mogunt. a. 888. c. IX. (Mansi. T. XVIII. col. 67.)

XXXII. fejezet.

A nemzet erkölcsi fölfogása szigorúbb lett. Már Szent István megtiltotta, hogy valamely katona más leányát nőül rabolja el szüleinek akarata ellenére; ha mégis megteszi, adja vissza a leányt szüleinek, még akkor is, ha erőszak esett rajta; a katona pedig tíz tinót fizessen.

Szent László már sokkal szigorúbban bünteti a női becsület meggyalázását. Ha valaki az egyik faluból a másikba menő leányon erőszakot követ el, úgy bünhödjék, mint a ki gyilkolt.

A longobard törvények is rendelkeznek ebben az ügyben s a büntetés is megfelel a magyar törvénynek. Ugyanis ha valaki útközben valamely szabad asszonyon vagy leányon erőszakot követ el, 900 solidust fizessen; ennyit fizet az is, a ki titokban valamely bárót, szabadot vagy szolgát öl meg.[3]

Látjuk tehát, hogy tárgyi rokonság van a két törvény között.

XXXII. De illata violencia virginis vel mulieris.

Si quis vel virgini vel mulieri de villa in villam eunti vim intulerit,

Si quis mulieri liberae aut puellae in via se anteposuerit, aut aliquam iniuriam intulerit, DCCCC solidis componat, medietatem regi et medietatem cui ipsa iniuria illata fue-

[1] Corp. Jur. I. 29.

[2] *Karácson Imre* i. m. 65. lapján a szabolcsi zsinat határozatát a 888-iki mainzi zsinat IX. cikkével veti egybe. Én azt hiszem, hogy a magyar törvény közelebb áll Nagy Károly capitularéjához.

[3] *Edictus Rotharis* c. XIV. (M. G. Ll. T. IV. p. 15.)

quantum de homicidio, tantumdem peniteat.[1]

rit, aut ad quem mundium de ea pertinuerit.

Edictus Rothari c. XXVI. (M. G. Ll. T. IV. p. 17.)

XXXIV. fejezet.

Már Szent István intézkedett a boszorkányok ellen, a kiknek létezésében hitt. (I. 34.) Szent László elfogadta Szent István törvényét, de már a szabad nőkkel állítja egy sorba a boszorkányokat. Ha ilyenek találkoznak, vezessék a püspökhöz, a ki itéljen fölöttük, a mint jónak látszik.

A frank capitularék is intézkednek róluk. Ha ilyen örömleányt valakinél megtalálnak, vezesse az a vásárra; ha pedig nem teszi, vele együtt ugyanazon a helyen verjék meg.

XXXIV. De satisfaccione meretricum vel strigarum.

Meretrices et strige secundum quod episcopo iuste visum fuerit, ita diiudicentur.[2]

V. ö. De strigis. S. Steph. I. 34.

«... de... meretricibus volumus, ut apud quemcumque inventae fuerint, ab eis portentur usque ad mercatum, ubi ipsae flagellandae sunt, vel, si noluerit, volumus ut simul cum illa in eodem loco vapuletur.

Capitul. de disciplina palatii Aquisgranensis. circa 820. c. 3. (Bor. T. I. p. 298.)[3]

Látjuk tehát, hogy részben gondolati rokonság van a két törvény között.

XXXVIII. fejezet.

A Szent István óta eltelt viharos félszázadot a kereszténység diadalmasan élte át. Már nem idegen többé az országban; a nemzet tagjai benne születnek s benne nevelkednek s már magyar szentjei is vannak az ifjú magyar kereszténységnek.

Az egyházi szervezet teljes befejezést nyer. A zsinat a magyar egyház ünnepnapjait is összeírja, felölelvén az egyetemes egyház szokásos ünnepnapjait és a magyar szentekét.

[1] Corp. Jur. I. 32.
[2] Corp. Jur. I. 34.
[3] V. ö. ugyanezen capitul. I. fejezetével. (Bor. T. I. p. 298.)

Külföldön ugyanazokat a napokat ünneplik meg, mint nálunk s csak a nemzeti szenteknél találunk eltérést, a mi nagyon természetes is.

XXXVIII. De sanctorum veneracione festivitatum.

Iste vero festivitates feriande sunt per annum: *Nativitas domini*, sancti *Stephani* prothomartiris, sancti *Johannis* evangeliste, sanctorum *Innocentum, Circumcisio domini, Epiphania* cum vigilia, *Purificacio* sancte Marie, in *Pascha* quatuor dies, sancti Georgii martiris, Philippi et Jacobi cum vigilia, Invencio sancte crucis, *Ascensio domini*, in *Penthecosten* IIII dies, sancti *Johannis Baptiste, Petri et Pauli* una die, sancti Jacobi apostoli, sancti Laurencii martiris, *Assumcio* sancte Marie, sancti Stephani regis, Bartholomei apostoli, Nativitas sancte Marie, Exaltacio sancte crucis, sancti Mathei apostoli, sancti Gerardi episcopi, *sancti Michaelis* archangeli, Symonis et Jude apostolorum, Omnium Sanctorum, sancti Henrici ducis, sancti *Martini* episcopi, sancti Andree apostoli, sancti Nicolai episcopi, sancti Thome apostoli et *unaqueque parochia suum patronum et dedicacionem ecclesie celebret.*[1]

De festivitatibus anni.

Natalis domini, sancti *Stephani*, sancti *Johannis* evangelistae, *Innocentium, Octava domini, Theophania, Purificatio* sanctae Mariae, sanctum *Pascha, Ascensio* domini... *Pentecostes*, sancti *Johannis Baptistae*, duodecim Apostolorum, maxime tamen *Petri et Pauli, Assumptio* sanctae Mariae, dedicatio basilicae sancti *Michaelis* archangeli, *dedicatio cuiusque oratorii* seu *cuiuslibet sancti in cuius honore eadem ecclesia fundata est*,... sancti *Martini.*

Ahytonis episcopi Basilensis capitul. c. 8. (Mansi. T. XIV. col. 395.)[2]

XXXIX. fejezet.

Már föntebb (I. 14.) megemlékeztünk a kalendás társulatokról, a melyen minden testvérnek meg kellett jelenni. Míg a szabolcsi

[1] Corp. Jur. I. 38.

[2] V. ö. *Capit. ecclesiastica* a. 810—813. c. 19. (Bor. T. I. p. 179.)
Capit. Rudolfi archiepiscopi Bituricensis c. XXVII. (Mansi. T. XIV. col. 956.)
Capit. a Walterio c. 18. (Mansi. T. XV. col. 508.)
Conc. Mogunt. a. 813. c. 36. (Mansi. T. XIV. col. 73.)

zsinat a világiakra kötelezővé teszi, hogy a testvérek gyűlésein megjelenjenek, addig a szerzeteseknek és azok apátjainak megtiltotta, hogy a világi testvérek lakomáin maradjanak, hanem az apát magához vevén a testvérek ajándékát, vigye a kolostorba és ott oszsza szét a testvéreknek.

Hinkmár rheimsi érsek capitulai között olvassuk, hogy ha a papok a calendákon összejönnek az istenitisztelet befejezése után, a szükséges megbeszélés után ne lakomázzanak, mert ebből inkább kár, mintsem nyereség származik reájuk. Épen azért, a kik akarják, vegyék a kenyeret és ki-ki az ő italát (singulos biberes), azonban a harmadik pohár után távozzanak haza.

Látjuk tehát, hogy mind a két törvény azonos czélt szolgál, t. i. hogy a papság a világiaknak — sokszor nagyon is vidám — lakomáján ne vegyen részt.

Ha szóegyezés nincs is, de a tárgyi rokonság el nem vitatható.

XXXIX. De abbatibus vel monachis in calendis sedentibus.

Abbates et monachi inter fratres kalendarum non sedeant, sed abbas oblaciones fratrum in claustrum recipiat et secundum regulam fratribus administret.[1]

Ut quando presbyteri per Kalendas simul convenerint, post peractum divinum mysterium et necessariam collationem, non quasi ad prandium ibi ad tabulam resideant, et per tales inconvenientes pastellos se invicem gravent, quia inhonestum est et onerosum.

Et ideo peractis omnibus, qui voluerint, panem cum charitate et gratiarum actione in domo confratris sui simul cum fratribus suis frangant, et singulos biberes accipiant, maxime autem ultra tertiam vicem poculum ibi non contingant, et ad ecclesias suas redeant.

Hincmari Rhemensis capit. c. XV. (Mansi. T. XV. col. 478.)

XLII. fejezet.

A birói idézés pecséttel történt. Ha valaki a király pecsétje által idéztetve meg nem jelenik, adjon számot és öt pensát fizessen és a hányszor ezt teszi, annyiszor fizessen öt pensát.

[1] Corp. Jur. I. 39.

Ha pedig a biró idézésére nem jelenik meg, 100 aprópénzt fizessen.

Az alemann törvények hasonlóan büntetik azt, a ki a herczeg pecsétjét vagy a parancsát megveti. Ha ezt megteszi, 12 solidust fizessen.

XLII. De spretu sigilli regis vel iudicis.

Si quis autem regis sigillum super aliquem proiciens, et ipse in curiam venire neglexerit, racionem perdat et quinque pensas persolvat, et quocienscumque renovaverit, tociens quinque pensas solvat. Si vero iudicis sigillum proiciens non venerit, centum nummos solvat.[1]

De eo, qui sigillum aut mandatum ducis neglexerit.

1. Si quis sigillum ducis neglexerit aut mandatum vel signum qualecumque mandaverit, 12 solidis sit culpabilis;

2. Si autem sigillum comitis neglexerit vel mandatum, cum 6 solidis componat.

Lex Alamannorum Karolina c. XXVIII. (M. G. Ll. T. III. p. 139.)

Látjuk tehát, hogy gondolati rokonság van a két törvény között.

[1] Corp. Jur. I. 42.

SZENT LÁSZLÓ MÁSODIK TÖRVÉNYKÖNYVE.

I. = S. Lad. III. 1.; S. Steph. II. 7.; S. Lad. III. 4.
II. = S. Steph. II. 6.; S. Lad. II. 10, 12, 14.
III. = S. Lad. III. 9.
V. = S. Steph. I. 25.; S. Lad. III. 29.
VI. = S. Lad. II. 1, 2.; S. Steph. I. 14.
VII. = S. Lad. III. 11.
VIII. = S. Steph. I. 14, 15, 16; II. 4, 12.
X. = S. Steph. II. 6.; S. Lad. II. 12, 14.
XI. = S. Steph. I. 35.; S. Lad. II. 8.; S. Steph. I. 28.; II. 3.
XII. = S. Lad. III. 4.; S. Steph. II. 6, 7.; S. Lad. II. 14.
XIV. = S. Steph. II. 6, 7.; S. Lad. II. 1, 2, 12.; III. 8.

SZENT LÁSZLÓ HARMADIK TÖRVÉNYKÖNYVE.

I. = S. Lad. II. 1, 4.
IV. = S. Steph. II. 17.; S. Lad. II. 1, 2, 12.; III. 17.
VI. = S. Steph. I. 31.
VIII. = S. Steph. II. 6.; S. Lad. II. 2.
IX. = S. Lad. II. 3.
XI. = S. Lad. II. 7.
XIII. = S. Lad. III. 20.
XIV. = S. Lad. III. 28.
XV. = S. Lad. I. 42.
XVI. = S. Lad. III. 19, 25, 26.
XVII. = S. Steph. II. 6, 7.; S. Lad. III. 8.
XIX. = S. Lad. III. 16.
XX. = S. Lad. III. 13, 14.
XXI. = S. Lad. III. 2.
XXVI. = S. Lad. I. 42.
XXVIII. = S. Lad. III. 14, 20.
XXIX. = S. Steph. I. 25.; S. Lad. II. 5.

KÁLMÁN KIRÁLY TÖRVÉNYEI.

Míg Szent László Szent István törvénykönyveinek alapján az előző törvényhozást kiegészítette, az általánosat részletekben is alkalmazta, addig Kálmán kora változott viszonyaihoz képest «tovább-építő» újító.

Kálmán reformtörekvéseivel szemben nem hiányoztak az ellenzők sem, a kik azt mondogatták, hogy ez a «tursoli» gyűlés fölösleges s inkább az elődök régi határozataihoz kell ragaszkodni.

De Kálmán lelkét nem rettenté el az ellenmondás, kitüzött czélját határozottan követé; «összehíván tehát az ország főembereit, az egész senatus tanácsával átvizsgálta a szent emlékű István király törvényét, a melyből — ha a dolgot jól megvizsgálod — semmit sem vett el, sőt még gazdagította, nem mint alapító, hanem mint továbbépítő, hogy a zsenge növény hasznos öntözés által az igazságosság gyarapodását nyerje».

Érdekes jelenséget látunk, ha Szent István és Kálmán törvényeinek a bevezetését összevetjük. Míg első királyunk a «régi és az új uralkodókat utánozza», addig Kálmán már nyiltan vallja, hogy magyar alapokon épít tovább, a melyeket Szent István vetett meg, mellőzvén elődjének, Szent Lászlónak törvényeit.

Kálmán törvényei Alberik nevű pap compilatiójában maradtak reánk. Két könyvre osztható: az első, a tarczali gyűlés, 84 pontot foglal magában, míg a második a zsidókról intézkedik hét fejezetben. Tárgyalásom folyamán itt is fejezetről-fejezetre haladok, de csak azokkal a pontokkal foglalkozom, a melyek az előző magyar vagy külföldi törvényekkel rokonságban állanak.

Kálmán törvényében is az első hely az *egyházat* illeti meg: «Tetszett a királynak és az egész gyűlésnek, hogy azok a birtokok, a melyeket Szent István adományozott a monostoroknak és az egyházaknak, tovább is azoké maradjanak». (I. 1.)

Mivel olyan nagy kiváltságokkal ruházzák föl királyaink az egyházat, gondot is fordítanak arra, hogy méltó tagjai legyenek. A hazaiaknál az ellenőrzés könnyű; azonban az idegenektől meg-

kívánják, mint már Szent László is rendelte,[1] hogy püspökük ajánlólevelével jöjjenek. Ha pedig már fölvétettek az országba, de valami rossz hír jár felőlük, vagy tisztázzák magukat, vagy pedig távozzanak az országból. (I. 3.) Az egyházi rend már Szent István törvényei szerint élvezte a «*privilegium fori*»-t.[2] Ezt megerősítette Szent László[3] s utána Kálmán is kimondja, hogy a püspökök és ispánok káplánjait az érsek vagy a püspök idézheti meg. (I. 5.)

A külföldön is teljesen élvezte az egyházi rend ezt a kiváltságot. A frank capitularék is átvették, kimondván, hogy a püspökök biráskodjanak az ő parochiájukban. Ha pedig valamely egyházi személy nem engedelmeskedik a püspökének, jöjjenek az érsekhez, a ki az ő suffraganeusaival itéljen az ügyben.[4] Látjuk, hogy teljesen kizárja a világi elemet az egyház a saját törvénykezésében.

Episcoporum et comitum capellani vel reliquorum *per sigillum episcopi* vel archiepiscopi ad causandum cogantur.[5]

«... si clerici inter se negotium aliquod habuerint, *a suo episcopo dicudicentur,* non a secularibus.
Admonitio generalis a. 789. c. 28. (Bor. T. I. p. 56.)

Ha a clericus laicussal pereskedik, akkor a laicust a világi biró idézze meg; ha pedig a világi pörli a clericust, a püspök vagy az érsek hívja a törvény elé s mindegyiket a saját birája itélje meg. (I. 6.)

A frank capitularék szerint ilyen esetekben a püspök és a comes vegyes bizottságot alkotnak s itélnek az igazság szerint.

Si clericus cum laicis causam habet, per sigillum iudicis laicus cogatur. Si vero laicus habet causam cum clerico, per sigillum episcopi vel archipresbiteri clericus cogatur, ab eisque cum iudice suo examinentur.[6]

«... *Et si forte inter clericum et laicum fuerit orta altercatio,* episcopus et comes simul conveniant et unanimiter inter eos causam diffiniant secundum rectitudinem.
Syn. Francofurt. a. 794. c. 30. (Bor. T. I. p. 77.)

Ilyen vegyes itélőtestületet rendel el Kálmán is. Mivel a mi népünket gyakran az út fáradalma és a nyomorúság sujtja s a királyi udvarba bármely ügyért nem jöhet, elrendeljük tehát, hogy évenkint kétszer — Fülöp és Jakab apostolok (május 1.) napján és

[1] S. Lad. I. 17. [2] S. Steph. I. 4. [3] S. Lad. III. 26. [4] *Syn. Francofurt.* a. 794. c. 6. (Bor. T. I. p. 74.) [5] Col. I. 5. [6] Col. I. 6.

őszszel Szent Mihály nyolczadán (október 6.) — minden *püspökségben zsinatot* tartsanak, a melyen mind az ispánok, mind pedig egyéb méltóságok az ő püspökükhöz jöjjenek, a mely zsinaton ha valaki — még ha pecséttel nem is idézték meg — meg nem jelenik, mint vádlottat itéljék el. (I. 2.)

Ezen zsinat elé tartoznak az ispánok (I. 7.), míg a frank capitularék szerint két comes között a király itéljen.[1]

Ezen zsinat elé tartoznak az apátok is (I. 8.), szintúgy a királynak vagy a herczegnek előkelőbb tisztjei (I. 9.), valamint a birák (I. 10.) is. Ha pedig valamely gőgös biró a zsinaton meg nem jelenik, a vád szerint itéljék el.

Ha ispán másik ispánnal perlekedik, vagy itt találjon itéletet, vagy pedig a szomszéd ispán döntsön közöttük. (I. 13.)

Az ispán biráskodása kiterjed a király és a herczeg előkelőbb tisztjeire; ha azok a biró elé menni nem akarnak, ilyenkor a megyei ispán a biróval együtt hozzon végzést. (I. 11.) Hasonló biróság illeti meg a királynak előkelőbb tisztjét, ha a herczeg birtokán van, vagy pedig fordítva; a kisebbek csak a biró forumához fordulhatnak. (I. 12.)

Az egyházi rend külön törvénykezési jogát ismételten megerősíti. (I. 14.) «Világi biró ne merészelje pecsétjét clericusra küldeni.» A külföldön is megtaláljuk ezt a törvényt s Kálmán Szent István határozatát a külföldön virágzó példa hatása alatt újra megerősíti.[2]

Nullus presumat *secularis iudex sigillum clerico dare.*[3]	Ut cuiuslibet ordinis *clericos laici non iudicent.* Conc. Roman. a. 1059. c. X. (Mansi. T. XIX. col. 898.)

Az igazságszolgáltatással kapcsolatban gondja van Kálmánnak arra is, hogy a *biró igazságosan itéljen;* ha a biró ez ellen vét, számadás végett jelenjék meg a királyi udvarban, ha pecséttel idézik; de pecsét nélkül is a püspöki zsinaton. (I. 23.) Az igazságtalan itélet ellen számos törvény intézkedik s az elv általánosságánál fogva a magyar törvény itt is érintkezik a külföldiekkel.

[1] *Capit. de iustitia facienda* a. 811—818. c. 2. (Bor. T. I. p. 176.)
[2] S. Steph. I. 4.
[3] Col. I. 14.

Iudex iniuste causas discuciens ad curiam regis cum sigillo cogatur, sed sine sigillo ad synodum.[1]

Priore itaque loco statuimus, ut si iudex acceperit pecuniam, quatenus adversum caput innocens contra leges et iuris publici cauta iudicaret, capite puniatur.

Edictum Theodorici c. 1. (M. G. Ll. T. V. p. 152.)

Az egyház mindenütt élvezte a *dezsmát.* Nálunk is már Szent István elrendelte, hogy mindenki fizesse a tizedet.[2] A szabolcsi zsinat már sokkal részletesebben foglalkozott ezzel a kérdéssel. Elrendelték, hogy az apátok is adjanak tizedet az ő szabadjaik után;[3] a dézsmát pedig a püspök kapja.[4]

Míg Szent István és Szent László alatt leginkább termények után szedték a dézsmát,[5] addig Kálmán a zsidóság nagyobb mérvű beköltözése révén támadt kereskedelemből befolyó adó és vám után is dézsmát rendel az egyház számára.

Ha nem is teljesen azonos, de nagyon hasonló rendelkezést találunk a szászok törvényében. Nagy Károly ugyanis a szászoknak adott törvényekben elrendeli, hogy nemcsak a termények, hanem a királyi fiscushoz befolyt pénzbüntetések után is tizedet kapjon az egyház.

De tributis autem et vectigalibus sicut comitibus terciam partem dare decrevimus, ita *decimam quoque episcopis censemus,* quia cum tam novi, quam veteris testamenti pagina decimas dandas esse proclamet, incautum et inconsultum est, si instituta sanctorum presumamus infringere, que summa pocius devocione debemus adimplere.[6]

Et hoc Christo propitio placuit, ut *undecumque census aliquid ad fiscum pervenerit,* sive in frido, sive in qualecunque banno et in anni redhibitione ad regem pertinente, *decima pars ecclesiis et sacerdotibus reddatur.*

Capit. de partibus Saxoniae c. 16. (M. G. Ll. T. V. p. 40.)

A tizedet fizetik a papok, apátok és bármilyen méltóságú ember is az ő földje vagy szőlője után. (I. 66.) Ebben a fejezetben Kálmán Szent László rendelkezését követte, a ki a szabolcsi zsinaton elrendelte, hogy az apátok az ő szabadjaik után tizedet adjanak a püspöknek.

[1] Col. I. 23. [2] S. Steph. II. 18. [3] S. Lad. I. 27. [4] S. Lad. I. 30. [5] V. ö. S. Lad. I. 40. [6] Col. I. 25. — A hasonlóságot már *Karácson Imre* észrevette; l. i. m. 120. l.

Presbiteri et *abbates* seu cuiuslibet persona dignitatis, *ecclesie decimacionem persolvant,* in cuius territorio agriculturam exercent aut vindemiant.[1]

Abbates de liberis suis *dent decimacionem episcopis.*
S. Lad. I. 27.

Kálmán figyelmét a bizonyítási eljárás sem kerülte ki. A *tanúskodás* előtt mindenkinek meg kellett gyónni. (I. 27.) Ha pedig hamisan tanúskodott, keresztformájú bélyeget sütöttek az arczára, hogy tanúskodását többé el ne fogadják. (I. 83.)

A hamis tanúskodás bűntette gyakran szerepel a külföldi törvényekben is. Megegyeznek mindnyájan abban, hogy a hamis tanúskodó többé sem mint tanú, sem mint vádló nem szerepelhetett.

Nullus audeat perhibere testimonium, nisi confessus peccata. *Cuiuscumque testimonium falsum inveniatur, eius testimonium amplius non recipiatur.*[2]

De *falsis testibus ut non recipiantur.*
Capitul. missorum a. 803. c. 21. (Bor. T. I. p. 116.)

Falsa persona non habeat potestatem accusandi. Et si in primo crimine victa fuerit falsum dixisse testimonium, in secundo non habeat potestatem dicendi.
Liber Papiensis legum Karoli Magni. c. 138. (M. G. Ll. T. IV. p. 512.)

A középkor gazdasági életében az ember, nem pedig a föld alkotta a birtokot. Épen azért tiltják a törvények, hogy valaki más várnépét vagy rabszolgáját elidegenítse. Kálmán is átvette ezt az intézkedést, hogy a ki a *szökevény várnépet* a király engedelme nélkül visszatartja, mint a törvény megszegője bünhődjék. (I. 39.)

Omnibus interdicimus tenere quemquam de civilibus ad fugam facientem absque regis licencia; at si quis tenuerit, quasi legis fracturam emendet.[3]

Quisquis servum sive colonum alienum sciens fugitivum susceperit aut occultaverit, ipsum domino cum mercedibus et peculio eius et eiusdem meriti alterum reddat.
Edictum Theodorici. c. 84. (M. G. Ll. T. V. p. 161.)

[1] Col. I. 66. Mivel birtokosok, tehát ők is fizetnek tizedet. S. Lad. I. 27
[2] Col. I. 27. [3] Col. I. 39.

Ha pedig valaki a király engedélye nélkül *kóbor rabszolgát* tart magánál, 55 pensát fizessen.

Quicumque absque regis licencia vagum tenuerit, LV pensas solvat; et si aput dominum quitquid sit furatus, dominus a crimine iudicio purgetur. Et qui fideiussor eius fuerat, illum ostendat, idemque si inculpatus fuerat, eandem legem persolvat, quam retentor eius; et si non habet, propriam libertatem amittat.[1]

Quicunque *fugitivum servum* in domum vel in agrum, inscio domino eius *suscepit,* eum cum alio pari vel viginti solidis reddat.

Cod. Just. Lib. VI. Tit. I. c. 4. (1554-iki lyoni kiadás, II. k. 571. l.)

Kálmán a püspökök biráskodását a *gyilkosokra* is kiterjesztette. Ha valamely gyilkost a comesnél vagy bárki másnál találnak meg, a püspök követe által a vezeklésre kérje ki; ha az ispán nem akarja kiadni, akkor bünhödjék úgy, mint a gyilkos. Az apagyilkosok és a többiek is vezekeljenek.

A frank capitularék is tiltják a comeseknek, hogy tolvajokat és rablókat rejtegessenek; az apagyilkosokat illetőleg a comesek segítsék a püspököt, hogy méltó vezeklést róhassanak ki reájuk.

Si quis homicida aput comitem vel quemlibet inveniatur, per nuncium episcopi ad penitenciam queratur, quem si mittere rennuerit, eadem cum homicida sentencia feriatur. Parricidia et cetera, que pretitulavimus homicidia, episcoporum censure vacare decrevimus, qui iuxta qualitatem facinorum et personarum, prout ipsis visum fuerit, canonice huiusmodi deliberentur, simplicia vero huiusmodi homicidia ab archydiacono et iudice seculari iudicentur, de quibus et ipsi nonam et decimam partem inter se disperciant.[2]

Ut comites et centenarii ad omnem iustitiam faciendum compellent...... fures latronesque...... nulla adulatione vel praemium, nulloque sub tegimine celare audeant.

Capitul. missorum generale a. 802. c. 25. (Bor. T. I. p. 96.)

Quia sunt in pleris locis parricidae et ceteri homicidae vel reliquis capitalibus implicati, qui penitentiam agere contemnunt, qui utique rei publicae utilitatibus inutiles sint; super quibus necesse est, ut vestra celsitudo comitibus praecipiat, quatenus episcopis adiutorium ferant, ut eos canonicae penitentiae subdere valeant.

[1] Col. I. 42. [2] Col. I. 50.

Episcoporum ad Hludowicum imperatorem relatio circa a. 820. c. 6. (Bor. T. I. p. 367.)

Első törvénykönyveink gyakran foglalkoznak a *lopással.* Szent István szigorú intézkedésekkel akarta megbüntetni,[1] a melyeket Szent László még inkább fokozott.[2] Kálmán enyhíti az elődök drákói szigorát; már nem halál, hanem megvakítás a tolvaj büntetése s mint tolvajt büntessék azt, a ki négylábú állatot vagy húsz dénár értékű ruhát lop, míg Szent Lászlónál tíz dénár elidegenítése elég volt arra, hogy mint tolvaj bünhödjék.[3]

Érdekes Kálmán fölfogásának egyezése e pontban a merseburgi vezeklőkönyvvel, a mely szerint nagy lopást az követ el, a ki négylábú állatot vezet el.

Si quis *furatus quadrupes animal vel precium eius,* aut *vestimentum precii XX denariorum* furetur, ut fur iudicetur.[4]

Si quis *furtum capitale fecerit, idest quadrupedia* vel domum effuderit, aut quodlibet meliorem praesidium furaverit; V. ann., et *si a minoribus* furaverit, III. ann. poen.

Poenitentiale Merseburgense c. VII. (Wass. 392. l.)

Már Szent István[5] és Szent László[6] rendelkezett a *boszorkányokról.* Hisznek bennük, mint népük s épen azért büntetik is őket. Csak Kálmán emelkedett föl arra a szellemi magaslatra, a melyen már a VII. és VIII. századi longobárd és frank törvények kimondották, hogy csak az «ördögtől megszállott» hiheti, hogy valamely férfi vagy nő striga.[7]

De strigis vero, que non sunt, *ne ulla questio fiat.*[8]

Nullus praesumat aldiam alienam, aut ancillam quasi strigam, quam vulgus dicit, aut mascam occidere: quod christianis mentibus *nullatenus est credendum, nec possibile est,* ut mulier hominem vivum intrinsecus possit comedere.

Edictus Rothari c. 376. (M. G. Ll. T. IV. p. 87.)

[1] S. Seph. II. 6, 7. [2] V. ö. S. Lad. II. 1.; S. Lad. II. 2.; S. Lad. II. 12. és S. Lad. III. 8. [3] S. Lad. II. 12. [4] Col. I. 54. — V. ö. Constitutio pacis provincialis a. 1103. (M. G. Ll. T. II. p. 61. $\frac{15-20}{}$) [5] S. Steph. I. 33. [6] S. Lad. I. 34. [7] *Capitulatio de partibus Saxoniae.* a. 775—790. c. 6. (Bor. T. I. p. 68.) [8] Col. I. 57.

A *gyermekgyilkos asszonyok* büntetését a főesperesre bízza. Egyházilag büntették a külföldön is az ilyen asszonyokat. A keresztyénység első századaiban életfogytiglan tartózkodniok kellett a templomtól. Ezt a szigorú vezeklést a 314-iki ancorai zsinat tíz évre szállította le.

Mulieres partum suum necantes archidiacono oblate *penitenciam agant.*[1]

De mulieribus, quae fornicantur et *partus suos necant,* vel quae agunt secum, ut utero conceptos excutiant, antiqua quidem definitio usque ad exitum vitae eas ab ecclesia removet. Humanius autem nunc definimus, ut eis decem annorum tempus secundum praefixos gradus *poenitentiae largiantur.*
Conc. Ancyranum a. 314. c. XX. (Mansi. T. II. col. 526.)

A *nőrablást* már Szent István az egyházi canonoknak megfelelően tiltotta.[2] A rabló adja vissza a leányt szüleinek, még akkor is, ha erőszakot követett el rajta. Ez megfelelt az egyház fölfogásának, a mely a rablót úgy sujtotta, hogy nőtlenül kellett egész életét leélnie. Kálmán ezt a bűnügyet is az egyházi hatóság elé utasítja, a mely úgy intézkedett, a mint a zsinatok rendelték.

Raptus mulierum episcopus, seu archidiaconus diiudicet.[3]

Quicumque vero deinceps *rapere virgines vel viduas praesumpserit,* secundum synodalem beati Gregorii definitionem ipsi et eorum complices anathematizentur et raptores sine spe coniugii perpetuo maneant.
Conc. Meld. a. 854. c. 66. (Mansi. T. XIV. col. 834.)

A strigákon kivül a bűbájosok vagy *rontó asszonyok* állottak mesés hírben. Szent István törvénye ezeket a sértett fél kezébe adta.[4]
Kálmán már sokkal méltányosabb. Általában már nála érvényesül az a gondolat, hogy a bűn nemcsak egyest, hanem az egészet, az államot is sérti. Épen azért ebben az esetben sem ad helyet az egyéni boszúnak, hanem, mint a 850-iki páviai zsinat, egyházilag bünteti őket.

[1] Col. I. 58. [2] S. Steph. I. 27. [3] Col. I. 59. [4] S. Steph. I. 34.

Malefici per nunccium archidiaconi et comitis inventi iudicentur.[1]

Quia pestiferas adhuc stirpes et reliquas artis magicae in tantum vigere ad nos perlatum est, *ut quaedam maleficae* inlicitum amorem aliorum mentibus, aliis vero odium immittere dicantur, quaedam etiam ita venenariae sunt, ut quosdam peremisse multo populi rumore deferantur, huiusmodi diaboli ministras *diligenti examinatione proditas sub acerrima penitentia redigendas statuimus.*

Synodus Papiensis a. 850. c. 23. (Bor. T. I. p. 23.) és Synodus Regia Ticina a. 850. c. 25. (Mansi. T. XIV. col. 938.)

Ugyanezen egyházi hatóság elé tartoznak a *fajtalankodók* is. Az egyházi canonok ezeket hét évi vezekléssel sujtották. Valószinűleg ezt alkalmazták nálunk is a főesperesek az ő itéleteikben.

Adulteri episcopo vel archidyacono adducti, *debitis penarum iudiciis deputentur.*[2]

Si cuius *uxor adultera fuerit,* vel si ipse adulterium commiserit, septem annorum *poenitentia oportet* eum perfectionem *consequi,* secundum pristinos gradus.

Conc. Ancyr. a. 314. c. XIX. (Mansi. T. II. col. 526.)

Az egyháznak a világi elemtől való függetlenségét már Szent István elismerte. Kimondta, hogy az egyházak fölött csak a püspököknek van hatalmuk.[3] Ezt a törvényt ismétli Kálmán, csakhogy negative: Sem ispán, sem valamely katona ne merészeljen magának hatalmat tulajdonítani az egyház fölött. (I. 65.)

Az egyház pásztorainak nálunk csak a második, vagy pedig özvegygyel vagy eltaszított nővel kötött házasság volt tiltva. Ezt mondta ki a szabolcsi zsinat;[4] erre támaszkodik még Kálmán is. (I. 67.)

Az elődök rendelkezését követi a mise helyét illetőleg is.

Már a szabolcsi zsinat[5] megparancsolta, hogy misét csak fölszentelt helyen lehet mondani; ez alól kivételt csak az utazás esetére

[1] Col. I. 60. [2] Col. I. 61. [3] S. Steph. I. 2. [4] S. Lad. I. 1. [5] S. Lad. I. 29

ad. Kálmán teljesen átveszi s hogy még világosabbá tegye, hozzáteszi, hogy csak utazás közben szabad sátorban misézni, nem pedig a vadászaton. (I. 68.)

A papság szigorú életét megőrizendő, Kálmán elrendeli, hogy az egyháziak ne használjanak világi öltözeteket.

Hasonlóképen rendelkezik az 1090-iki amalfii zsinat is.

Látjuk tehát, hogy e pontban rokonság van a két törvény között.

Nullus, qui in clero estimatur, vestibus utatur laicalibus, utpote *fisso pellicio vel tunica sparsa*, manica gilva, rubra stragula, vel viridi clamide, caliga seu cappa, calceo picto vel sericato, camisia quoque et tunica et serico; non in pectore conserantur nodis vel fibulis, sed amplexantur collum quasi.[1]

Utque omnia scandala omnesque occasiones laicis subtrahantur, *scissis vestibus* clericos abuti ulterius prohibemus, et ne pomposis induantur exuviis admonemus.

Conc. Melfit. a. 1090. c. XIII. (Mansi. XX. col. 724.)[2]

Ut vestes clericorum *sint unius coloris* et calceamenta ordinata.

Conc. London. a. 1102. c. X. (Mansi T. XX. col. 1151.)

Az egyházi jócselekedetek között fontos szerepet visz a bőjt. Már Szent István elrendelte a kántorbőjt megtartását.[3] Az ő rendeletét megismételte Szent László [4] s utána Kálmán király: hogy a kántorbőjtöt azokon a napokon tartsák, a melyeken eddig is szokásban volt. (I. 71.)

A halottak testeit már Szent László törvényei [5] szerint — az egykorú egyházi fölfogás ellenére — a czinterembe kellett temetni. Ugyanezt ismétli Kálmán is. (I. 73.)

Sepulture christianorum non nisi *in atriis ecclesiarum fiant.*[6]

Si quis... mortuos suos ad ecclesiam non sepellierit, XII dies in pane et aqua peniteat in cippo. S. Lad. I. 25.

Kálmán a zsidókról szóló törvényében is a teljesen említetlenül hagyott Szent László intézkedését [7] vette át: zsidó keresztény rabszolgát nem tarthat a szolgálatában, sem nem adhatja, sem nem veheti őket. (I. 74.)

[1] Col. I. 70. [2] Már *Pauler Gyula* is figyelmeztetett erre. Lásd i. m. I. k. 588. l. 369. jegyzet. [3] S. Steph. I. 10. [4] S. Lad. I. 25. [5] S. Lad. I. 25. [6] Col. I. 73. [7] S. Lad. I. 10.

A földmíveléshez pogány rabszolgákat használjanak. Látjuk tehát, hogy míg nálunk csak keresztény rabszolgát nem tarthat a zsidó, addig Justinianus rendelete minden nemzetű és felekezetű rabszolgákra kiterjed.[1]

Kálmán alatt már a *rabszolgák* helyzete is javult. A nemzeti érdek vezérelte őt s épen azért nem engedte, hogy magyar nyelvű, vagy ha idegen anyanyelvű is, de Magyarországon született rabszolgát az ország határain túl adjanak el.

Hogy a rabszolga az ország erejét növelje s az országon kívül el ne adhassák, azt már az alemann törvények, majd pedig Aetelred angol királynak 1000 körül kiadott egyházi törvényei is elrendelték.

Nemo servum in genere Hungarorum, vel quemlibet in Hungaria natum alienigenam nec ancillam, exceptis lingue alterius servis, qui ab aliis ducti sunt regionibus, nec aliud animal preter boves masculos *extra Hungariam vendere vel ducere audeat.* Quod si quis comitum infringeret, aut honore suo privetur, aut duas rerum suarum partes amittat, tercia vero substancie porcio uxori atque heredibus suis remaneat.[2]

De mancipiis, ne foris provincia vendantur.

Mancipia foris provincia nemo vendat, nec in paganos, nec in christianos, nisi iussio ducis fuerit.

Lex Alamannorum Karolina c. XXXVII. (M. G. Ll. T. III. p. 143.)

Ne quis vendatur extra patriam. Et prohibemus ne quis extra patriam vendatur: si quis hoc praesumat, sit praeter benedictionem Dei et omnium sanctorum et praeter omnem christianitatem, nisi poeniteat, et emendet, sicut episcopus suus edocebit.

Leges ecclesiasticae Aetelredi regis Angliae circa a. 1012. c. V. (Mansi. T. XIX. col. 320.)

Az új társadalomban jelentékeny szerepkör jutott az ispánoknak. Méltóságuknak megfelelő dotátiojukról is gondoskodik Szent István,[3] bár a törvénye ezt részletesen föl nem említi.

Kálmán alatt már világosan látjuk, hogy a megyei jövedelemből a harmadot kapják. (Col. I. 25, 78.)

A frank capitularék szerint nem a comes, hanem a királyi követ kapta a harmadot.[4]

***

[1] *Cod. Just.* Lib. I. Tit. XIII. c. 1. (Az 1554-iki lyoni kiadás szerint. I. k. 69. l.)
[2] Col. I. 77. [3] S. Steph. II. 8. [4] *Capitul. Bonon.* a. 811. c. 2. (Bor. T. I. p. 166.)

Kálmán az országában tartózkodó zsidók részére külön törvényt is adott ki.[1]

Már az első könyvben is (I. 74.) a szabolcsi zsinat nyomán tiltja, hogy zsidó keresztény rabszolgát tartson; hanem a kinek van, az záros határidő alatt adja el, mert ellenkező esetben elveszíti.

Úgy látszik, hogy a föntebb említett időpont már letelt, mert Kálmán ebben a pontban már azt mondja, hogy a ki az ő tiltó rendelkezését áthágja, a nála talált keresztény rabszolgát veszítse el. (II. 1.)

A többi pontban a kölcsönt és az adás-vevést szabályozza Kálmán törvénye.

Kisebb összegnél elég a zálog és a tanúk bizonysága, míg ha három pensánál nagyobb a kölcsönzött összeg, már levelet kellett a kölcsönzésről kiállítani, a melyen az összeg nagysága és a tanúk neve legyen s azonfölül mind a két fél pecsételje meg.

Általában Kálmánnak mind a két törvénykönyve oly kiváló szellemi képességet mutat, hogy az előzmények után csodálkoznunk kell szabatosságán, mindenre kiterjedő figyelmén s önállóságán. Kortársai általában magasztalták Kálmán szellemi tehetségét és az egyházi írásokban és canonokban való kiváló jártasságát. Meg is lászik ez az egész törvénykönyvén; már nem az ispánoknak, hanem a főespereseknek és a püspököknek jutott a legnagyobb föladat az itélethozatalban épen írástudásuk révén.

Törvényeinek a hatása nem is késett. Nemcsak e hazában élt hosszú ideig, hanem hatását még a szomszéd nemzetek is megérezték[2] s ha Könyves neve s II. Orbán levele nem is bizonyítaná Kálmán szellemi nagyságát, törvényei emelnék nevének a legszebb emléket.

[1] V. ö. *Helmár Ágost:* A magyar zsidótörvények az Árpád-korszakban. 3—9. ll. (A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője az 1878/9. évről.)

[2] V. ö. *Dudik:* Allg. Geschichte Mährens II. k. 589. l.

AZ ELSŐ ESZTERGOMI ZSINAT.

Míg Szent István és Szent László törvénykönyvei az egyháziak és világiak közös tanácskozásának az eredményei, addig az esztergomi zsinat már tisztán egyházi férfiak alkotása.

Kálmán uralkodása alatt több egyházi és világi törvény keletkezett. Az egyháziak közé sorozzuk az első és a második zsinatot, míg a világiak alatt az Alberik neve alatt szereplő compilatiót és a zsidóknak adott törvényeket — mint második törvénykönyvet — értjük.

Történetíróink az esztergomi zsinat keletkezési idejére nézve megegyezni nem tudnak.

Két kéziratban maradt ránk: 1. a XII. sz.-i Pray és 2. a bécsi császári könyvtárban őrzött XV. sz.-i codexben. Ez utóbbiban a zsinati határozatok előtt ezt olvashatjuk: «Incipiunt capitula de synodalibus decretis domini archiepiscopi Laurencii Strigoniensis metropolitani et decem suffraganeorum suorum».

E szerint a zsinat 1104 után keletkezett volna, mert ekkor lépett Lörincz az érseki székbe. Azonban a sokkal korábbi Pray codexben ez a jelzés nem található s a találgatásnak tág teret nyujt. Nem is hiányoztak ezek: Péterffy 1114-re, Katona 1112-re tette. Legújabban Pauler Gyula azon véleményének adott kifejezést, hogy a kérdéses zsinat nem is Kálmán, hanem Szent László alatt, a szabolcsi zsinat előtt keletkezett.[1]

Pauler álláspontját azonban el nem fogadhatom. Az I. esztergomi zsinat 8-ik fejezetében u. i. ezt olvassuk: «si quis descriptas festivitates non feriaverit»,[2] vagyis a ki az előírt ünnepeket nem tartja meg, az így és így bünhödjék. Az ünnepeket pedig a szabolcsi zsinat állapította meg,[3] tehát világos, hogy az I. esztergomi zsinatnak Szent László I. törvénykönyve után kellett keletkeznie.

Az I. esztergomi zsinat 26-ik fejezete azt mondja, hogy az istenszolgálatok és a böjtök rendjét azon könyv szerint tartsák meg,

[1] *Pauler Gyula* i. m. I. k. 577. l. 320. jegyzet. [2] Syn. Strig. I. 8. [3] S. Lad. I. 38.

a melyet a zsinaton jóváhagytunk.[1] Ezt a könyvet pedig — a melyet Batthyáni Ignácz kiadott[2] — a Pray codex Seraphin nevével hozza kapcsolatba, a ki 1096—1104 között, tehát Kálmán uralkodása alatt ült az esztergomi érseki székben.

Pauler a papok házasságát említi érvül. A szabolcsi zsinat a papok első házasságát elismeri (I. 3.), csak a bigamusok ellen hoz tiltó törvényeket. (I. 1.)

Az I. esztergomi zsinat mind ezt elfogadja, azonban tovább megy. A míg egyrészt elismeri a papok első törvényes házasságát (I. 31.), addig megkívánja, hogy a kik a diaconatust, vagy presbyteratust nőtlen állapotban vették föl, ezután se nősüljenek meg. Látható tehát az átmeneti állapot, a melyet azonban a szabolcsi zsinat még nem tüntet föl.

Ha pedig a zsinat forrásait vizsgáljuk, az 1095-iki piacenza-i[3] és az 1100-iki poitiers-i[4] zsinatok kétségtelen hatását látjuk. Mindezek az okok arra késztettek, hogy a zsinatot Kálmán idejébe helyezzem.

I. fejezet.

Már Szent István törvényei (I. 4.) biztosították hazánkban az egyházi rend külön birói forumát. Ezt mindenkor féltékeny gonddal őrizte az egyház s épen azért a zsinat határozatai között első helyen mondja ki: Föl kell szólítani a királyt, hogy az egyháziak ügyei a canonok szerint intéztessenek el.

Külföldön is hasonló volt a helyzet. Az egyháziak peres ügyeit a zsinat tárgyalta, a hol a canonok szerint hoztak itéletet.

Imprimis interpellandus est rex: *I.* Ut cause clericorum vel ecclesiasticarum rerum *canonice finiantur.*	«... ipse reus appareat (sc. clericus) in sancta synodo et *secundum canones iudicetur.*» Pippini Italiae regis capitul. a. 800—810? c. 2. (Bor. T. I. p. 208.)

Tárgyi egyezés van.

[1] Syn. Strig. I. 26.

[2] «Ordo divinorum officiorum in synodo Seraphini Archiepiscopi Strigoniensis collaudatus ex. M. S. codice Seculi XII. editus.» *Batthyáni Ignácz:* Leges ecclesiasticae. II. k. 130—96. ll.

[3] Syn. Strig. 1. 18-nál párhuzamosan közlöm.

[4] Syn. Strig. I. 36-nál párhuzamosan közlöm.

II. fejezet.

A vasárnap megüléséről Szent István (I. 9.) és Szent László (I. 11.) is ismételten intézkedtek. A zsinat is foglalkozik vele s az egyháziaknak előírja, hogy a nagyobb egyházakban az evangeliumra, a szent leczkére és a hitvallásra, míg a kisebbekben a hitvallásra és az Úr imádságára oktassák a népet.

A külföldi törvényekben hasonló rendelkezést találunk, bár nem tesznek különbséget nagyobb és kisebb egyházak között.

II. Ut omni dominico die in maioribus ecclesiis *evangelium* et epistola et fides *exponantur populo,* in minoribus vero ecclesiis *fides et oracio dominica.*

Ut omnibus festis et diebus dominicis *unusquisque sacerdos euangelium Christi populo praedicet.*

Capit. a sacerdotibus proposita. a. 802. c. 4. (Bor. T. I. p. 106.)

«... nunquam tamen desit diebus dominicis, aut festivitatibus, qui *verbum Dei praedicet,* iuxta quod intelligere vulgus possit.»

Conc. Mogunt. a. 813. c. 25. (Mansi. T. XIV. col. 72.)

«... ut orationem dominicam, id est *Pater noster et Credo* in Deum omnibus sibi subiectis insinuent et sibi reddi faciant tam viros et feminas, quamque pueros.»

Capit. de presbyteris admonendis. c. 3. (Bor. T. I. p. 238.)

III. fejezet.

Az egyház, mint jó anya, gyermekei lelki épülésére kiváló gondot fordít. Hogy a hivek a tökéletesbülésben előbbre haladhassanak s bűneiktől megtisztuljanak, kimondja a zsinati határozat, hogy a keresztény nép évenként husvétkor, pünkösdkor és karácsonykor bűnbánatot tartson és megáldozzék; az egyháziak pedig minden nagyobb ünnepen.

A 813-iki toursi zsinat hasonlóképen rendelkezik, a midőn előírja, hogy évenként legalább háromszor áldozzanak a világiak.

III. Ut omnis populus in pascha et pentecosten et natale domini penitenciam agat et *communicet.* Clerici vero in omnibus maioribus festis communicent.

«*ut laici ter saltem in anno communicent.*»

Conc. Turonen. a. 813. c. 50. (Mansi. T. XIV. col. 91.)

Részben tárgyi egyezés van.

VI. fejezet.

Az egyházi rend előkelő állását magasztos hivatásán kívül szellemi fensőbbségének köszönheti. Épen azért féltékenyen őrködik az egyház, hogy tanulatlanokat föl ne szenteljenek; ha pedig már fölvették a rendeket, tanuljanak, vagy pedig letétetnek.

Teljesen hasonló intézkedést látunk a külföldön is.

VI. Ut *ydiote presbiteri* non ordinentur; qui vero ordinati sunt, discant aut *deponantur.*

Quod summopere studendum est, *ut... docti... ad sacerdotium provehantur.*

Episcoporum ad Hludowicum imperatorem relatio a. 829. c. 5. (Bor. T. II. p. 30.)

Quicunque autem *a suo episcopo* frequenter *admonitus de sua scientia* ut discere curet, *facere neglexerit,* procul dubio et *ab officio removeatur* et ecclesiam, quam tenet, amittat, *quia ignorantes* legem Dei eam aliis annuntiare et praedicare non possunt.

Karoli Magni Capitul. I. a. 769. c. 16. (Bor. T. I. p. 46.)[1]

VII. fejezet.

Királyaink mindenkor szivükön viselték a kereszténység megszilárdítását. Bár már a pogány lázadások elmultak, mégsem veszett ki egészen az ősi vallás. Épen ezért rendeli el a zsinat, hogy a pogány szokásokból semmit se tartsanak meg; ha pedig valaki a

[1] V. ö. Synodus Romana a. 853. c. 4. (Mansi. T. XIV. col. 1003.)

hatalmasok közül mégis megteszi, tizenegy napig szigorúan vezekeljen, a gyengébbek pedig hét napig s azonfölül verjék meg.

Hasonló tárgyú Nagy Károly intézkedése, a mely szerint a püspök a gróf támogatása mellett ügyeljen föl a népre, hogy a pogányságot ne kövesse.

VII. Ut *nullus aliquid de ritu gentilitatis observet;* qui vero fecerit, si de maioribus est, XL dies districte peniteat, si autem de minoribus, VII dies cum plagis.[1]

Decrevimus, ut secundum canones unusquisque episcopus in sua parochia sollicitudinem adhibeat, adiuvante grafione, qui defensor ecclesiae est, *ut populus Dei paganias non faciat.*

Karoli M. Capitul. I. a. 769. c. 6. (Bor. T. I. p. 45.)

VIII. fejezet.

VIII. Si quis descriptas festivitates non feriaverit, eadem lege iudicetur.[2]

Qui operatur in die dominico, VII. dies peniteat.

Poenitentiale Pseudo-Bedae c. XXIII. (Wass. p. 270.)

IX. fejezet.

Már Szent István intézkedett azok ellen, a kik megátalkodva, nem akarják bűneiket meggyónni. A zsinat, hogy a hiveket a lelki haláltól megóvja, a kiközösítéssel rettenti azokat, a kik a reájuk rótt bűnbánatnak eleget tenni nem akarnak. Ha pedig ebben a gonoszságban halnak meg, pap el ne temesse az egyház czintermében.

Külföldön hasonlóan átokkal sujtották a megátalkodott bűnöst.

IX. Si quis pro facionore commisso *iniunctam penitenciam negligens*, ab episcopo *excommunicatus* in eadem perversitate obierit, in cimiterio ecclesie non sepeliatur, nec a presbiteris.[3]

Si quis publicus divinae legis praevaricator, vel pro manifestis criminibus *erga ecclesiastica iusta et rationabilia iudicia comtemptor* repertus fuerit, vel inflatus ac tumidus monitis ecclesiasticis ac sanctorum patrum constitutionibus contradictor vel subsannator comprobatus fuerit,

[1] V. ö. S. Lad. I. 22.

[2] V. ö. S. Lad. I. 39. Hasonlóképen rendelkeztek már előbb S. Steph. I. 8, 9. S. Lad. I. 11.

[3] V. ö. S. Steph. I. 12, 13.

si monitionibus episcopalibus obtemperare distulerit, *anathematizetur.*

Conc. Meld. a. 845. c. 13. (Mansi. T. XIV. col. 821.)

X. fejezet.[1]

X. Si quis infirmatus presbiterum non vocaverit, *nisi subitanea causa fuerit,* eodem modo fiat de eo; *parentes vero eius aut uxor* XL dierum *penitencia multentur.* Si autem parentes non habuerit, villicus cum duobus senioribus ville idem iudicium subeat.[2]

De his, qui sine confessione moriuntur.

Si quis tam perdurato corde est, quod absit ab omni christiano, ut *nolit confiteri sua facinora* secundum suasum presbiteri, hic sine omni divino officio et elemosinis iaceat, quemadmodum infidelis. *Si autem parentes et proximi neglexerint vocare presbiteros* et ita subiacet absque confessione morti, ditetur orationibus ac consoletur elemosinis, sed *parentes lavent negligentiam ieiuniis,* secundum arbitrium presbiterorum. *Qui vero subitanea periclitantur morte,* cum omni ecclesiastico sepeliantur honore, nam divina iudicia occulta nobis sunt et incognita.

S. Steph. I. 12.

XI. fejezet.

Bár a magyar egyházi törvények a papok házasságát — a bigamusokon kívül — törvényesnek ismerik el, mégis a püspöki székben csak nőtlen egyháznagyok ülhetnek. Ha törvényes házasságban élő pap püspökségre lép elő, csak neje beleegyezésével teheti. A magyar törvényben nincs kifejezve, hogy mihez adta a nő a beleegyezését, de a dolog természete s a hasonló külföldi törvény meggyőz bennünket arról, hogy a nő beleegyezése alapján a házasságot fölbontották s házasságon kívüli állapotba jutottak az előbbi hitvestársak.

[1] Lásd Szent István I. törvénykönyvének 12. fejezetét. [2] V. ö. S. Lad. I. 25.

A 692-ik évi trulloni zsinat szintén foglalkozik ezzel a kérdéssel, de ott a férfi beleegyezése kellett az elváláshoz, azonban a lényeg ugyanaz, t. i. hogy csak nőtlen papok lehetnek püspökök.

XI. Ut hi, *qui ad episcopatum promovendi sunt,* si matrimonio legitimo iuncti sunt, nisi *ex consensu uxorum, non assumantur.*

Uxor eius, qui ad episcopalem dignitatem promovetur, communi sui viri consensu prius separata, postquam in episcopum ordinatus est et consecratus, *monasterium ingrediatur* procul ab episcopi habitatione exstructum et episcopi providentia fruatur.

Conc. Trullan. a. 692. can. XLVIII. (Mansi. T. XI. col. 966.)

XII. fejezet.

Bár az egyházak jövedelmei a püspökök kezében folytak össze, mégsem rendelkezhettek azokkal teljesen. Már Gelasius pápa elrendelte, hogy az egyház jövedelmeit négy részre kell osztani s abból egy rész a püspöké, a második az egyháziaké, a harmadik a szegényeké s a negyedik az egyház építkezésére fordítandó.

A magyar törvényben nem találjuk ezt a részletes fölsorolást, hanem általánosságban mondja, hogy ha a püspök háromrészt az egyház javára fordított, akkor a negyedikkel szabadon rendelkezhetik.

XII. Episcopus, si tres partes de acquisiciis ad utilitatem ecclesie fideliter contulisse videtur, *liceat ei agere de quarta, quod voluerit.*

«... de reditu ecclesiarum quadrifariam dividendo quarum (sc. partium) sit *una pontificis,* altera clericorum, tertia pauperum, quarta fabricis applicanda.»

Gelasii papae epistola ad episcopos per Lucaniam. a. 494.

Jaffe: Regesta Pontificum Romanorum nr. 636. T. I. p. 85.[1]

XVII. fejezet.

XVII. Ecclesia non consecretur, si dos et terra prius non dantur.[2]

Ecclesiae vero, quae aedificantur per singula loca, nullus episcopus *audeat sine dote ecclesiam sacrare.*

[1] V. ö. *Conc. Mogunt.* I. a. 847. c. 10. (Mansi. T. XIV. col. 906.)
[2] V. ö. S. Lad. I. 5.

Capit. e conciliorum canonibus collecta c. 3. (Bor. T. I. p. 232.)

Attamen unusquisque episcopus meminerit, ut *non prius dedicet ecclesiam, nisi antea dotem basilicae* et obsequium ipsius per donationem chartulae confirmatum *accipiat.*

Conc. Wormat. a. 863. c. 3. (Mansi. T. XV. col. 869.)

Tárgyi egyezés van a két törvény között.

XVIII. és XXIII. fejezet.

XVIII. Nullus presbiter sine titulo ordinetur.

Nullus haberetur in clero, *qui non est adtitulatus alicui ecclesie.*

XXIII. Quicunque ad titulum ordinatus est vel cum professione susceptus, non privetur ordine vel honore, nisi super certis criminibus iudicio canonico: *Sed neque ipse recedere audeat,* nisi forte ad maiorem promoveatur gradum, quod eciam episcopus suus benigne debet consentire.[1]

Sanctorum canonum statutis consona scientes decernimus, ut *sine titulo facta ordinatio irrita habeatur,* et *in qua quislibet titulatus est, in ea perpetuo perseveret.*

Conc. Placent. a. 1095. c. XV. (Mansi. T. XX. col. 806.)[2]

XIX. és XXI. fejezet.

XIX. Nullus clericus de alio episcopatu vel provincia *sine commendaticiis litteris suscipiatur.*

XXI. Hospites clerici, qui de alienis partibus venerunt, aut legitimos testes producant, *aut ad ferendam formatam redeant.* Qui vero infamati sunt, omnino discedant, nec redeant, nisi cum formata.[3]

... ut presbyteri alterius parochiae *sine litteris commendaticiis non recipiantur.*

Conc. Cabilon. II. a. 813. c. 40. (Mansi. T. XIV. col. 102.)

Ut presbyteri vel quilibet clerici *in alterius parochia sine formata non recipiantur,* neque retineantur, nec etiam ministrare sinantur.

Conc. Melden. a. 845. c. 50. (Mansi. T. XIV. col. 830.)

[1] V. ö. S. Lad. I. 17.; Col. I. 3. [2] Már *Karácson Imre* is észrevette. L. i. m. 101. l. [3] V. ö. Col. I. 3.

XXII. fejezet.

XXII. Nullus episcopus aut presbiter aut abbas *missam celebrare audeat contra voluntatem presbiteri* ecclesie.

«... ut *nullus presbyter in alterius parochia missam cantare praesumat.*»
Capit. ecclesiastica a. 810—813? c. 9. (Bor. T. I. p. 178.)

Tárgyi egyezés van a két törvény között.

XXIV. fejezet.

Az egyház mindenkor oltalmába vette a gyengéket. Éberen őrködött, hogy Krisztus nyáját a békesség, a szeretet szelleme hassa át. A frank capitularék intik tehát a püspököket, apátokat és apátnőket, hogy alárendeltjeik fölött ne uralkodjanak önkényes hatalommal, hanem szeretettel s kegyességgel őrködjenek.

Hasonló czélt szolgál a magyar törvény is. Hogy az igazságtalan elnyomástól megóvja az alsóbbrendű papságot, módot nyujt neki, hogy sérelmében orvoslást találhasson, a midőn kimondja, hogy elnyomott clericusa a püspöki zsinathoz föllebbezhet.

XXIV. Si quis se oppressum existimat, liceat sibi concilium episcopale appellare.

Ut episcopi, abbates adque abbatissae, que ceteris prelati sunt, cum summa veneratione hac diligentia subiectis sibi praeesse studeat, *non* potentiva dominationem vel tyrannide sibi subiectos *premant,* sed simplici dilectionem cum mansuetudinem et caritatem vel exemplis bonorum operum commissa sibi grege sollicite custodiant.
Capitul. missorum generale a. 802. c. 11. (Bor. T. I. p. 93.)[1]

XXV. fejezet.

Már Szent István (I. 4.) biztosította az egyháziaknak a privilegium fori-t, vagyis a külön egyházi törvénykezést. Világi biró nem is idézhetett maga elé egyházi férfiút. Hogy azonban önkényt se

[1] V. ö. *Conc. Valent.* III. a. 855. c. 14. (Mansi. T. XV. col. 10.) A püspökök ne nyomják el a papokat és a népet.

menjenek az egyháziak világi biróság elé, kimondja a zsinati határozat, hogy ha valamely clericus vagy apát egyházi ügyekben, mellőzvén a püspök itéletét, világi biróhoz fordul, veszítse el ügyét és vezekeljen.

A külföldi törvény még szigorúbban intézkedik, mert az ilyen papot állása elvesztésével sujtja.

XXV. Si quis vero clericorum aut abbatum in causis ecclesiasticis relicto episcopali iudicio *regalem curiam aut seculare iudicium adierit, causam perdat aut penitencia emendet.*

Ut nullus clericus ad iudicia laicorum publica non conveniat... Qui relicto ecclesiastico iudicio publicis iudiciis se purgare voluerit, etiamsi pro illo fuerit prolata sententia, *locum suum amittat.*

Conc. Vernense. a. 755. c. 18. (Bor. T. I. p. 36.)

XXVII. fejezet.

XXVII. Vita et virtus canonicorum secundum regula mipsorum ab episcopo disponantur.[1]

In omnibus igitur, quantum humana permittit fragilitas, decrevimus, ut *canonici clerici canonice vivant,* observantes divinae scripturae doctrinam et documenta sanctorum patrum, *et nihil sine licentia episcopi sui* vel magistri eorum composite *agere praesumant in unoquoque episcopatu.*

Conc. Mogunt. a. 813. c. 9. (Mansi. T. XIV. col. 67.)

De clericorum vita sive monachorum.

«*Providendum necesse est unicuique episcopo, qualiter canonici vivere debeant,* nec non et monachi, ut *secundum ordinem canonicum vel regularem vivere studeant.*»

Conc. Mogunt. a. 847. c. 13. (Bor. T. II. p. 1.)

[1] V. ö. S. Lad. I. 21.

XXX. fejezet.

Az egyházi rend, hogy függetlenségét és méltóságát megőrizze, tagjai közé csak szabadokat vett föl. Az egyházi törvények megtiltják, hogy a püspök valamely szolgát pappá szenteljen, mielőtt szabaddá nem lett.

Hasonlóan rendelkezik a magyar törvény. Szolgát nem lehet pappá szentelni, csak ha ura teljes szabadságot ad neki.

XXX. Nullius servus clericus ordinetur, nisi antea dominus eius plenam sibi dederit libertatem.

«... *ut nullum servum episcopus ordinare praesumat, antequam perfecte ditetur ingenuitate,* quia non debet vilis persona fungi sacerdotii dignitate.

Conc. Tribur. a. 895. c. XXIX. (Mansi. T. XVIII. col. 146.)

Ut servi et colliberti, nisi libertate a dominis suis concessa, clerici non fiant.

Similiter *nullus servorum,* vel collibertorum amodo clericus fiat, *nisi prius libertatem de dominis suis habuerit* sub idoneis testibus.

Conc. Bituricense a. 1031. c. IX. (Mansi. T. XIX. col. 504.)

XXXV. fejezet.

XXXV. Nullus extra ecclesiam in tentorio vel in aliqua domo *missam celebrare* aut audire *audeat,* nisi rex aut episcopi et comites et abbates illi, qui *tentorium* aut aliquid huiusmodi *divino solummodo cultui preparatum* habere possunt, et *hoc tantummodo, quando sunt in via.*[1]

De celebracione misse extra ecclesiam.

Nullus presbiter missam audeat celebrare extra ecclesiam, nisi forte itineris causa necessitas cogat eum ... In itinere vero dierum divinum officium celebrari liceat *in tentorio.*

S. Lad. I. 29.

XXXVI. fejezet.

Nemzetünknek megtérítésében jelentékeny szerep jutott a szerzeteseknek. Királyaink s magánosok is monostorokat alapítottak, a melyek, mint kulturális középpontok, jelentékeny hírnévre tettek

[1] Col. I. 68.

szert. Nem is csodálatos, hogy a kolostorok fejei: az apátok püspöki jelvényeket kezdtek viselni és püspöki iurisdictiót gyakorolni. Épen ezért az 1100-iki poitiersi s ennek alapján a magyar zsinat kimondja, hogy az apátok ne használjanak püspöki jelvényeket s ne végezzék a lelkipásztorok dolgát.

XXXVI. Abbates mitram, *sancidalia*, *rothecas*, nolam ad capellam vel cetera episcopalia insignia non habeant, *neque baptizent, neque penitenciam dent, neque ad populum sermonem faciant.*

Ut nullus abbatum utatur *cirothecis*, *sandaliis*, annulo, nisi quibus fuerit per privilegium a Romana ecclesia concessum.

Ut nullus monachorum parochiale ministerium presbyterorum, id est *baptizare*, *praedicare*, *poenitentiam dare* praesumat.[1]

Conc. Pictaviense a. 1100. c. 38. és 11. (Mansi. T. XX. col. 1123.)

XXXVII. fejezet.

A vallásos szellem szülte lelkesedés következtében őseink közül többen léptek egyházi pályára. A Szent Gellért legendában olvassuk, hogy harmincz apa járult a püspökhöz, kérvén, hogy fiaikat vegye föl s a tudományokban oktatván, szentelje föl őket.[2]

Úgylátszik, hogy a buzgalom később sem szünt meg, mert a zsinatnak törvénynyel kellett szabályozni, hogy az apát minden két holdra vehet föl egy szerzetest. Ezen intézkedéssel akarták meggátolni, hogy a monostorok anyagilag válságba jussanak.

Külföldön hasonló czélú törvényt találunk. A 813-iki mainzi zsinat kimondja, hogy többet ne vegyenek föl a monostorokba, mint a mennyit el tud tartani.

XXXVII. Abbas provisa facultate monasterii cum episcopo *ad duo aratra unum monachum* regulariter vestitutum et instructum *teneat*, et *regulam* beati Benedicti *omnes monachi sciant et intelligant.*

Ut plures non mittantur in monasteria canonicorum vel monachorum, aut etiam puellarum, *quam sufferri possit.*

Conc. Mogunt. a. 813. c. 19. (Mansi. T. XIV. col. 70.)

Ut monachi omnes, qui possunt, *memoriter regulam discant.*

Capitul. monasticum a. 817. c. 2. (Bor. T. I. p. 344.)

[1] Már *Karácson Imre* figyelmeztet erre a hasonlóságra. Lásd i. m. 104. l.
[2] *Vita S. Gerardi.* c. 12. (End. 219.)

Ut regula B. Benedicti in utroque sexu incommutabiliter observetur.

Conc. Rotomagen a. 1074—1085. c. VII. (Mansi. T. XX. col. 399.)

XXXVIII. fejezet.

A midőn az egyházmegyék szerveztettek, a monostorokat a püspökök joghatósága alá helyezték. Kiváltságos monostort a XI. században nem ismernek a mi törvényeink. A zsinat kimondja, hogy az apátok ritkán távozzanak kolostoraikból s a püspök beleegyezése nélkül ne menjenek se a királyhoz, se távolfekvő birtokaikra s akkor se időzzenek ott sokáig.

Külföldön az apátok hasonlóképen a püspökök alá voltak rendelve s csak azok engedelmével távozhattak a kolostorokból.

XXXVIII. Ut abbates raro de monasteriis egrediantur, neque ad regem, neque ad remotas possessiones *sine consciencia episcopi* pergant, ubi tamen diucius immorari non debent.

Hoc tamen omnino volumus, ut monachi *ad saecularia placita nullatenus veniant, neque ipse abbas sine consilio episcopi sui.*

Conc. Mogunt. a. 813. c. XII. (Mansi. T. XIV. col. 68.)

Abbatissa, quae in civitate monasterium habet, *nequaquam de monasterio egrediatur, nisi per licentiam episcopi sui.*

Conc. Mogunt. a. 817. c. 16. (Bor. T. I. p. 180.)

XXXIX. fejezet.

A monostorok élén az apátok állottak. Kezükbe folyt be a jövedelem. E részben is gondoskodik a zsinat a monostorok vagyonáról, kimondván, hogy az apátok a szüleiknek ne adjanak többet, mint más szegénynek. Ha pedig valamely apát a monostor javait eltékozolta, tegyék le s a vagyonát az egyháznak adják.

A bajor egyházi határozatok között olvassuk, hogy a püspökök, az *apátok* s a papok az egyház vagyonából többet ne osszanak szét szüleik és rokonaik között, mint a mennyit az egyházi törvény megenged.

Látjuk tehát, hogy azonos gondolat uralkodik mind a két törvényben.

XXXIX. Abbates parentibus suis non plus, quam ceteris pauperibus solacium faciant. Quod si abbas inventus fuerit bona monasterii disi passe, aut dispersisse, ipse deponatur et substancia illa ecclesie reddatur.

Ut episcopi, *abbates,* presbyteri res sanctae ecclesiae sibi commissas *inter parentes et proximos suos non amplius, quam canonica sancit licentia, dividant.*

Statuta Rhispacensia, Frisingensia, Salisburgensia. a. 799, 800. c. 37. (Bor. T. I. p. 229.)

XLII., XLIII. XLIV. fejezet.

Az egyház sokat szenvedett a simonia miatt. Hazánkban is felütötte fejét ez a baj, de nem hatalmasodott el annyira, mint nyugaton. Külföldi hatás alatt tiltják a magyar zsinati határozatok, hogy a pap ne csináljon egyezséget a mise fölajánlásáért, senki se merészelje eladni az ünnepeket.[1]

Hogy pedig csak érdemes papok nyerjenek egyházi javadalmat, kimondja a zsinati határozat, hogy senki se merészkedjék egyházat eladni vagy venni.

A keresztelésért és a temetésért senki se szedjen pénzt; így akarta meggátolni a zsinat, hogy bárki is egyházi ténykedésével nyerészkedjék.

Külföldön ezek a bajok még nagyobb mértékben megvoltak, mint nálunk. A magyar canonok sokszor szószerint egyeznek a külföldiekkel, vagy pedig legalább gondolati rokonság található föl a két törvény között.

XLII. Nullus presbiter convencionem de missa pro oblacione *faciat.*

Ut non vendat ministerium.

Nullus presbyter pro pecuniis vendat ministerium suum etc.

Can. Aelfrici ad Wulfinum episcopum c. 27. (Mansi. T. XIX. col. 701.)

XLIII. Nullus ecclesiam emere vel vendere presumat.

Si quis ecclesiam vendiderit aut presbiterum suum sine culpa abiecerit, delator illius culpe partem magistri illius eo anno accipiat.

Ut ecclesiae et altaria non vendantur, nec emantur. Qui autem amodo vendiderint aut emerint, anathemati subiacebunt.

Decreta Nicolai II. papae. c. V. (Mansi. T. XIX. col. 876.)

[1] Syn. Strig. I. 45.

XLIV. Nullus de baptismo vel sepultura precium exigat.

De cimiteriis autem et *sepultura et baptiseriis exactionem fieri* omnino prohibemus.

Decreta Nicolai II. papae. c. XII. Mansi. T. XIX. col. 876. és Syn. Gerunden. a. 1078. c. XIII. (Mansi. T. XX. col. 520.)

Illud quoque praecipimus, ut *pro... baptismo et sepultura nihil* unquam *exigatur.*[1]

Conc. Placent. a. 1095. c. 13. (Mansi. T. XX. col. 806.) és Conc. Roman. III. a. 1099. c. 12. (Mansi. T. XX. col. 963.)

XLVIII—LI. fejezet.

Már Szent László (I. 14.) intézkedett a kalendás társulatokról. Míg a világiakra nézve kötelezővé tette, hogy a testvérek gyűlésein megjelenjenek, addig az egyháziakat attól tiltja (I. 39.), mert ilyen alkalmakkor nagyon is világi mulatozás folyt le.

Az esztergomi zsinat határozatai alapján már tisztább képet alkothatunk magunknak az ilyen kalendás lakoma lefolyásáról. A mértékletesség nem tartozott erényeik közé. A zsinati határozatok részletesen leírják, hogyha a pap látja, hogy a lakomán valakit ivásra kényszerítenek, feddje meg őket; ha reá nem hallgatnak, menjen el és jelentse meg a főesperesnek, a ki hét napi vezekléssel sujtsa őket. Ha pedig a pap ott marad, állásától függeszszék föl és 40 napig vezekeljen.

De megtörtént, hogy maga a pap itatott le mást, vagy pedig kényszerítve megittasodott; elrendeli tehát a zsinat, hogy az ilyen papot le kell tenni. S hogy az ellenőrzést annál könnyebben lehessen elvégezni, az ittas pap följelentője egy pénzt, a főesperesé pedig három pénzt kap.

Ha nemes ember kényszerít mást ivásra vagy pedig maga ittasodik meg, negyven napig vezekeljen; ha pedig megátalkodottan megmarad az iszákosságban, ki kell közösíteni.

Külföldön is hasonlók voltak a viszonyok s bár szószerint való egyezést kimutatni nem lehet, de gondolatbeli és tárgybeli rokonság, sőt azonosság van a két törvény között.

[1] Már *Karácson Imre* észrevette. Lásd i. m. 99. l.

XLVIII. Si quis presbiter in convivio vel kalendis *cogentes ad potum viderit*, arguat eos, et si eum non audierint, ipse exeat, et archidiacono eos accuset, qui eis penitenciam VII diebus iniungat. Quod si ipse presbiter non exierit, ab officio suspendatur et XL dies peniteat.

XLIX. Si presbiter coegerit vel coactus fuerit inebriatus, deponatur.

L. Si quis presbiterum inebriatum invenerit, unam pensam, vel archidiaconum, III pensas ab eo accipiat. *Et si idem presbiter secundo inebriatus inventus fuerit, deponatur.*

LI. Si quis de nobilibus ad potum coegerit, vel coactus fuerit inebriatus, XL dies peniteat. Si vero in hoc perseveraverit, excommunicetur.

Ut quando presbyteri per Kalendas simul convenerint, post peractum divinum mysterium et necessariam collationem non quasi ad prandium ibi ad tabulam resideant.

Hincmari episcopi Rhemensis c. 15. ad presbyteros. (Mansi. T. XV. col. 478.)

Ut nemini liceat alium *cogere ad bibendum.*

Capitul. missorum. a. 803. c. 16. (Bor. T. I. p. 116.)

Si quis clericus aut sacerdos se inebriaberit, XL. dies poen. i. p. e. a., laicus VII.

Poenit. Merseburgen. c. LII. (Wass. p. 397.)

Nullus presbyter ex ineptia bibat plus, quam decet, nec *alium provocet ad bibendum.*

Canones Aelfrici ad Wulfinum episcopum. c. 29. (Mansi. T. XIX. col. 701.)

Si quis *episcopus vel aliquis ordinatus in consuetudine ebrietatis vitium habuerit*, aut desinat, aut *deponatur.*

Poenitentiale Egberti Tit. XI. c. 1. (Wass. p. 242.)

Si fidelis laicus est, qui per nequitiam inebriat alterum, XL. dies poeniteat.

Poenit. Egberti. Tit. XI. c. 5. (Wass. p. 242.)

Malum magnum ebrietatis, unde omnia vitia pullulant, modis omnibus praecipimus cavere: et *qui hoc vitare noluerit, excommunicandum* eum esse decrevimus usque ad emendationem congruam.

Conc. Mogunt. a. 813. c. 46. (Mansi. T. XIV. col. 74.)

LIII. fejezet.

LIII. Si quis de maleficio accusatus convictus fuerit, secundum canones peniteat.	S. Steph. I. 34.

LIV. fejezet.

LIV. Si accusator quod iniecit, probare non poterit, eidem penitencie subiaceat.	«... si autem, qui insurrexerit, ipse mendax extiterit, eodem iudicio persolvat culpam. S. Lad. I. 40.

LV. fejezet.

A zsinat a családi életre vonatkozólag is intézkedett. Ha valamely nő férjétől megszökik, adják vissza két ízben; ha harmadszor is megszökik s nemes asszony, vezekeljen a házasság reménye nélkül; ha pedig a népből való, adják el a szabadság reménye nélkül.

Ha valaki felesége házasságtörését bebizonyította, ha akar, vegyen másikat. Ha nemes a nő, a házasság reménye nélkül vezekeljen, ha pedig a népből való, a szabadság reménye nélkül adassék el.

Ha azonban bebizonyítani nem tudja, hasonlóan bünhödjék a férj, neje pedig, ha akar, újra férjhez mehet.

Hasonlóképen járjon az a házasfél, a ki másnak a nejével, illetve férjével követ el házasságtörést.

Ha valamely nemes ember hajadont, avagy másnak a jegyesét rabolja el, lépjen egyezségre; ha azonban nem tudja megfizetni az egyezség által megállapított összeget, veszítse el szabadságát s adják el.

Ha azonban a férj szökik meg a nejétől és visszatérni nem akar, örökre szolga maradjon; ha pedig valaha szabadnak látszanék, ismét adják el, felesége azonban férjhez mehet ahhoz, a kihez akar.

Ha a magyar törvényeket az egykorú külföldiekkel összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy míg külföldön a házasság fölbonthatatlan, addig nálunk házasságtörés és hűtlen elhagyás esetében fölbontható. Azonban, ha a korábbi külföldi törvényeket nézzük, ugyanazt az állapotot látjuk ott, mint nálunk. Hazánkban is még a fejlődés stádiumában volt a kereszténység s bizonyos időnek kellett még lefolyni, hogy minden rázkódás nélkül oda fejlődjék, a hol már a külföldön állott.

LV. Si qua mulier a viro suo fugerit, reddatur marito suo semel et bis; tercia vice, si nobilis est, adiciatur penitencie sine spe coniugii; si de plebe, venundetur sine spe libertatis.

Si quis uxorem suam adulteram probaverit, si voluerit, ducat aliam; illa vero si nobilis est, sine spe coniugii peniteat; si plebeia, sine spe libertatis venundetur. Quod si probare non poterit, idem iudicium maritus paciatur, et illa, si voluerit, maritetur. Eodem modo, qui cum alterius uxore, vel que cum marito alterius peccat, iudicetur.

Nulli liceat excepto causa fornicationis adhibitam uxorem relinquere et deinde aliam copulare.

Liber Papiensis Lotharii. c. 95. (M. G. Ll. T. IV. p. 557.)

Si cuius uxor fornicaverit, licet demittere eam et aliam accipere...

Theodorus: Poenitentiale. Tit. XII. c. 5. (Wass. p. 213.)

Si quis puellam rapuerit vel violaverit, si nobilis est, canonice penitencie cum composicione subiaceat. — S. Steph. I. 27.

Qui vero hoc persolvere non poterit, tonso capite secundum iudicium regis Ladislay venundetur. — S. Lad. II. 11.

Si quis sponsam rapuerit alterius, si illa non consensit, *reddatur proprio sponso.* Raptor vero, si nobilis est, composicionem canonicam faciat et sine spe coniugii peniteat; si non poterit composicionem dare, sine spe libertatis venundetur.

Desponsatas puellas et post ab aliis raptas, placuit erui et eis *reddi, quibus ante fuerant desponsatae,* etiamsi eis a raptoribus vim illatam constiterit.

Conc. Ancyranum. a. 314. can. X. (Mansi. T. II. col. 525.)

Si quis uxorem fugiens, se sponte debitorem fecerit, unde se expedire nolit, propter odium, quod in uxorem habet, semper in servitute permaneat. Et si umquam liber videatur, iterum venundetur, uxor vero eius, cui velit, nubat. — S. Steph. I. 30.

LVI., LVII. és LXXI. fejezet.

LVI. Si quis de clero secundam uxorem vel viduam vel repudiatam duxerit, deponatur.

De bigamis presbiteris et dyaconis.

Bigamos presbiteros et dyaconos, et viduarum vel repudiatarum ma-

LVII. Bigami presbiteri, qui *ad ordines suos redire voluerint,* ex consensu uxorum suarum recipiantur.

LXXI. Clerici repudiatarum viduarumque mariti, necnon et bigami ab ordine deponantur, et si teneant ecclesiam, careant ecclesia.

ritos iubemus separari, et *peracta penitencia ad ordinem suum reverti.* Et qui noluerint illicita coniugia dimittere, *secundum instituta canonum debent degradari.*

S. Lad. I. 1.

LVIII. fejezet.

LVIII. Similiter si presbiter concubinam habuerit, deponatur.[1]

Ut nullus presbiter, neque diaconus foeminam in sua domo teneat, neque in cellario, neque in secreto loco intromittat *propter fornicationem.* Nam si facere tentaverit, *sciat se omnem gradum perditurum.*

Conc. Pictaviense circa a. 1000. c. III. (Mansi. T. XIX. col. 268.)

LIX. fejezet.

LIX. Ut canonici regulam canonicam sciant et intelligant.[2]

Ut abbates canonici *canones intelligant* et canones observent, et clerici canonici secundum canones vivant.

Capitul. missorum a. 862 ? c. 32. (Bor. T. I. p. 103.)

Cum igitur omnia concilia canonum qui recipiantur sint a sacerdotibus *legenda et intelligenda,* et per ea sit eis vivendum et praedicandum.

Conc. Mogunt. I. a. 847. c. 2. (Mansi. T. XIV. col. 903.)

LX. fejezet.

Már Szent István biztosította az egyháznak a privilegium fori-t. Az egyházi canonok rendesen vezekléssel sujtották a bűnösöket. Midőn azonban hazánkban a lopás bűne nagyon elharapódzott, Szent László szigorú törvényeket hozott ellenük. Az egyházi azonban saját birósága elé tartozott.

[1] V. ö. S. Lad. I. 2. [2] V. ö. Syn. Strig. I. 37.

Hogy tehát a bűnös egyháziak se kerüljék el megérdemlett büntetésüket, kimondja Szent László, hogy ha clericus libát, tyúkot vagy gyümölcsöt lop, adja vissza, elől járója virgácsolja meg; ha azonban nagyobb értékű dolgot lop, püspöke az egyházi rendből vezesse ki s a világi biróság itélje meg.

Az esztergomi zsinat már ilyen különbséget nem tesz, hanem általában kimondja, hogy a tolvaj egyházit püspöke, vagy a főesperes itélje meg. Ha bűnös, az egyházi rendből ki kell rekeszteni s javait veszítse el; ha pedig vagyona nincs, adják el.

LX. Si quis clericorum furti arguitur, *ab episcopo vel archidiacono iudicetur.* Si reus inventus fuerit, deponatur, et bona sua perdat; si nichil habuerit, vendatur.

De furto clericorum.

Ordo clericalis si anserem vel gallinam, poma vel his similia furatus fuerit, scopis tantum a magistro corrigatur, sed quod furatus est, restituat. Maius his si furatus fuerit, *ab episcopo suo* degradetur et iudicio vulgari dampnetur.

S. Lad. II. 13.

LXI. fejezet.

A papság méltóságával nem fér össze a nyerészkedés. Épen azért kimondja a zsinat, hogy egyháziak ne legyenek korcsmárosok, se uzsorások.

Senki se igyék korcsmában; ha pap teszi, tegyék le, ha pedig világi ember, tanúskodását el ne fogadják.

Ezeknek a határozatoknak is a forrását megtalálhatjuk a külföldi törvényekben. Már II. Eugen pápa tiltja, hogy a papok pénzkölcsönzéssel, uzsorával foglalkozzanak. Hasonlóképen intézkednek a zsinatok, hogy az egyháziak ne járjanak korcsmákba enni vagy inni; azonban olyan intézkedést nem találtam, mely a világiaknak is megtiltaná, hogy a korcsmában egyenek vagy igyanak.

LXI. Ne clerici tabernarii vel *feneratores sint.*

Quicunque in tabernaria domo biberit, si clericus est, deponatur, si laicus, in testimonio non recipiatur.

Sacerdotes ..... fenore aliquo ... non occupentur.

Eugenii II. conc. Roman. a. 826. c. 12. (Bor. T. I. p. 373.)

... ut monachi et clerici tabernas non ingrediantur edendi vel bibendi causa.

Admonitio generalis a. 789. c. 14. (Bor. T. I. p. 55.)[1]

LXII. fejezet.

Hogy a papokat a világi dolgok el ne vonják a lelkiektől, megtiltja az egyház, hogy őket tanúkul hivják világi dolgokban, mert ez hozzájuk nem illik. Kivételt csak akkor tesznek, ha nincs alkalmas világi tanú, de akkor is gondoskodjék a püspök, hogy vagy az ő jelenlétében és megfelelő birák előtt vagy valami más módon magasztalják föl az igazságot.[2]

A hazai canon is tiltja, hogy egyháziak tanúskodjanak, kivéve végrendeletnél, eskünél vagy itéletnél.

LXII. Ut clerici testes non sint, nisi in testamento morientis, vel pro sacramento, vel pro iudicio.

Si sacerdotes testimonium dicant.

Quamquam sacerdotum testimonium credibilius habeatur, *tamen ipsi in saecularibus negotiis pro testimonio aut conficiendis instrumentis non rogentur:* quia eos in talibus rebus esse non convenit.

Si enim eventae caussae aliquid viderint aut audierint, ubi nullae idoneae saecularium inveniantur personae, ne veritas occultetur, et malus ut bonus existimetur, in providentia proprii sit episcopi, ut aut coram se et competentibus judicibus, aut aliter veritatem honorifice attollant.

Syn. Romana a. 853. c. 13. (Mansi. T. XIV. col. 1004.)

LXIII. fejezet.

LXIII. Iudei servos vel ancillas, neque proprios, neque venales, neque mercennarios *christianos habere audeant.*

De coniugio iudeorum et christianarum mulierum.

Si iudei uxores christianas sibi associaverint, *aut aliquam personam christianam in servicio aput se deti-*

[1] V. ö. *Conc. Laudicenum* c. XXIV. (Mansi. T. II. col. 579.) és *Conc. Rhemense.* II. a. 813. c. XXX. és XXXII. (Mansi. T. XIV. col. 80.)

[2] *Syn. Romana* a. 853. c. 13. (Mansi. T. XIV. col. 1004.)

nuerint, ablate ab eis libertati reddantur.

S. Lad. I. 10.

LXIV. fejezet.

Az egyház megalakulása óta nagyon zárkózott volt a zsidósággal szemben. Nem engedte meg, hogy zsidó és keresztény között házasság jöjjön létre, sőt még azt is megtiltotta, hogy valaki zsidókkal egyék vagy igyék, mert igen méltánytalan volna, hogy a keresztények azoknak az ételét egyék meg, a kik tisztátalannak tartják azt, a mit mi megeszünk.[1]

Ugyanerre az alapra helyezkednek a magyar canonok is, a midőn kimondják, hogy keresztény meg ne egye a zsidók által megvetett húst.

LXIV. Nullus christianus carnes ab eis spretas emere presumat.

... interdictum est iuxta capitula sanctorum patrum, *ut nemo Christianus cum eis manducet* et bibat, vel quidquid comedi aut potari potest, a Iudeis accipiat. Nimis enim...... indignum est, atque sacrilegum, eorum cibos a Christianis sumi, cum ea, quibus nos fruimur, ab illis iudicentur immunda, ac si inferiores incipiant esse Christiani quam Iudaei.

Conc. Metense. a. 888. c. VII. (Mansi. T. XVIII. col. 79.)

LXV. fejezet.

Míg a világiak közül mindenki tizedet tartozott adni az ő terményei után, addig a clericusok, a monostorok s az egyházak nem fizették, kivéve a plébánosnak járó egy negyed részt.

Igy intézkedik a zsinat külföldi canon hatása alatt, a mely kimondja, hogy senkise kényszerítse a papot tizedadásra.

LXV. Decretum est et sancti concilii auctoritate sanctitum, ut de propriis horreis seu cellariis aut ovilibus monasteriorum et ecclesiarum et *omnium, qui in clero sunt,*

Presbyter decimas dare non cogatur.

Capit. Dacheriana c. 45. (Wass. p. 149.)

[1] *Conc. Metense* a. 888. c. VII. (Mansi. T. XVIII. col. 79.)

decime non exigantur, excepta IIII parte parochiani presbiteri.

LXVIII. fejezet.

Az egyház, mint külön szervezet, külön törvényeket használt, a melyeket zsinatain hozott vagy egyházfejei kibocsátottak. A zsinatoknak azonban nemcsak mint törvényhozási közegnek, hanem mint fölebbviteli biróságnak is jelentékeny szerepe volt. Épen azért szükséges volt, hogy az egyháziak rajtuk megjelenjenek. Ha valaki a püspök zsinatán meg nem jelenik — mondja a canon — a világiak közé kell tenni.

Külföldön is kötelesek voltak az egyháziak a zsinatokon megjelenni. A közlekedés kezdetleges volta miatt meglehetős teher volt az egyházfőkre, azért szigorúan parancsolják a törvények, hogy a püspök a zsinatról el ne maradjon s el ne hagyja a gyűlést, míg föl nem oszlott, mert a testvérek közösségéből kirekesztik s nem is mehet addig vissza, míg a következő zsinat föl nem oldozza.

LXVIII. Quicunque de his, qui in clero sunt, *ad sinodum episcopi sui non venerit, usque ad laicum deponatur.*

«... *convocati* (sc. monachi) *ad synodum veniant.*

Conc. Mogunt. I. a. 847. c. 14. (Mansi. T. XIV. col. 907.)

A wormsi zsinat a püspököknek kötelességévé teszi, hogy a zsinaton megjelenjenek.

Si *quis autem episcoporum synodo neglexerit adesse,* aut coetum fratrum antequam dissolvatur, reddiderit deserendum: *alienatum se a fratrum communione cognoscat,* nec eum recipi liceat, nisi in sequenti synodo fuerit absolutus.

Conc. Wormat. a. 868. c. 16. (Mansi. T. XV. col. 872.)

LXIX. fejezet.

LXIX. Si quis alterius servum vel servientem talem, qui domino suo sine ipsius voluntate alienari non potest, aut quemlibet de civili populo literas docuerit, seu *clericum*

«... ut nullus episcopus *servum alterius ad clericatus officii sine domini sui voluntate* promovere praesumat.

fecerit absque consciencia et confessione domini sui, ipsum redimat et insuper L pensas persolvat.[1]

Admonitio generalis a. 789. c. 57. (Bor. T. I. col. 57.)

Similiter nullus servorum, vel collibertorum amodo clericus fiat, nisi prius libertatem de dominicis suis habuerit sub idoneis testibus.

Conc. Bituricen. a. 1031. c. IX. (Mansi. T. XIX. col. 504.)

LXX. fejezet.

LXX. Si quis homicidium fecerit, secundum decreta Ancirani *concilii* peniteat.[2]

Qui voluntarie homicidium fecerint, poenitentiae quidem jugiter se submittant: perfectionem vero circa vitae exitum consequantur.

Conc. Ancyran. a. 314. c. XXI. (Mansi. T. II. col. 526.)

De homicidiis non sponte commissis prior quidem diffinitio post septennem poenitentiam perfectionem consequi praecipit; secunda vero quinquennii tempus explere.

Conc. Ancyran. a. 314. c. XXII. (Mansi. T. II. col. 527.)

LXXII. fejezet.

Az egyházi szervezetnél fogva szükséges volt, hogy a clericusok egyházfejeik, a püspökök alatt álljanak. Megparancsolja tehát a zsinat, hogy sem clericus, se pedig valamely ispán ne fogadjon föl clericust, csak megyés püspöke kezei által.

A bajor törvények hasonlóképen parancsolják, kogy senki se vegyen föl clericust, csak püspöke beleegyezésével.

LXXII. *Nullus clericus, nullus comes quemlibet clericum suscipiat* ad divinum officium tenendum, *nisi per manum sui parrochiani episcopi.*

Ut clericum nemo recipere audeat sine consensu episcopi sui.

Capit. ad legem Baiwariorum addita. a. 801—813. c. 7. (Bor. T. I. p. 158.)

[1] V. ö. S. Steph. I. 21. [2] V. ö. Syn. Strig. I. 30.

A MÁSODIK KÁLMÁN KORABELI ZSINAT.

A XI. században a magyar egyházban két fontos ügy állott a rendezés előtt: 1. a papok házassága, 2. a házasságjog.

A szabolcsi zsinatnál megemlékeztünk a görög egyházi fölfogás nagy hatásáról, a melyet a magyar egyházra gyakorolt. A szabolcsi zsinat a trulloni és a konstantinápolyi pseudozsinatok nyomán elismerte a papok első házasságát. Ez a nyugati egyház fölfogásával ellenkezett és sajátságos, hogy a magyar törvények épen akkor ismerik el a papok házasságát, a mikor a nyugati egyház leghatározottabban sürgette a coelibatust. Elérkezettnek látták már az időt a magyar kereszténység fejei is, hogy ezt az állapotot megszüntessék. Épen azért a reformzsinatok álláspontjára helyezkedve a legszigorúbb intézkedéseket hozzák a nős papok ellen; már nemcsak a bigamia akadály az egyházi rendben; a püspök nem is szenteli föl a clericust, míg az szüzességet nem fogad; ha előzőleg felesége volt, csak ennek a beleegyezésével és hasonló igéretével szentelhető fel.

A házassági jogot is teljesen a nyugati egyház canonjai szerint rendezték. A házasság nem bontható föl sem hűtlen elhagyás, sem a fajtalankodás esetében, mert «a mit Isten összekötött, azt ember ne válaszsza el».

Igy diadalmaskodott a nyugoti kereszténység a görög felfogás fölött és szilárdította meg álláspontját canonilag is.

I., II. és III. fejezet.

Az ifjú magyar egyház legerősebb támogatói királyaink voltak. Lelkük igaz meggyőződésével gyámolították az egyházat, kiváltságokkal halmozták el, hogy hivatását méltón tölthesse be. Viszont az egyház segédkezet nyujtott, hogy az Isten kegyelméből való királyság mentől szilárdabb alapot nyerhessen.

Elrendeli tehát a zsinat az apostoli szék tekintélyéből kifolyólag, hogy minden egyházban naponként imádkozzanak a király üdvéért és az ország megmaradásáért.

Ha pedig valaki a király élete ellen összeesküszik vagy megkisérleni merészel, vagy ilyenekkel egyetért, átkoztassék ki és zárják ki a hivek közösségéből.

A zsinat ezen határozatai részben külföldi, részben hazai törvényeken alapszanak. A 813-iki chalonsi zsinat kimondja, hogy mindenki imádkozzék az uralkodóért, gyermekeiért és az országért; másrészt pedig Szent István második törvénykönyvének 17. pontját írja át a zsinat.

I. Ex auctoritate apostoli *pro regis nostri salute et regni eius stabilitate in omnibus cotidie ecclesiis orandum censemus* et districte precipimus.

II. Ut si *quis contra regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit, aut conspirare aliquid temptaverit, seu temptanti sciens consenserit, anathematizetur, et omnium fidelium communione privetur.*

III. Ut si quis huiusmodi aliquem noverit, et probare valens non indicaverit, predicte subiaceat dampnacioni.

Interea omnis iste conventus gratissima deliberatione decrevit, *ut ab omnibus indesinenter orationes fiant pro vitae incolumitate, pro salute animae et corporis domini imperatoris,* prolisque eius, *pro statu regni,* pro remissione peccatorum et caelestis regni collatione.

Conc. Cabilon. II. a. 813. c. 66. (Mansi. T. XIV. col. 106.)

«... *Et si quis circa regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit, aut conspirare aliquid temptaverit, seu temptanti sciens consenserit, anatematizetur et omnium fidelium communione privetur. Et si quis huiusmodi aliquem noverit et probare valens non edicaverit, predicte subiaceat dampnacioni.*

S. Steph. II. 17.

IV. és VII. fejezet.

Míg külföldön már teljesen érvényre emelkedett a házasság fölbonthatatlanságának elve, addig a mi törvényeink görög canonok hatása alatt hűtlen elhagyás és házasságtörés esetében megengedik az elválást. Épen e tekintetben fontos Kálmán uralkodása, mert alatta teljesen diadalmaskodik az egyházi fölfogás, a midőn kimondják, hogy a mit Isten összekötött, az ember azt ne válaszsza

el. Ha tehát a nő férjétől megszökik, adják vissza neki annyiszor, a hányszor megszökik. Ha pedig a férj, hogy gyülölt nejétől megszabaduljon, szolgává lesz, a felesége szabadsága megtartásával kövesse az urát, ellenkező esetben mindkettőjüknek házasságon kívül kell élniök.

IV. Ut si qua mulier a viro suo fugerit, reddatur ei, et quociens fugerit, restituatur ei, quia scriptum est, *quod deus coniunxit, homo non separet.*

VII. Ut si quis uxorem exosam habens, sponte servituti se subdiderit, ut ab exosa separetur, uxor eum salva libertate sequatur, aliter innupti permaneant.[1]

Legitimum coniugium non licet separari sine consensu amborum.

Theodorus: Poenitentiale, Tit. XII. c. 7. (Wass. p. 213.)

... quod Deus iungit, homo non separet.

Marc. 10, 9.

V. fejezet.

V. Ut si quis uxorem suam coram legibus adulteram probaverit, ipsa penitencie subiaceat, et postea si voluerint, reconcilientur, aliter innupti permaneant.

De muliere in adulterio deprehensa.

Si quis uxorem suam in adulterio deprehenderit, et in iudicium statuerit, secundum statuta canonum *penitencia imponatur, et peracta penitencia, si maritus voluerit, iterum recipiat, sin autem,* quamdiu ambo vixerint, *innupti permaneant.*

S. Lad. I. 20.

VI. fejezet.

VI. Ut si quis sponsam alterius rapuerit, sponso reddatur, raptor vero legibus subiaceat.

Si quis sponsam rapuerit alterius, si illa non consensit, *reddatur proprio sponso.* Raptor vero, si nobilis est, composicionem canonicam faciat, et sine spe coniugii peniteat.

Syn. Strig. I. 55.

VIII. fejezet.

VIII. Ut clerici bigami et viduarum et repudiatarum mariti, tem-

Clerici repudiatarum viduarumque mariti, necnon et bigami ab

[1] V. ö. Syn. Strig. I. 52.

poralibus ecclesie beneficiis et cunctis dignitatibus ecclesiasticis priventur.

ordine deponantur, et si tenent ecclesiam, *careant ecclesia.*
Syn. Strig. I. 71.

IX., X. és XII. fejezet.

A szabolcsi zsinat csak a bigamus papok házasságát kárhoztatta, azonban az első és törvényes házasságot megengedte, mindaddig, míg a Szentatya erre nézve tanácsot ad.

Ez az idő el is érkezett. Már II. Orbán érintkezésbe lépett Kálmánnal. Utóda, II. Paschal, mindenütt a legszigorúbban hajtotta végre VII. Gergely és II. Orbán határozatait s Magyarország sem kerülhette el a reformot. Kálmán az egyháznak az investitura ellen folytatott harczát méltányolván, az 1106-iki guastallai zsinaton követei által kijelentette, hogy meghódol az isteni törvénynek, mely tiltá, hogy világiak nevezzenek ki és töltsenek be egyházi tisztségeket.

A papi nőtlenség kérdését sem lehetett tovább halasztani. Ki is mondja a zsinat az 1089-iki melfii[1] és az 1099-iki római[2] zsinatok határozatai alapján, hogy a püspök ne szenteljen föl clericust diaconusnak vagy felsőbb rendre, hacsak előbb megtartóztatást nem fogad; s ha felesége volt, csak az ő beleegyezésével szentelhető fel, miután ez hasonló igéretet tett, előbb azonban felesége lakásáról és életföntartásáról gondoskodnia kellett. Ha pedig valamely pap ágyast tart, el kell venni tőle és vezekeljen s csak azután szolgálhat ismét az oltárnál.

IX. Ut nullus episcoporum aliquem promoveat clericorum ad diaconatum, vel ultra, *nisi prius continenciam voverit, et si uxorem habuerit, ex eius fiat consensu idem promittentis.*

X. Ut nullus coniugatus presbiter aut diaconus altari deserviat, *nisi prius uxori concedenti et continenciam voventi locum separatum, et necessaria vite temporalis pro-*

Ut episcopi nullum amplius ad subdiaconatus gradum ordinent, *nisi in praesentia episcopi ante altare sedis Deo promittat nunquam se habiturum uxorem* neque concubinam: *et si tunc eam habuerit, mox ei abrenunciet.*

Conc. Bituricense a. 1031. c. VI. (Mansi. T. XIX. col. 503.)

... *Nec quisquam omnino ad sacerdotium admittatur,* qui non in

[1] *Conc. Melfit.* a. 1089. c. 2. (Mansi. T. XX. col. 723.)
[2] *Conc. Roman.* III. a. 1099. c. 13. (Mansi. T. XX. col. 963.)

videat, et secundum apostolum habens, quasi non habentem se esse intelligat.

perpetuum *continentiam vitamque coelibem profiteatur.*[1]

Conc. Roman. I. a. 1074. (Mansi. T. XX. col. 401. *B—C.)*

... et si (sc. ordinandus) tunc eam (sc. uxorem) habuerit, mox ei abrenunciet...

Conc. Bituricen. a. 1031. c. VI. (Mansi. T. XIX. col. 503.)

XII. Si presbiter altari deserviens concubinam habuerit, illa auferatur, ipse vero iuxta preceptum episcopi fructu peracto penitencie ad ministrandum altari restituatur ecclesie.

Ut nullus presbiter, diaconus, subdiaconus uxorem habeat, aut concubinam.

Ut presbiter et diaconus et subdiaconi, sicut lex canonum praecipit, *neque uxores, neque concubinas habeant:* et qui eas modo habent, ita eas sine mora peracta hoc concilio derelinquant, ut nunquam ulterius ad eas accedant.

Conc. Bituricen. a. 1031. c. V. (Mansi. T. XIX. col. 503.)

XI. fejezet.

XI. Ut nullus laicus ecclesie potestatem habeat.

Nullus comitum vel militum in ecclesia presumpmat sibi vendicare potestatem, preter solum episcopum.

Col. I. 65.

XIII. fejezet.

XIII. Ut villa, in qua est ecclesia, ab ecclesia longius non recedat; quod si recesserit, X pensas persolvat et redeat.

De desercione propriarum ecclesiarum.

Si derelicta ecclesia villani alias transierint, pontificali iure et regali mandato, *unde transierunt, ibi redire cogantur.*

S. Lad. I. 19.

[1] V. ö. *Conc. Melfit.* a. 1089. c. III. (Mansi. T. XX. col. 723.); *Conc. Roman.* III. a. 1099. c. XIV. (Mansi. T. XX. col. 963.)

XIV. fejezet.

XIV. Si quis festa vendiderit, precium acceptum quadruplo restituat, ipse vero penitencie subiaceat.

Nullus festivitates vendere presumat.

Syn. Strig. I. 45.

XV. fejezet.

XV. Si quis descriptas festivitates non celebraverit, sic vindicetur in eum : si liber est, tribus diebus peniteat; si servus, septem *plagis multetur.*[1]

... si quis descriptas festivitates non feriaverit, eadem lege iudicetur. (sc. si de maioribus est, *XL* dies districte peniteat, si autem de minoribus, VII dies *cum plagis.)*

Syn. Strig. I. 8.

Operatus es aliquid in die dominica? Si fecisti, III. dies in p. e. a. penit.

Corrector Burchardi. c. CLXXVIII. (Wass. p. 664.)

XVI. fejezet.

A házasságjog rendezése után szabályozza a zsinat a házasságkötés módját is. Minden házasságkötés az egyház szine előtt, alkalmas tanúk jelenlétében, az eljegyzés bizonyos jelével, mindkét fél megegyezésével történjék, mert máskép nem házasság, hanem fajtalankodás számba megy.[2]

Ez a magyar házasságjog legkimagaslóbb pontja; ebben századokkal előzte meg a nyugatot s ilyen határozottsággal csak a tridenti zsinat körvonalozta a házasságkötés módját. Az egykorú törvények közül legközelebb áll az 1102-iki londoni zsinat, azonban ez is csak gyenge negativ képe a magyar törvénynek.

XVI. Placuit sancte synodo, ut omnis coniugalis desponsacio in conspectu ecclesie, presente sacerdote, coram ydoneis testibus, aliquo signo subarracionis ex consensu utriusque fieret, aliter non coniugium, sed opus fornicarium reputetur.

Ut fides inter virum et mulierem, occulte et sine testibus de coniugio data, si ab alterutro negata fuerit, irrita habeatur.

Conc. London. a. 1102. c. XXII. (Mansi. T. XX. col. 1152.)

Hasonló gondolat van a két törvény között.

* * *

[1] V. ö. S. Steph. I. 9. és S. Lad. I. 11.

[2] *Kováts Gyula :* A házasságkötés Magyarországon. 7—12. l.

Ezekben iparkodtam kutatásom eredményét összegezni. Ha azt a viszonyt mérlegeljük, a melyben a Szent István, Szent László s Kálmán korabeli törvények a külföldiekhez viszonyítva állanak, azonnal szembeötlő különbséget találunk. Szent István, a magyar királyság s a magyar egyház megalapítója, törvényeit idegen talajból — az ország politikai és földrajzi helyzetének megfelelően, a frank capitularékból és a szomszéd germán népek törvényeiből — plántálja át hazánk földjébe. A hasonlóság, a külföldi törvényekkel való rokonság legnagyobb az ő korában, de még akkor sem puszta másolása ezeknek, hanem a külföldieknek a magyar viszonyokhoz alkalmazása.

Szent László már magyar alapokat talál s ezeken építi föl világi törvényeit. Külföldi törvényekből való kölcsönzés úgyszólván már csak az egyházi intézkedésekben található. S érdekes, mintha a nyugati egyházzal való kapcsolat megszakadna, a görög canonok hatása lép előtérbe a coelibatus és a házasságjog kérdésében. Ezeknek a nyugati egyház határozataival összhangzatba való hozatala Kálmán korának a műve. A Szent Istvántól Kálmánig eltelt század fényesen beigazolta a magyar faj életrevalóságát; nemcsak hadi ereje biztosította létét, hanem sokkal inkább államszervező tehetsége, a melylyel századokra rakta le a magyar egyház és királyság alapjait.

A DOLGOZATOMBAN FELHASZNÁLT MŰVEK JEGYZÉKE.

Ignatius comes de Batthyán: Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium. I—III. 1785—1827.
Boretius: Monumenta Germaniae Historica, Legum sectio II. Capitularia regum Francorum. Hannoverae. I. 1883. II. 1897.
Codex Iustiniani: Lugduni. 1554.
Endlicher: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli. 1849.
Endlicher: Die Gesetze des heiligen Stephan. Wien. 1849.
Huber: Ueber die älteste Ungarische Verfassung. (Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschitsforschung. VI. k. 385—88. ll.)
Iulii Pauli: Sententiarum libri v. Lugduni. 1559.
Karácson Imre: A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok. Győr. 1888.
Kollár: De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae. Vindobonae. 1764.
Mansi: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. T. I—XX.
Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában. Milleniumi kiadás. I—II. k. Budapest. 1895.
Ernst Mayer: Mittelalterliche Verfassungsgeschichte. I. Band. 1899.
Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1893.
Pertz: Monumenta Germaniae Historica. Leges. T. I—V.
Péterfy Carolus: Sacra concilia. Viennae. 1742.
Schröder: Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte. (III. Ausgabe. Leipzig. 1898.)
Stiltingus: Vita Sancti Stephani. Iaurini. 1747.
Walter: Corpus iuris Germanici antiqui. T. I—III. Berolini. 1824.
Wasserschleben: Die Bussordnungen der abendländischen Kirche. Halle. 1851.

APPENDIX.

DE CODICIBUS MANUSCRIPTIS.

Veteris legislationis Hungaricae monumenta in his quatuor codicibus inveniuntur, uti Admontensi, Turociano, Ilosvaiano et Prayano.

1. Codex perg. monasterii *Admontensis* nr. 712. 4⁰. saec. XII. Constat foliis numeris non notatis 165, quorum 119—126 leges sancti Stephani continent. Textus eleganter et accurate scriptus, litteris initialibus rubro colore penna, prouti apparet, pictis ornatus est.

2. Codex chart. bibliothecae caesareae Vindobonensis, nomine *Turocianus* nr. 3455. 8⁰. saec. XV. Continet fol. 1—69 Chronicam Hungarorum, deinde quinque foliis vacue relictis, sequitur fol. 75a—79b.: Decretum sancti regis Stephani, quod vulgo: De institutione morum ad Emericum ducem, nominatur, postea 79b—85a.: Decretorum liber secundus eiusdem regis, 85a—88b.: Sancti Ladislai decretorum liber primus, 88b—90b.: Liber secundus, 90b—94a.: Liber tercius, 94b—99a.: Colomanni decretorum liber primus, 99b—102b.: Capitula de synodalibus decretis domini archiepiscopi Laurencii Strigoniensis metropolitani et decem suffraganeorum suorum, 102b—103a.: Capitula Colomanni regis de iudeis, 103a. et b.: Synodus altera sub Colomanno rege celebrata.

3. Codex chart. bibliothecae caesareae Vindobonensis, nomine *Ilosvaianus* nr. 8496. 4⁰. saec. XVI. Constat foliis 377 (I—XXXVI et 1—344). In interiori parte tegumenti eiusdem leguntur: Stephani Ilosvai prepositi ac vicarii in spiritualibus ecclesie Agriensis, episcopi Imeriensis, lectoris Varadiensis; deinde paulo inferius: Hunc libru(m) a se(renissi)mo Nicolao Telegdino, e(piscopo) Quinqueecclesien(si) accepi 1582 Zach(arias) e(piscopus) Nittr(iensis.) — Sequitur fol. 9a—12a.: Decretorum sancti regis Stephani liber primus, 12a—17a.: Liber secundus, 17a—20b.: Decretorum sancti Ladislai regis liber primus, 20b—22a.: Liber secundus, 22a—26a.: Liber tercius, 26a—35a.: Decretum Colomanni regis.

Fol. 138a. legitur: per manus Stephani de Iloswa, prepositi ac

vicarii ecclesiae Agriensis, anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo quarto.

4. Codex perg. bibliothecae musei nationalis Hungarici, nomine *Prayanus* nr. 387. 4^{0}. saec. XII. (1193—1195). Constat foliis 172, quorum 1, 2, 15 Constitutiones synodorum prioris et alterius sub Colomanno rege celebratarum continent.[1]

Sancti Stephani decretorum primum et secundum libros e codice Admontensi dedimus cum variantibus lectionibus codicum Turociani et Ilosvaiani. Contextus autem Institutionis morum ad Emericum ducem, Sancti Ladislai decretorum, Colomanni regis decretorum libri primi, Capitulorum Colomanni regis de iudeis, Fragmentorum constitutionum synodalium e codice Turociano est productus cum variantibus lectionibus codicis Ilosvaiani, Synodi autem Strigoniensis prioris e codice Prayano cum Turociani, Synodi vero alterius sub Colomanno rege celebrate item e Prayano cum Turociani et Ilosvaiani codicum variantibus lectionibus.

Demum gratiae nobis agendae sunt maximae domino *Ladislao Fejérpataky*, Musei Nationalis Hungarici, domino *Zoltano Ferenczi*, Reg. Scient. Universit. Hung. bibliothecarum directoribus atque domino *P. Jacobo Wichner*, archivario monasterii Admontensis pro non sat laudabili liberalitate eorundem, qua mihi copiam dederunt codicum describendorum.

Siglae.

A = codex Admontensis	I = codex Ilosvaianus
a = addit	ip = interponit
aa = addunt	P = codex Prayanus
d = deest	T = codex Turocianus
dd = desunt	

[1] Cfr.: *Prikkel Marián:* A Pray-Codex. *(Erdélyi László dr.:* A pannonhalmi főapátság története. Budapest. 1902. p. 439—470.)

DE INSTITUTIONE MORUM AD EMERICUM DUCEM.

In nomine domini no|stri Ihesu [1] Christi.[2] Incipit | decretum 75a
sancti regis | Stephani.[3]

Cum cuncta dei nutu [4] condita, suaque evi | dentissima preordinacione disposita,[5] tam in | amplitudine [6] celi, quam in istis aptissimis [7] | terrarum climatibus racione intelligam ac funditus | senciam vigere atque subsistere, cumque affatim [8] | universa [9] huius vite utilitati dignitatique gracia dei | concessa, scilicet regna, consulatus, ducatus,[10] comitatus, | pontificatus, ceterasque dignitates, partim divinis pre|ceptis atque institutis, partim [11] civilibus [12] ac nobili|orum etate provectorum consiliis, suasionibus regi, | defendi, dividi, coadunari videam. Et cum omnes | ordines ubique terrarum, cuiuscumque sint dignitatis, | non solum satellitibus,[13] amicis, servis precipere, consi|liari,[14] suadere, sed [15] eciam [16] filiis pro certo sciam; tunc nec | me [17] piget [18] fili [19] amabilissime [20] ac [21] vita comite tibi | documenta, precepta, consilia,[22] suasiones ponere,[23] quibus | tue vite mores, tibique subiectorum exornes, quandoque | et [24] sumpma [25] concedente [26] potencia post me regna|bis. Te autem studiose adhibita audiencia [27] patris [28] | precepta iuxta divine sapiencie suasum

[1] Jesu; I. [2] Amen; a. I. [3] regis Hungarie sine tamen titulo, tempore (bis) et sigillo; a I. — In marg. non scriptoris, sed alteriusvis rec. aev. fortasse Zachariae Mosóczy manu: De hoc decreto vide Bonfini decadis II. l. I. numero 175. — In T. etiam legitur: Capitulum. [4] nutu dei; I. [5] disposita preordinacione; I. [6] altitudine; I. [7] d. I. [8] affatum; T. [9] In I. rasura est, ea de re ex vocabulo tantum «versa» videtur manifeste. [10] ducatus, consulatus; I. [11] legalibus, partim iuridicalibus, sive iurisdiconibus (pro: iurisdiccionibus: deest signum abbreviationis), partim ore; ip. I. [12] civilioribus: I. [13] satellibus; I [14] sive consulere; a. I. [15] false bis scripsit I. [16] in; T. [17] me ne; I. [18] pigeat; I. [19] fily; constanter T. mi; a. I. [20] amabilime; T. amabile; I. [21] hac; I. [22] et; ip. I. [23] parare; I. [24] d. I. [25] summa; I. [26] Primum post conc. scripsit «est», postea autem delevit I. [27] Super versum scripsit I.: prudencia. [28] Primum post patr. scripsit, postea autem delevit J.: tui et ne demittas legem matris tue, ut multiplicentur tibi anni vite tue. Ex hac ergo sentencia animadvertere poteris.

condecet[29] observare dicentis per os Salomonis: Audi fili[30] | mi disciplinam patris tui et ne dimittas legem | matris tue, ut multiplicentur tibi anni vite | tue. Ex hac ergo sentencia animadvertere[31]
75b poteris, | si ea, que paterna pietate tibi[32] precipio, contempseris, || quod absit, quod[33] amplius amicus dei et hominum | non eris. Audi vero inobediencium prevaricatorum | precepti casum et precipicium.[34] Adam quidem, | quem divinus conditor, tociusque[35] creature plas|mator[36] ad suam formavit similitudinem, | eumque universalis fecit heredem dignitatis, | vinculum fregit preceptorum, statimque dignita|tum[37] sublimitatem perdidit ac mansionem paradisi.[38] | Antiquus quoque populus a deo electus et dilectus, | quia ligamina mandatorum digitis dei condita[39] | disiecit, idcirco[40] diversis interiit modis: partem[41] | quidem terra deglutivit, partem quoque exterminator | mortificavit et pars invicem[42] se[43] interfecit. Filius | quoque Salomonis, abiciens pacifica verba patris ac | superbia elatus, minatus est populo percussiones fra|mee pro mastigiis[44] patris,[45] idcirco[46] multa mala | passus est in regno et ad ultimum deiectus. Hoc | tibi ne[47] accidat, obedi michi[48] fili mi; puer es, | diviciarum vernula, pulvinarum[49] accola,[50] fotus edu|catusque in deliciis cunctis,[51] expedicionum laboris | atque diversarum gencium incursionis expers, in | quibus ego iam fere meam totam contrivi[52] etatem. | Iam tempus adest, in quo tibi non semper pulvinarium[53] | mollicie,[54] que te hebetem[55] et delicatum reddant, | adhibende sunt, quod est dissipacio virtutum et | viciorum fomentum atque contempcio[56] mandatorum, | sed interdum[57] asperitas[58] tribuenda est, que tuam | intelligenciam ad ea, que precipio, reddat[59] atten|tam. Hys ita[60] prefatis redeamus[61] ad propositum. |

[29] concedere; T. [30] fily; T. [31] Primum I. «advertere» scripsit, tantum postea anteposuit illo «anim», sed minoribus litteris. [32] que tibi paterna pietate; I. [33] iam; a. I. [34] precipuum; I. [35] id cuiusque; T. [36] plasmatori; T. [37] dignitatem; T. [38] paradisy; T. [39] condilata; T. [40] iccirco; I. [41] panem; T. [42] in invicem; T. [43] d. T. [44] magstigiis; T. — verberibus vel flagellis; a. I. [45] d. I. [46] iccirco; I. [47] trine; T. [48] d. I. [49] pulvinaris; I. [50] acola; I. [51] tocius; a. I. [52] constrivi; I. [53] pulcium; false T. I. [54] mollicies; I. [55] ebetem; I. [56] contencio; I. [57] interim; I. [58] vini; a. I. [59] reddant; I. [60] itaque; I. [61] redeam; I.

Recapitulaciones.[1]

De observanda catholica fide.[2]
De continendo ecclesiastico statu.
De impendendo honore pontificum.
De honore principum et militum.
De observacione iudicii et paciencie.
De detencione et mutrimento hospitum.
De magnitudine consilii. || 76a
De execucione filiorum.
De observacione oracionis.
De pietate et misericordia, ceterisque virtutibus.[3]

I. De observanda catholica fide.[1] | Quoniam [2] ad regalis dignitatis ordinem non | oportet nisi fideles et catholica fide im|butos accedere, idcirco [3] sancte fidei [4] in nostris [5] manda|tis primum damus locum.[6] In primis precipio, | consilior,[7] suadeo fili carissime,[8] si regalem cupis ho|nestare coronam,[9] ut fidem catholicam et apostolicam | tali diligencia et custodia conserves, ut omnibus,[10] | tibi a deo [11] subiectis exemplum prebeas, cunctique | ecclesiastici filii [12] merito te verum christiane professi|onis nominent virum, sine qua, pro certo scias, | christianus non diceris vel ecclesie filius. Qui enim [13] | falso credunt, vel fidem bonis [14] non implent et [15] | ornant [16] operibus, quia fides sine opere moritur, nec | hic honeste regnant, nec eterno regno vel coro|na participantur.[17] Si vero scutum retines fidei, ha|bes eciam galeam salutis. His quidem armis men|tis [18] contra invisibiles et visibiles [19] legittime [20] dimicare | poteris inimicos. Nam apostolus dicit: Non corona|bitur, nisi qui legittime [21] certaverit. Fides ergo, de | qua loquor, hec est: ut patrem deum omnipotentem, | factorem tocius facture et unigenitum eius fili|um, dominum nostrum Ihesum [22] Christum de sancta [23] Maria | virgine angelo annuncciante [24] natum ac [25] pro | tocius mundi salute in crucis pati-

[1] Capitulacio; T. [2] De observancia catholica fidei; T; [3] capitula. Liber primus; a. I.

I. [1] fide catholica; I. [2] quia; T. [3] iccirco; I. [4] Primum «filii» scripsit, postea autem correxit T.: fidei. [5] ministros; I. [6] locum damus; I. [7] sive consulo et; a. I. [8] charissime; I. [9] curam; I. [10] hominibus; I. [11] a deo tibi; I. [12] viri; I. [13] eum; false I. [14] in bonis; I. [15] vel; I. [16] ornent; T. [17] participant; I. [18] armamentis; I. [19] visibiles et invisibiles; I. [20] legitime; I. [21] legitime; I. [22] Jesum; I. [23] d. I. [24] annunciante; I. [25] et; I.

bulo passum | et spiritum sanctum, qui per prophetas et apostolos
atque | ewangelistas [26] locutus est, unam deitatem perfectam, | indis-
solubilem,[27] incontaminatam esse firmiter cre|das et sine omni
ambiguitate teneas. Hoc est | fides catholica,[28] quam sicut Athana-
sius [29] dicit, nisi | quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse |
non poterit. Si qui aliquando infra tuam in|veniantur [30] potenciam,
quod absit, qui hanc | collacionem sancte trinitatis dividere vel [31]
minuere | sive augere conantur, hos ipsos scias esse heresi|arche
76b servos et non sancte ecclesie filios.[32] Tales || vero nec nutrias, neque [33]
defendas, ne [34] tu eciam | videaris inimicus et ultor.[35] Huiusmodi
enim [36] viri | sancte fidei filios omnino reddunt morbidos, et | istam
novellam sancte ecclesie plebem inmiserabiliter [37] | destruunt [38] et
dissipant.[39] Hoc ne fiat, principaliter cura. |

II. De continendo ecclesiastico statu.[1] | In regali quidem pallacio post fidem ecclesia secundum | tenet statum,[2] a capite nostro, scilicet Christo ecclesia primi|tus seminata, deinde per eius [3] membra, utique apostolos, | sanctosque patres transplantata et firmiter edificata, atque | per totum orbem diffusa. Et quamvis semper novam [4] ha|beat prolem, in ceteris [5] tamen locis quasi antiqua | habetur, hic [6] autem fili carissime [7] in nostra monarchia | adhuc quasi iuvenis et novella predicatur, atque [8] id|circo [9] caucioribus evidencioribusque eget custodibus, | ne bonum, quod divina clemencia per suam in | mensam [10] misericordiam [11] nobis concessit inmeritis,[12] per | tuam desidiam et pigriciam atque negligenciam | destruatur, et annichiletur.[13] Nam qui minuit aut | fedat sancte ecclesie dignitatem, ille Christi corpus[14] | mutare [15] nititur. Ipse [16] enim dominus dixit Petro, | quem [17] custodem magistrumque [18] eidem posuit sancte | ecclesie: tu es Petrus, et super hanc petram edi|ficabo ecclesiam meam. Se ipsum quidem nominabat | petram,[19] non ligneam vero, neque lapideam, super se | edificatam ecclesiam dixit, sed populum acquisicionis | gentem electam, divinum [20] gregem, fide

[26] et apostolos atque ewangelistas; dd. I. [27] et; ip. I. [28] catolica; I. [29] Atanasius; I. [30] invenuntur; I. [31] aut; I. [32] servos; I. [33] nec; I. [34] nec; T. [35] utor; I. [36] eum (false); I. [37] miserabiliter; I. [38] destruant; T. [39] dissipabunt; I.

II. [1] Capitulum secundum. De etc., I. — capitulum; a. T. [2] locum; I. [3] penes; I. [4] et; a. T. [5] certis; I. [6] hec; I. [7] charissime; I. [8] d. I. [9] igitur; I. [10] immensam; I. [11] clemenciam; T. [12] immeritis; I. [13] anichiletur; I. [14] corpus Christi; I. [15] mutilare; I. [16] ipsi; I. [17] quam; T. [18] magistrum quem; T. [19] petrum; T. [20] diviamque; I.

doctum,[21] | baptismate lotum,[22] crismate [23] unctum,[24] sanctam ap|pellat super se [25] edificatam ecclesiam. Si quis in|felix [26] huius ecclesie sancte [27] membra vel parvulos scan|dalizat, iuxta evangelii [28] preceptum dignus est, | ut suspendatur mola [29] asinaria collo [30] eius et | demergatur in profundum maris, idest: deiciatur de | potestatis dignitate et maneat extra ecclesiam | iustorum in illa mundiali miseria, sicut hetnicus [31] | et publicanus. Ac per hoc fili mi florente studio | debes invigilare in sancta ecclesia de die in | diem, ut [32] pocius augmentum [33] capiat, quam detrimentum | paciatur. Unde [34] quidem inprimis [35] reges augusti | dicebantur, quia augebant ecclesiam. Hoc et tu || facias, ut et [36] tua corona laudabilior et vita be|acior 77a
ac prolixior habeatur.

III. De impendendo honore pontificum.[1] | Regium solium ornat ordo pontificum ac | per hoc in regali dignitate tercium possident | locum. Pontifices, karissime [2] fili, sint tibi [3] seniores; illos | ita custodias, sicut oculorum pupillas. Si illorum beni|volenciam [4] habueris,[5] neminem adversariorum timebis, | illis quidem te observantibus eris securus in omnibus; | illorum precacio commendabit te omnipotenti deo. Illos | enim deus divini generis constituit custodes, fecitque spe|culatores animarum ac [6] tocius ecclesiastice [7] dignitatis | atque [8] divini sacramenti compositores et datores. | Sine illis enim [9] nec constituuntur reges, nec principan|tur; per illorum interventum delicta delentur | hominum. Si illos perfecte amas, te ipsum sine du|bio sanas, tuumque [10] regnum honorifice gubernas. In | manus enim illorum posita est potestas ligandi nos | in peccatis et a peccatis solvendi. Testamentum | enim [11] sempiternum statuit illis deus, eosque segre|gavit ab hominibus et sui nominis atque sanctitatis | fecit participes et ab humano die interdixit repre|hendendos esse per David deificum [12] regem: Nolite | tangere christos meos. Ille enim tangit christos dei, | qui contra divinum atque canonum [13] institutum sacri | ordinis viros falsis criminacionibus fedat, atque | in publicum prohtrahit.[14] Quod te

[21] doctam; I. [22] lotam; I. [23] carismate; T. [24] unctam; I. [25] super se appellat; I. [26] in febre; T. [27] sancte ecclesie; I. [28] ewangelium; T. [29] molla; T. [30] in collo; I. [31] ethnicus; I. [32] d. T. [33] augmentarum; T. [34] inde; I. [35] imprimis I. [36] d. T.

III. [1] Capitulum tercium. De etc.; l. — capitulum; a. T. [2] charissime; I. [3] sint tibi; dd. I. [4] benevolenciam; I. [5] habes; I. [6] et; I. [7] ecclesie; I. [8] ac; I. [9] enim illis; I. [10] que; d. I. [11] vero; T. [12] deiitun (sic); I. [13] mendose bis scripsit I. [14] protrahit: I.

omnino fili mi | agere prohibeo, si vis beatus vivere et tuum reg|num honestare, quia in his rebus imprimis | offenditur deus. Si accidente casu culpa reprehen|sione digna super aliquem horum, de quibus sermo | est, ceciderit, quod absit, corripe eum ter, quater | inter [15] te et ipsum solum iuxta preceptum evangelii.[16] | Si tunc secrete [17] rennuerit [18] audire monita,[19] adhibenda sunt | sibi [20] publica secundum hec: [21] Si te non audierit, | dic ecclesie. Nam si tu ordinem servabis,[22] gloriosam | tuam penitus exaltabis [23] coronam.

IV. De honore principum et militum.[1] | Quartus decor regi-
77b minis est fidelitas, fortitudo, || agilitas, comitas, confidencia principum,[2] comitum, | militum.[3] Illi enim sunt regni propugnaculum, defensores [4] | inbecillium,[5] expugnatores [6] adversariorum, augmenta|tores monarchiarum.[7] Illi enim sunt fili mi tibi [8] patres | et fratres, ex his vero neminem in servitutem redi|gas vel servum nomines. Illi tibi militent, non | serviant, eorum omnibus [9] sine ira et superbia atque | invidia, pacifice, humiliter, mansuete dominare, | memoria retinens semper,[10] quod omnes homines unius [11] | sint condicionis et quod nil elevat, nisi humilitas,[12] nil deicit,[13] nisi superbia et | invidia. Si eris pacificus, tunc dixeris rex et regis | filius atque amaberis a cunctis militibus; si ira|cundus, superbus, invidus, inpacificatus [14] super comi|tes et principes cervicem erexeris, sine dubio fortitu|do militum hebitudo [15] erit regalium dignitatum [16] et | alienis tuum tradetur regnum.[17] Hoc timens cum | regula virtutum dirige vitam comitum, ut tua di|leccione cingulati [18] semper regali dignitati [19] adhereant | inoffensi, ut [20] tuum regnum per omnia sit pacificum. |

V. De observacione iudicii et paciencie.[1] | Paciencie et iudicii observacio quinta regalis | corone est ornacio. David [2] rex atque propheta dicit: | Deus iudicium tuum regi da. Et idem alibi: Honor | regis iudicium diligit. De paciencia Paulus apostolus | loquitur:

[15] ne inter; I. [16] ewangelii; T. [17] d. T.; [18] renuerit; I. [19] secreta monita; I. [20] sibi (mendose bis scripsit) sunt; I. [21] hoc; T. [22] servabit; T. [23] exaltabit; T.

IV. [1] Capitulum quartum: De etc., I. — sequitur; a. T. [2] baronum; a. I. [3] nobilium; a. I. [4]. defensor; I. [5] imbecilium; I. [6] expugnator; I. [7] marciarum; T. [8] tibi fili mi sint; I. [9] omnium; T. I. [10] d. I. [11] unus; T. [12] nil elevat, nisi humilitas; dd. T. [13] deiciit; I. [14] non pacificus; I. [15] ebetudo; I. [16] dignacio; T. [17] tradetur regnum tuum; I. [18] angulati; I. [19] dignitate; I. [20] et ut; T.

V. [1] Capitulum quintum. De. etc., I. [2] autem; a. I.

Pacientes estote ad omnes. Et dominus in | evangelio:[3] In paciencia vestra possidebitis animas vestras. | Ad hoc tende fili mi: si vis regni habere honorem,[4] | dilige iudicium; si animam tuam possidere vis, esto | paciens. Quocienscumque[5] fili karissime[6] causa digna | iudicari ad te venerit, vel aliquis capitalis senten|cie[7] reus, noli inpacienter[8] portare, vel cum iura|mento firmare illum punire, quod instabile et[9] | fragile debet esse, quia stulta vota frangenda | sunt; vel per te ipsum diiudicare, ne tua regalis | dignitas usurpacione inferioris negocii[10] fedetur, sed | pocius huiusmodi negocium ad iudices mitte, quibus|hoc commissum est, quo[11] illi secundum suam hoc[12] discer|nant[13] legem. Time esse iudex, gaude vero rex esse | et nominari. Reges vero pacienter[14] regnant, im|pacientes autem tyrannizant.[15] Quando quidem | aliquid, quod tue[16] convenit ad iudicandum dignitati, || tibi venerit, cum paciencia et misericordia 78*a*
sine iusiu|rando[17] hoc iudica, ut tua corona laudabilis sit | et decora.

VI. De[1] *detencione et nutrimento*[2] *hospitum.* | In hospitibus[3] et adventiciis viris tanta inest uti|litas, ut digne sexto in loco regalis dignitatis[4] pos|sit haberi. Inde[5] enim imprimis[6] Romanum crevit imperium, | Romanique reges sublimati fuerunt et gloriosi, quod[7] | multi nobiles et sapientes ex diversis illo conflue|bant partibus.[8] Roma vero usque hodie esset ancilla, | nisi Eneades[9] fecissent[10] illam liberam. Sicut enim | ex diversis partibus et[11] provinciis veniunt hospites, ita | diversas linguas et consuetudines, diversaque documen|ta et arma secum ducunt, que omnia regna[12] | ornant et magnificant aulum et perterritant[13] ex|terorum arroganciam. Nam unius[14] lingue uniusque[15] | moris regnum inbecille[16] et fragile est.[17] Propterea iu|beo tibi[18] fili mi, ut bona voluntate illos nutrias, | et honeste teneas, ut tecum libencius degant, quam | alicubi habitent.[19] Si enim tu destruere, quod ego edi|ficavi, aut dissipare, quod congregavi, studueris, sine | dubio maximum detrimentum

[3] ewangelio; constanter T. [4] habere regni honorem; I. [5] quocienscunque; I. [6] charissime; I. [7] sentencie capitalis; I. [8] impacienter; I. [9] vel; I. [10] inferiorum negociorum; I. [11] quod; T. [12] homo; T. [13] decernat; T. [14] pacientes; T. [15] tiranizant; I. [16] mee; T. [17] sive miserancia; I.

VI. [1] Capitulum sextum. De etc., I. [2] nutrimendo; T. [3] hospitalibus; I. [4] regalis dignitatis loco; I. [5] unde; I. [6] primis; T. [7] nisi quod; I. [8] patribus; T. [9] Eneadas; I. [10] fecisset; I. [11] d. T. [12] regiam; I. [13] preterritant; T. [14] unus; T. [15] unusque; T. [16] imbecille; I. [17] est et fragile; I. [18] te; T. [19] habeant; T.

tuum pacietur regnum. | Quod ne fiat, tuum quottidie auge regnum, ut | tua corona ab hominibus habeatur augusta. |

VII. De magnitudine consilii.[1] | In tribunalibus regum consilium sibi septimum [2] lo|cum [3] vendicat. Consilio quidem constituuntur reges, de|terminantur [4] regna, defenditur patria, componuntur prelia,[5] | sumitur [6] victoria, propelluntur inimici, appellantur amici, | civitates construuntur, et castra adversariorum destru|untur. Quando vero consiliis inest utilitas, iam | a stultis et arrogantibus ac mediocribus, ut | michi [7] videtur, non valent [8] componi viris, sed a | maioribus et melioribus, sapiencioribusque [9] et[10] hone|stissimis senioribus exprimi debent et poliri. Id|circo [11] fili mi cum iuvenibus et minus sapientibus | noli consiliari,[12] aut de illis consilium querere, sed a se|natoribus, quibus illud negocium propter etatem et | sapienciam sit aptum. Nam consilia regum in pecto|ribus [13] sapiencium debent claudi, non ventositate[14] | stultorum propagari. Si enim gradieris cum sapientibus, | sapiens efficieris,[15] si versaris cum stultis, sociaberis | illis fatente spiritu sancto per Salomonem: Qui
78b cum || sapientibus graditur, sapientum erit amicus, nec | stultorum erit similis. Et David psallit: Cum sancto | sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris | et cum electo electus eris et cum perverso perverteris. | Ac[16] per[17] hoc quidquid[18] negocii unicuique conveniat etati, | in hoc se exerceat,[19] scilicet iuvenes in armis, sena|tores in consiliis. Omnino tamen iuvenes non sunt [20] expellendi | de [21] consiliis; quociens vero cum illis consilium | inibis, eciamsi sit habile, tamen semper ad maio|res deferas,[22] ut omnes actus tuos norma sapiencie | mensures.[23]

VIII. De execucione filiorum.[1] | Execucio maiorum in regali dignitate octavum | possidet locum. Regale ornamentum scio | esse maximum antecessores sequi reges et hone|stos imitari parentes. Qui enim antecessorum [2] decre|ta spernit patrum, nec divinas procurat leges. Patres | enim idcirco sunt patres, ut nutriant filios, ideoque | filii sunt,[3] ut obediant parentibus.[4] Qui patri suo | resistit,

VII. 1 Capitulum sextum (!) De etc., I. — capitulum; a. T. 2 sempiternum; T. 3 vendicat locum; I. 4 gubernantur; I. 5 componuntur prelia; dd. I. 6 summitur; I. 7 mihi; I. 8 vallent; T. 9 que; d. T. 10 ac; I. 11 iccirco; constanter I. 12 consiliare; I. 13 precordiis; I. 14 ventositati; I. 15 efficeris; I. 16 d. I. 17 ad; I. 18 quitquid; T. 19 exerceant; I. 20 non sunt iuvenes; I. 21 d. T. 22 differas; I. 23 mansurus; T.

VIII. 1 Capitulum octavum. De etc. — Super «execucione» fortasse manu Zachariae Mosoczy est scriptum: obediencia; I. 2 antecessores; T. 3 sunt filii; I. 4 patribus; I.

inimicus dei consistit. Omnes enim inobedi|entes deo sunt[5] resistentes. Spiritus quidem inobedi|encie dispergit flores corone. Inobediencia[6] enim | tocius est regni[7] pestilencia. Propterea fili karissime,[8] edic|ta patris tui, scilicet mei semper tibi sint promptuosa, | ut prosperitas tua ubique regalibus dirigatur[9] habenis.[10] | Mores quidem meos, quos[11] regali vides convenire | dignitati, sine vinculo tocius ambiguitatis sequere. | Grave enim tibi est huius climatis tenere regnum, | nisi imitator consuetudinis ante regnancium extiteris | regum. Quis Grecus regeret Latinos Grecis mo|ribus, aut quis Latinus regeret[12] Grecos Latinis | moribus? Nullus.[13] Idcirco consuetudines sequere meas, | ut inter tuos habearis precipuus et inter alienos | laudabilis.

IX. De observacione oracionis.[1] | Observacio oracionis maxima[2] acquisicio est | regalis salutis, et ideo[3] tonum[4] in[5] nonaria | regie dignitatis canit regula. Contigua[6] oracio | est peccatorum ablucio et remissio. Tu autem fili | mi, quocienscumque[7] ad templum dei[8] curris,[9] ut deum | adores cum Salomone,[10] filio regis et ipse semper | rex[11] dicas: Emitte domine sapienciam de sede magni|tudinis tue, ut mecum sit et mecum laboret, | ut sciam, quid acceptum sit coram te omni tempore. || Et iterum: Domine pater et deus vite | 79r
mee, ne derelinquas me in cogitatu maligno. | Extollenciam oculorum meorum ne dederis michi[12] et | desiderium malignum averte[13] a me. Domine aufer | a me concupiscenciam et animo irreverenti et in|frunito[14] ne tradas me domine. Hac quidem oracione | antiqui utebantur reges, tu quoque hac eadem | utere, ut deus cuncta vicia a te aufferre dignetur, | ut invictissimus rex a cunctis nomineris. Ora | eciam, ut desidiam[15] et ebetudinem[16] a te depellat, | et sublevamentum[17] omnium tibi tribuat virtutum, | quibus visibiles et invisibiles vincas inimicos. | Ut securus et expeditus ab omni incursione ad | versariorum[18] cum omnibus tibi subiectis cursum eta|tis tue vite cum pace possis finire.

X. De pietate et misericordia, ceterisque virtutibus.[1] | Modus

[5] sunt deo; I. [6] Inobedientes; T. [7] regni est; I. [8] charissime; I. [9] dirigantur; I. [10] a bonis; T. [11] d. I. [12] Latinos — regeret; dd. I. [13] d. I.

IX. [1] Capitulum nonum. De etc., I. [2] maximum; T. [3] salutis et ideo; dd. I. [4] tronum; I. [5] et; I. [6] continua; I. [7] quociescunque; I. [8] d. I. [9] eris currus; I. [10] Solomone; I. [11] rex semper; I. [12] mihi; I. [13] auferte; T. [14] infrenato; I. [15] carnis desideria; I. [16] habitudinem; T. [17] supplementum; I. [18] admersariorum; (mendose) I.

X. [1] Capitulum decimum. De pietate, misericordia et ceteris virtutibus; I.

virtutum finit[2] coronam regum, et in | preceptis ponitur decimus.
Nam dominus vir|tutum ipse est rex regum, sicut sui exercitus
ce||estis plenitudo in denis consistit choris, sic tue | vite conver-
sacio in decem persistat mandatis. Oportet | regem esse pium,
misericordem et ceteris virtu|tibus imbutum et ornatum. Rex enim
impietate[3] et | crudelitate fedatus, incassum sibi nomen vendi|cat
regis, quia tyrannus[4] est dicendus. Ob hoc | ergo fili mi amabilis-
sime, dulcedo cordis mei, | spes future sobolis, precor,[5] iubeo, ut
per omnia et | in omnibus pietate suffultus non solum parentele |
et cognacioni,[6] vel principibus, sive ducibus[7] sive divitibus seu
vi|cinis et incolis sis propicius, verum eciam extraneis, | et cunctis
ad te venientibus. Nam[8] opus pietatis | ad summam te ducit beati-
tudinem. Sis misericors | omnibus vim pacientibus, semper illud
divinum | in tuis precordiis habens exemplum: Misericordiam | volo
et[9] non sacrificium. Paciens esto ad omnes, | non tantum potentes,
sed eciam potestate carentes. Sis | denique fortis, ne te prosperitas
nimis elevet, aut | adversitas deiciat. Sis quoque humilis, ut deus te
altum faciat hic et in futuro.[10] Sis vero modestus, ut[11] ultra | modum
neminem punias, vel dampnes.[12] Sis | mitis, ut nunquam iusticie
repugnes. Sis honestus, | ut nunquam alicui spontaneum inferas
79b dedecus. | Sis pudicus, ut cunctos libidinis fetores, sicut || stimulum
mortis evites. Hec omnia superius li|bata regalem componunt
coronam, sine quibus val||let[13] nullus hic[14] regnare, nec ad eternum
pertingere | regnum. Amen. Explicit liber primus.[15]

[2] ornat; I. [3] inpietate; T. [4] tirannus; I. [5] et; ip. I. [6] cognacione; T. [7] sive ducibus; dd. T. [8] cum; a. I. [9] d. T. [10] sis quoque humilis — et in futuro; dd. T. [11] et; I. [12] damnes; I. [13] valet; I. [14] hic nullus; I. [15] Amen — primus; dd. I.

SANCTI STEPHANI DECRETORUM LIBER PIRMUS.

Prefacio regalis decreti.[1] | Regnante divina clemencia opus 119a
regalis | dignitatis alimonia katholice[2] fidei effec|tum, amplius ac[3] solidius[4] alterius dignitatis operibus | solet esse.[5] Et quoniam unaqueque gens propriis utitur[6] | legibus, idcirco nos quoque dei nutu nostram gubernantes[7] | monarchiam, antiquos ac modernos imitantes augustos, | decretali meditacione nostre[8] statuimus genti, quemadmo|dum[9] honestam et inoffensam ducerent vitam, ut sicut divi|nis legibus sunt ditati, similiter[10] eciam secularibus addicti,[11] | ut quantum boni in his divinis ampliantur, tantum rei[12] | in istis multentur.[13] Que autem decrevimus, in sequentibus subnotavimus | lineis.[14]

Capitula huius libri.[1] I. De statu rerum ecclesiasticarum.[2] II. De potestate episcoporum super res ecclesiasticas,[3] eorumque[4] conveniencia cum laicis. III. Quales debeant esse accusatores et testes clericorum.[5] IIII. Item de eodem.[6] V. De labore[7] sacerdotum. VI. De concessione regali propriarum rerum. VII. De retentu[8] regalium rerum. VIII. De observacione dominici[9] diei.[10] VIIII. Item alia.[11] VIIIII. De observacione IIII^or[12] temporum. XI. De observacione sextę ferię. XII. De his, qui sine confessione moriuntur. XIII. De observanda christianitate. XIIII. De homicidiis.[13] XV. De his, qui suas uxores occidunt.[14] XVI. De evaginacione gladii.

[1] Dd. T. I. In T. et I. prefationem antecedit enumeratio titulorum. — De statu ecclesiastico capitulum; ip. T. — Capitulum primum: De statu ecclesiastico et veneracione domus dei; ip. I. [2] catholice; T. I. [3] et; I. [4] solidys; T. [5] solet operibus esse; T. I. [6] regitur; T. I. [7] gubermantes; I. [8] nostra; I. [9] quam quemadmodum; I. [10] simul; I. [11] sint addicti; T. I. [12] mali; I. [13] mulctentur; I. [14] litteris subnotavimus; T. I.

[1] Incipiunt capitula; T. — Libri secundi recapitulaciones; I. [2] De statu ecclesiastico (T. I.) et veneracione domus dei; I. [3] super laicis res ecclesiasticas; T. [4] De eorum; T. — «eorumque — laicis» dd. I. [5] De accusatoribus et testibus clericorum; quales sint; I. [6] d. I. [7] laboribus; I. [8] retento; T. [9] dominice; T. [10] De observacione diei dominici, ut abstineant a laboribus; I. [11] d. T. — Ut eodem die concurrant ad ecclesiam; I. [12] quatuor; T. — quattuor; I. [13] De homicidis voluntariis; I., in quo uti c. XVI. iuveniri potest. [14] occidunt uxores; T. I.

XVII. De periuris.[15] XVIII. De libertis.[16] XVIIII. De conventu ad ecclesiam et de his, qui murmurant vel locuntur in ecclesia hora missę.[17] XX. De non recipiendis servis vel ancillis in accusacione
119b et [18] testimonio super dominos vel dominas. || XXI. De his, qui alienis servis libertatem querunt.[19] XXII. De his, qui libertos [20] in servitutem redigunt. XXIII. De his, qui alterius milites sibi tollunt. XXIIII. De his, qui alterius sibi hospites tollunt.[21] XXV. De his,[22] qui flagellantur [23] sua querentes. XXVI. De viduis et orphanis. XXVII. De raptu puellarum. XXVIII. De fornicacionibus [24] cum ancillis alterius. XXVIIII. De his, qui petunt sibi [25] ancillas [26] in uxores. XXX. De his, qui extra regnum suas [27] fugiunt uxores. XXXI. De furto mulierum.[28] XXXII. De incendiis mansionum. XXXIII. De strigis. XXXIIII. De maleficis [29] XXXV. De invasione domorum.[30]

I. De statu rerum ecclesiasticarum.[1] | Quisquis fastu [2] superbie elatus domum | dei ducit contemptibilem [3] et possessiones deo [4] consecratas, | atque ad honorem dei sub regia inmunitatis [5] de|fensione constitutas inhoneste tractaverit, vel infringere | presumpserit, quasi invasor et violator domus dei excom|municetur.[6] Decet enim et [7] ut indignacionem ipsius domini regis | senciat, cuius benevolencię [8] contemptor [9] et constitucionis [10] pre|varicator extitit.[11] Nichilominus tamen rex suę concessionis | immunitatem ab omnibus dicionis suę [12] illesam conservari precipiat, | assensum vero non prebeat improvide [13] affirmantibus, non debere esse | res dominicas, id est domino dominancium traditas. Ita [14] sunt [15] sub de|fensione regis, sicuti proprię suę hereditatis, magisque | advertat, quia quanto deus excellencior est homine, tanto | prestancior est divina causa mortalium possessione. | Quocirca decipitur, quisquis plus in pro-

[15] Sequitur in I.: De homicidis voluntariis. [16] De libertate servorum; I. [17] De conventu ad ecclesiam. De his, qui murmurant vel mala loquontur hora misse. T. — De conventu ad ecclesiam et murmurant vel loquuntur hora misse; I. [18] vel; T. I. [19] XXI. d. I. [20] liberos; T. — labores; I. [21] XXIIII. d. T. — De recipiendis hospitibus; I. [22] d. A. [23] flagellant; T. I. [24] fornicatoribus; T. — liberis fornicatoribus; I. [25] d. T. I. [26] ancillas alienas; T. — alienas ancillas; I. [27] propter suas; I. [28] maritatarum; a. I. [29] weneficis et sortilegis; a. I. [30] etc.; a. T. — et de pugna ibidem secuta; a. I.

I. [1] De potestate episcoporum super res ecclesiasticas; T. — In. I. capitulum inmediate sequitur prefationem. [2] Si quis faustu; T. [3] contemtibilem; I. [4] domino; I. [5] immunitas; I. [6] excommunicentur; T. [7] d. I. [8] benivolencie; T. [9] contemnat; I. [10] constitutorum; I. [11] existat; I. [12] ab omnibus diccioni (dicioni; I.) sue subiectis; T. I. [13] inprovide; T. [14] itaque; I. [15] d. T.

priis, quam in dominicis rebus[16] gloriatur.[17] Quarum divinarum rerum defensor et custos divinitate[18] | statutus, diligenti cura non solum eas servare, sed eciam mul|tiplicare debet, magisque illa, que diximus prestanciora, quam sua[19] || defendere oportet et[20] aug- 120a mentare. Si quis igitur[21] insanus inopor|tunitate[22] improbitatis[23] suę regem a recto proposito per | vertere[24] temptaverit,[25] nullisque remediis mitigari | posse visus[26] fuerit, licet[27] obsequiis aliquibus transitoriis[28] sit ne|cessarius, abscidendus[29] ab eo proiciendusque[30] est iuxta | illud evangelicum:[31] Si pes, manus vel oculus tuus[32] scan|dalizat te, amputa vel[33] erue eum et proice abs te. |

II. De potestate episcoporum super res ecclesiasticas, eorumque conveniencia cum laicis.[1] | Volumus,[2] ut episcopi habeant potestatem res[3] ęcclesi|asticas[4] previdere,[5] regere et gubernare atque dispensa|re secundum canonicam[6] auctoritatem.[7] Volumus ut et[8] | laici in[9] eorum ministerio obediant episcopis ad regen|das ęcclesias, viduas et orphanos defensandos et | ut obedientes sint[10] ad eorum christianitatem servan|dam. Consencientesque sint comites et iudices presulibus | suis ad iusticias faciendas iuxta precepta le|gis divinę. Et nullatenus per aliquorum mendacium vel | falsum testimonium, neque[11] periurium aut per[12] premium[13] | lex iusta in aliquo depravetur.

III. Quales debeant esse testes et accusatores[1] *clericorum.* | Testes autem et accusatores clericorum[2] | sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes, | et omnino Christum predicantes.

IIII. Item de eodem.[1] | Testimonium laici adversus clericum[2] nemo re|cipiat. Nemo enim[3] clericum quemlibet[4] in publico exami|nare presumat, nisi in ęcclesia.[5]

V. De labore sacerdotum. || Scitote fratres cuncti, quod supra 120b

[16] d. I. [17] Quocirca decipitur — rebus gloriatur; dd. A. [18] divinitatis; T. I. [19] d. I. [20] d. T. [21] ergo; T. [22] importunitate; I. — d. T. [23] inprobitatis; T. [24] vertere; I. [25] tentaverit; I. [26] vissus; T. [27] d A. [28] transitoris; T. — et transitoriis; I. [29] abscindendus tamen; I. [30] proiiciendusque; I. [31] evangelii; I. [32] d. I. [33] amputa vel; dd. T. I.

II. [1] eorumque — laicis; dd. T. I. [2] d. T. I. [3] super res; T. [4] d. I. [5] providere; I. [6] canonum; T. I. [7] autoritatem; I. [8] d. I. [9] d. I. [10] eas; a. T. — eis; a. I. [11] aut; I. [12] d. I. [13] precium; I.

III. [1] accusatores et testes; T. I. [2] d. T. I.

IIII. [1] Immediate sequitur in T. et I. [2] clerum; T. [3] eciam; I. [4] quemlibet clericum; T. I. [5] in publico, nisi in ecclesia examinare presumpmat (presummat; I.); T. I.

omnes vos laborat | sacerdos. Unusquisque enim vestrum [1] suum fert laborem proprium, | ille vero et suum et singulorum. Et [2] ideo sicut ille pro omnibus vobis,[3] | ita et vos [4] omnes pro eo summo opere [5] laborare debetis | in tantum, ut si necessitas [6] fuerit, animas vestras pro | eo ponatis.

VI. De concessione regali propriarum rerum. | Decrevimus nostra regali [1] potencia, ut unusquisque ha|beat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, | filiis filiabusque atque [2] parentibus sive ęcslesię, nec post | eius obitum quis hoc destruere audeat.

VII. De retentu regalium rerum.[1] | Volumus quidem,[2] ut sicuti [3] ceteris facultatem dedimus dominan|di suarum rerum, ita eciam res, milites, servos et quicquid ad | nostram regalem dignitatem [4] pertinet, permanere [5] immobile, | et a nemine quid inde rapiatur [6] aut subtrahatur, | nec quisquam in his predictis sibi favorem acquirere audeat. |

VIII. De observacione dominici diei.[1] Si quis igitur presbiter | vel comes, sive aliqua alia persona fidelis die dominica | invenerit quemlibet laborantem, sive [2] cum bubus,[3] tollatur sibi | bos et civibus ad manducandum detur. Si autem cum | equis, tollatur [4] equus, quem dominus bove redimat, si velit, | et idem bos manducetur, ut dictum est. Si quis [5] aliis | instrumentis, tollantur instrumenta et vestimenta, que si | velit, cum cute redimat.

VIIII. Item aliud.[1] | A [2] sacerdotibus vero et comitibus commendetur omnibus villi|cis, ita ut illorum iussu [3] omnes concur-
121*a* rant die dominica || ad ęcclesiam, maiores ac [4] minores, viri ac [5] mulieres, | exceptis [6] qui ignes custodiunt.[7] Si quis [8] vero non [9] observacionis [10] causa [11] | remanebit per [12] illorum negligenciam, vapulent [13] ac depilentur.[14] |

V. [1] nostrum ; T. [2] d. I. [3] nobis ; T. [4] Primum «nos» scrîpsit, deinde correxit T. : vos. [5] suorum operum ; A. — summopere ; I. [6] necesse ; T.

VI. [1] regali nostra ; T. I. [2] et ; I.

VII. [1] sequitur ; a. T. [2] autem ; T. [3] sicut ; T. I. [4] d. T. [5] debet ; a. I. [6] recipiatur ; I.

VIII. [1] dominice diei capitulum ; T. — diei dominicę, ut abstineant a laboribus ; I. [2] si vero ; T. I. [3] bobus ; T. I. [4] sibi ; a. I. [5] qui ; T. I.

VIIII. [1] De eodem die dominicali ; T. — et in margine : de eadem. — De eodem die, ut concurrant ad ecclesiam ; I. [2] d. T. I. [3] ipsorum visu ; I. [4] et ; T. I. [5] et ; I. [6] illis ; aa. T. I. [7] custodiant ; T. I. [8] quid ; T. [9] d. T. I. [10] obstinatus ; I. [11] d. T. I. [12] propter ; I. [13] vapulentur ; T. — vapulet ; I. [14] depiletur ; I.

X. De observacione IIIIor[1] *temporum.* Si quis quatuor | temporum ieiunia cunctis cognita, carnem man|ducans violaverit, pespacium unius ebdomadę inclusus ieiunet. |

XI. De observacione VI.[1] *ferię.* Si quis in[2] sexta feria | ab omni christianitate observata carnem manducaverit, | per unam ebdomadam luce inclusus ieiunet.

XII. De his, qui sine confessione moriuntur. | Si quis tam perdurato corde[1] est,[2] quod absit ab[3] omni | christiano, ut nolit confiteri sua facinora secundum | suasum presbiteri, hic sine omni divino officio et ele|mosinis[4] iaceat, quemadmodum infidelis. Si autem pa|rentes et[5] proximi neglexerint[6] vocare presbiteros et ita | subiacet[7] absque confessione morti, ditetur oracionibus | ac consoletur elemosinis, sed parentes lavent[8] ne|gligenciam ieiuniis secundum arbitrium presbiterorum.[9] Qui vero su|bitanea periclitantur morte, cum omni[10] ecclesiastico | sepeliantur honore. nam divina iudicia occul|ta[11] nobis sunt et incognita.[12]

XIII. De observanda christianitate.[1] | Si quis observacione christianitatis neglecta et | negligencie stoliditate[2] elatus, quod[3] in eam commiserit, | iuxta qualitatem offensionis ab episcopo per disciplinas | canonum iudicetur. Si vero rebellitate instructus | rennuerit sibi impositum[4] ęque sufferre, iterum[5] eodem || iudicio restringatur 121*b*
et eciam usque sepcies. Tandem super[6] omnia | si[7] resistens et abnuens[8] invenitur,[9] regali iudicio, sci|licet defensori christianitatis tradatur.

XIIII. De homicid(i)is.[1] | Si quis ira accensus[2] aut[3] superbia elatus spontaneum | commiserit homicidium, sciat se secundum nostri senatus | decretum centum et X[4] daturum pensas auri.[5] Ex quibus quinqua|ginta[6] ad fiscum regis deferantur, alie[7] vero L[8] paren|tibus dentur, X[9] autem arbitris et mediatoribus condonen-

X. [1] quatuor ; T. I.

XI. [1] sexte ; T. sextę ; I. [2] d. I.

XII. [1] d. I. [2] animo ; a. I. [3] d. I. [4] ecclesiastico ; I. [5] vel ; I. [6] neglexerunt ; T. [7] subiaceat ; T. I. [8] lugeant ; T. — luant ; I. [9] presbiterum ; T. [10] cum omni ; dd. I. [11] oculta ; T. [12] nam occulta et divina iudicia nobis sunt incognita ; T. I. — In margine codicis I. legitur : facit pro vragio.

XIII. [1] Capitulum ; a. T. [2] stolitate ; (mendose), A. [3] quid ; T. I. [4] impositam ; I. [5] item ; I. [6] si per ; T. I. [7] d. T. I. [8] renuens ; I. [9] invenietur ; I.

XIIII. [1] Capitulum 16. De homicidis voluntariis ; I. [2] accensus ira ; I. [3] ac. T. I. [4] decem ; I. [5] auri pensas ; I. [6] L ; T. [7] alii ; A. I. [8] quinquaginta ; I. [9] decem ; I.

tur. | Ipse quidem homicida secundum institucionem canonum ieiunet. |

Item aliud.[10] Si quis autem casu occiderit | quemlibet, XII[11] auri pensas [12] persolvat et sicut canones | mandant, ieiunet.

Item de homicidiis servorum.[13] | Si alicuius servus servum alterius occiderit, reddatur ser|vus pro servo aut redimatur et penitenciam, quod dictum est, agat. |

Item aliud.[14] Si vero liber alicuius occiderit | servum, reddat alium servum vel precium [15] componat | et secundum canones ieiunet.

XV. De his, qui suas uxores occidunt.[1] | Si quis comitum obduratus corde neglectusque [2] anima, | quod procul sit [3] a cordibus fidelitatem observancium, | uxoris homicidio polluetur, secundum decretum | regalis senatus cum quinquaginta [4] iuvencis [5] paren|tibus mulieris concilietur et ieiunet secundum manda|ta canonum.[6] Si autem miles vel [7] alicuius vir uber|tatis eandem culpam inciderit,[8] iuxta eundem | senatum [9] solvat parentibus X[10] iuvencos, ieiunet-
122a que, || ut dictum est. Si vero vulgaris in eodem crimine inve|nietur, cum quinque iuvencis[11] cognatis reconcilietur[12] | et subdatur predictis ieiuniis.[13]

XVI. De evaginacione gladii.[1] | Ut pax firma et incontaminata per omnia maneat, | tam inter maiores natu, quam inter minores, cuiuscunque | condicionis sint, interdiximus omnino, ut nullus | ad ledendum aliquem evaginet gladium. Quod si quis | posthac stimulis suę audacię tactus temptaverit, | eodem iuguletur gladio.

XVII. De periuris.[1] | Si quis valencium fide commaculatus, corde pol|lutus, iuramento confracto [2] periurio addictus | invenietur, perditus manu periurium luat, aut | cum [3] quinquaginta iuvencis manum redimat. Si | vero vulgaris periurus extiterit, manu amputa|ta [4] punietur aut XII [5] iuvencis redimetur | et ieiunet, ut canones mandant.

[10] De eodem ; T. — Capitulum 13. De homicidis et primo casualibus ; I. [11] duodecim ; I. [12] pensas auri ; T. I. [13] Haec dd. T. I. [14] Sine titulo immediate sequitur in T. et I. [15] precio ; T. I.

XV. [1] Capitulum 14. De etc. I. — occidunt uxores ; T. I. [2] que ; d. I. [3] absit ; I. [4] L ; T. [5] iuvencus (mendose) ; T. [6] et secundum mandata canonum ieiunet ; T. I. [7] d. T. I. [8] inciderint ; T. [9] statutum ; I. [10] decem ; I. [11] iuvencus ; T. [12] concilietur ; T. I. [13] In margine codicis I. eodem manu : Siculorum homagium inde sumptum est.

XVI. [1] Hoc caput. d. T. I.

XVII. [1] Capitulum 15. De etc. ; I. — periuriis ; T. [2] confractus ; T. I. [3] d. T. I. [4] amputatus ; T. I. [5] duodecim ; I.

XVIII. De libertis.[1] | Si quis misericordia ductus proprios servos et ancillas | libertate feriaverit [2] cum testimonio, decrevimus, ut post obitum eius nemo invidia tactus in servi|tutem eos audeat reducere. Si autem liberta|tem promiserit et morte impediente non testi|ficatus fuerit,[3] habeat mulier illius vidua | et filii potestatem hanc eandem libertatem testifi|cari [4] et agapen [5] facere pro redempcione animę sui mariti, qualitercunque velit.[6] || 122*b*

XVIIII. De conventu ad ecclesiam et de his, qui murmurant vel | loquuntur hora missę.[1] Si qui [2] ad ecclesiam venientes [3] | ad [4] audiendum officium [5] et ibidem hora solempni|tatis [6] missarum inter se murmurant et ceteros inquie|tant, exponentes fabulas ociosas, et non inten|dentes divinas lecciones, cum ecclesiastico nu|trimento,[7] si maiores sunt,[8] increpati [9] cum dedecore | expellantur de ęcelesia, si vero minores et vulgares, | in atrio ęcclesię pro tanta temeritate coram omnibus | ligentur et corripiantur [10] flagellis ac cesura capillorum.[11] |

XX. De non recipiendis servis vel ancil|lis in accusacionem vel testimonium super dominos vel dominas.[1] | Ut gens huius monarchię [2] ab omni incursu et ac|cusacione servorum et ancillarum remota et quieta | maneat, secundum decretum regalis [3] concilii pe|nitus interdictum est, ut in [4] nullius [5] causa [6] culpę aliqua | servilis persona [7] contra dominos vel dominas in accusa|cionem vel [8] in [9] testimonium recipiatur.[10] |

XXI. De his, qui alienis servis libertatem acquirunt.[1] | Si quis improvidus alienum servum sine conscien|cia sui senioris ante regem vel maiores | natu et dignitate duxerit, ut soluto servi|tutis iugo levitatem libertatis sibi acquirat, | sciat se, si dives est, quinquaginta iuvencos | redditurum, ex quibus quadraginta debentur || regi, 123*a*

XVIII. [1] Capitulum 17. De libertate servorum. I. [2] feriacverit; T. — donavit; I. [3] fuerit testificatus; I. [4] testificare; I. [5] agape; T. I. [6] voluerit; I.

XVIIII. [1] et de — missę; dd. T. — Capitulum 18. De conventu ad ecclesiam et murmurantibus hora misse; I. [2] quis; T. [3] veniens; T. [4] d. I. [5] divinum officium; T. I. [6] sollennitas; I. [7] incremento; I. [8] sint; I. [9] increpa et; T. [10] corripientur; T. [11] ac cesura capillorum; dd. T. I.

XX. [1] in accusacione vel testimonio super dominos suos; T. — Capitulum 19. De accusacione vel testimonio servorum vel ancillarum contra dominos vel dominas non recipiendis; I. [2] monarchię huius; I. [3] regalis decretum; T. I. [4] d. A. I. [5] nullus; I. [6] cause; T. [7] aliquam servilem personam; I. [8] et; I. [9] d. T. I. [10] recipiant; A. T. recipiat; I.

XXI. [1] Caput XXI. d. T. I.

X vero seniori servi. Si vero pauper et tenuis, XII | iuvencos, ex quibus X regi, duo seniori servi. |

XXII. De his, qui liberos in servitutem redigunt. | Quoniam igitur dignum deo [1] est et hominibus optimum, | unumquemque suę[2] industria [3] libertatis vitę cursum | ducere, secundum regale decretum statutum est, ut | nemo comitum vel militum posthac [4] liberam [5] personam | servituti subdere audeat. Quod si elacionis [6] au|dacia [7] suę [8] stimulatus presumpserit, sciat se totidem | ex [9] proprio compositurum; que vero composicio inter regem | et comites dividatur, ut [10] cetera.

Item de eodem. [11] | Sed [12] si quis actenus [13] in servitute [14] retentus pro liberta|te sui tuenda iudicium legale [15] faciens, se|curus extiterit, tantummodo libertate fruatur | et ille, a quo in servitute tenebatur, nichil [16] reddat. |

XXIII. De his qui alterius milites sibi tollunt. [1] | Volumus, ut unusquisque senior suum habeat mili|tem, nec aliquis alter illum suadeat antiquum | deserere seniorem et ad se venire, inde enim | litigium habet [2] inicium.

XXIIII. De his, qui hospites alterius sibi tollunt. [1] | Si quis hospitem cum benivolencia [2] | accipit [3] et nutrimentum sibi honeste inpendit, [4] quamdiu | secundum propositum nutritur, non deserat suum nutritorem, | nec ad aliquem alium suam deferat hospitalitatem. |

123*b* *XXV. De his,* [1] *qui flagellantur* [2] *sua quęrentes.* || Si cuius [3] miles aut [4] servus ad alium fugerit [5] et his, [6] | cuius miles vel servus fuga lapsus [7] est, suum miserit | legatum ad reducendos [8] eos, et is [9] legatus ibidem a quoquam | percussus et [10] flagellatus extiterit, decernimus nostrorum pri|matuum [11] conventu, ut ille percussor X [12] solvat iuvencos. [13] |

XXII. [1] deo dignum; T. I. [2] sive; I. [3] industrie; I. [4] post hec; T. [5] aliquam liberam; T. I. [6] elachionis; I. [7] audacię; A. — audacie; T. [8] sue audacia; I. [9] de; T. [10] et; I. [11] De eadem materia; T. — Hic titulus ante c. XXIII. invenitur in T., re vera autem huic continetur. [12] d. T. [13] hactenus; I. [14] servitutem; T. I. [15] regale; T. I. [16] nil; T. I.

XXIII. [1] Hic titulus in T. ante prius caput legitur. [2] haberet; I.

XXIIII. [1] Titulus d. T. — Capitulum 22. De recipiendis hospitibus; I. [2] benevolencia; I. [3] accepit; T. [4] impendit; T. I.

XXV. [1] d. A. [2] flagellant; T. [3] tuus; I. [4] vel; I. [5] fugierit; T. [6] hijs; T. [7] elapsus; I. [8] reducendum; T. I. [9] hijs; T. [10] ac; T. I. [11] primatum; T. I. [12] decem; I. [13] In margine codicis I. posteriori manu: Requirendi fugitivos potestatem fieri domini presidalis officii est C. de ser. fugi. L II.

XXVI. De viduis et orphanis. Volumus quidem, ut et [1] viduę | et [2] orphani sint nostrę legis [3] participes tali te|nore, ut si qua vidua cum filiis filiabusque [4] remanserit, | atque nutrire eos et manere cum illis, quamdiu vixerit, | promiserit, habeat potestatem a nobis sibi concessam [5] hoc | faciendi et a nemine iterum cogatur in coniugium. | Si vero [6] mutato voto iterato [7] nubere voluerit et | orphanos deserere, de rebus orphanorum nichil [8] | omnino sibi vendicet, nisi tantum sibi congrua [9] vestimenta.[10] |

Item de viduis.[11] Si autem vidua sine prole remanserit, | et se innuptam in sua viduitate permanere promi|serit, volumus, ut potestatem habeat[12] omnium bonorum | suorum, et quidquid[13] velit[14] inde[15] facere, faciat. Post[16] obitum | autem[17] eius eadem bona ad suos[18] redeant parentes ma|riti, si parentes habet; sin autem [19] rex sit heres.[20] |

XXVII. De raptu puellarum. Si quis militum impudicia | fedatus puellam aliquam sine concessione parentum sibi in | uxorem rapuerit, decrevimus puellam parentibus | reddi, eciamsi ab illo aliqua vis sibi illata sit; et rap|tor X[1] solvat iuvencos pro raptu, licet postea || reconcilietur parentibus puellę. Si vero pauper quis [2] *124a*
hoc | vulgaris [3] agere agreditur,[4] componat raptum V [5] | iuvencis.[6]

XXVIII. De fornicatoribus[1] *cum ancillis* [2] *alterius.* | Ut liberi suam custodiant libertatem incontamina|tam, volumus illis ponere caucionem.[3] Quisquis [4] trans|grediens, fornicatur [5] cum ancilla alterius, sciat se | reum [6] criminis et pro eodem crimine inprimis decoriari.[7] | Si vero secundo cum [8] eadem fornicatus fuerit, iterum decori|etur [9] ac[10] depiletur.[11] Si autem tercio, sit servus pariter cum | ancilla, aut redimat[12] se. Si autem ancilla conceperit | de eo et parere non potuerit,[13] sed in partu moritur,[14] | componat eandem [15] cum altera ancilla.

XXVI. [1] d. I. [2] mendose bis scripsit I. [3] sint; a. A. [4] et filiabus; T. I [5] conmissam; T. [6] enim; I. [7] iterum; T. I. [8] nil; I. [9] congrua sibi; I. [10] accipiat; a. I. [11] Immediate sequitur in T. et I. [12] d. I. [13] quitquid; T. [14] inde facere voluerit; T. [15] a(b)inde; I. [16] Et post; I. [17] d. I. [18] sui; T. I. [19] non: a. I. [20] In margine codicis I.: Vidue qualiter succedant.

XXVII. [1] decem; I. [2] ac; a. T. — aut; a. I. [3] vulgaris hoc; T. I. [4] agreditur agere; T. I. [5] quinque; I. [6] bobus; T. I.

XXVIII. [1] De liberis fornicatoribus; I. [2] ancilla; I. [3] ne cum alienis fornicentur (fornicetur; I.) ancillis; aa. T. I. [4] si quis; T. I. — autem improvidus hanc caucionem; aa. T. I. [5] fornicator; T. [6] esse reum; T. — reum esse; I. [7] decalvari et depilari; I. [8] pro; T. [9] decalvetur; I. [10] et; I. [11] depelletur; T. [12] redimet; A. [13] poterit. I. [14] morietur; T. I. [15] eundem; I.

De servorum fornicacione.[16] | Servus quoque alterius[17] si[18] cum ancilla alterius[19] fornicatur, de|corietur[20] ac[21] depiletur. Et si ancilla de eo conceperit, | et in partu moritur,[22] servus venundetur ac dimidia | pars precii seniori ancille detur, altera pars vero[23] seni|ori servi remaneat.[24]

XXVIIII. De his, qui petunt sibi[1] *ancillas*[2] *in uxores.* | Ut nemo eorum, qui libero | censentur nomine,[3] cuiquam quid[4] iniurie facere au|deat,[5] terrorem et caucionem imposuimus,[6] quia[7] in | hoc regali concilio decretum est, ut si quis liber con|nubium ancillę alterius sciente domino ancillę ele|gerit, perdita[8] libertatis sue[9] industria perpetuus | efficiatur servus.

124*b* *XXX. De his, qui extra regnum suas fugiunt uxores.* || Ut gens utriusque sexus certa lege et absque iniuriis ma|neat et vigeat, in hoc regale decretum[1] statutum est, | ut si quis protervitate preditus propter abhominacionem | uxoris patriam effugerit, uxor cuncta, quę in pote|state mariti habebantur, possideat, dum velit ex|pectare virum et[2] nemo in aliud coniugium cogere[3] | presumat.[4] Et si sponte nubere velit, liceat sumptis | congruis sibi vestimentis[5] et dimissis ceteris bonis ad con|nubium ire. Et si vir hoc audito redierit, ne li|ceat sibi aliam ducere preter suam, nisi cum licencia episcopi.[6] |

XXXI. De furto mulierum.[1] Cum igitur cunctis horrendum[2] | et omnibus[3] abhominabile sit, virilem sextum repertum[4] | furtum fecisse[5] et magis magisque sexum femineum; | secundum regalem[6] senatum decretum est,[7] ut si aliqua | mulier maritata furtum commiserit, a marito | redimetur,[8] et si secundo eandem culpam inciderit, simi|liter redimetur;[9] si vero tercio, venundetur.

XXXII. De in|cendiis mansionum. Si quis per inimicicias alterius | edificia igne cremaverit, decrevimus ut et[1] e|dificia restituat et

[16] Immediate sequitur in T. et. I. [17] alicuius; T. I. [18] et si; T. [19] alicuius; T. I. [20] decalvetur; I. [21] et; I. [22] morietur; T. I. [23] d. T. I. [24] semper maneat; I.

XXVIIII. [1] d. T. I. [2] ancillas alienas; T. — alienas ancillas; I. [3] nomine censentur; T. I. [4] d. T. I. [5] facere cuiquam iniuriam audeat; I. [6] inposuimus; I. [7] quod; I. [8] prepedita; T. [9] sue libertatis; T. I.

XXX. [1] regali decreto; T. I. [2] ut; I. [3] presummat cogere; I. [4] presummat; T. I. [5] liceat sibi sumptis congruis vestimentis; T. I. [6] In margine codicis I.: Uxor dimissa nubit.

XXXI. [1] maritatarum; a. I. [2] d. I. [3] homnibus; T. [4] d. I. [5] fecisse furtum; I. [6] regale; I. [7] decretum senatum est; T. — senatum est statutum et decretum; I. [8] redimatur; I. [9] redimatur; I.

XXXII. [1] d. T. I.

quidquid[2] suppellectilis ar|sum fuerit, et insuper XVI[3] iuvencos, qui valent XL[4] | solidos.

XXXIII. De strigis.[1] | Si qua striga inventa fuerit, secundum iudicia|lem legem ducatur ad ecclesiam et commendetur sacerdo|ti ad ieiunandum fidemque docendam;[2] post ieiunium || vero[3] domum 125a
redeat. Si secundo in eodem crimine inveni|etur, simili ieiunio subiciatur;[4] post ieiunium vero in | modum crucis in pectore et in fronte atque inter | scapulas incensa clave[5] ecclesiastica domum redeat. | Si vero tercio, iudicibus tradatur.[6]

XXXIIII. De maleficis.[1] | Ut creatura dei ab omni lesione malignorum[2] remota, | et a nullo[3] detrimentum sui passura maneat, nisi a deo, | a quo et[4] augmentatur, secundum decretum senatus statuimus | magni[5] caucionem terroris[6] veneficis et[7] ma|leficis,[8] ut nulla persona maleficio aut vene|ficio quemquam hominum subvertere a statu[9] | mentis aut interficere audeat. Ast si quis | vel que posthac hoc[10] presumpserit,[11] tradatur in ma|nus[12] maleficio lesi, aut in manus parentum eius, secundum | velle eorum[13] diiudicandum.[14] Si vero sortilegio utentes | invenientur,[15] ut faciunt in cinere aut his simi|libus, ab episcopis flagellis emendentur.[16]

XXXV. De invasione domorum.[1] | Volumus, ut firma[2] pax et unanimitas sit inter ma|iores et minores secundum apostolum:[3] Omnes unanimes | estote, et cetera. Nec aliquis alium[4] invadere audeat. | Nam si quis comitum post diffinicionem huius communis | concilii[5] tam contumax extiterit, ut alium domi que|rat ad perdendum eum atque sua dissipare;[6] si[7] dominus | domi est et[8] secum pugnaverit vel interfecerit, luat | secundum legem de evaginacione[9] gladii confectam.[10] || Si autem comes[11] ibidem occubuerit, sine[12] 125b
composicione | iaceat. Si vero ille non supervenerit, sed suos mi|li-

[2] quitquid; T. [3] sedecim; I. [4] LX; T. — quadraginta; I.

XXXIII. [1] strigiis; T. I. [2] docendum; T. I. [3] d. T. [4] subiaceat; T. I. [5] clavi; T. I. [6] In margine codicis I.: Strigarum pena.

XXXIIII. [1] De maleficiis, veneficiis et sortilegiis; I. [2] malorum; T. [3] In codice I. lacuna, circiter decem litteris accipiendis sufficiens, invenitur, nihil tamen deest. [4] d. I. [5] ad magni; I. [6] timoris; T. — terrorum; I. [7] ac; T. [8] veneficiis et maleficiis; I. [9] statu mentu mentis; sic invenitur in A. [10] post hoc hac; T. — posthac hec; I. [11] presumserit; I. [12] mendose bis scripsit A. [13] eorum velle; T. I. [14] adiudicandum; I. [15] d. I. [16] emendetur; T.

XXXV. [1] et de pugna ibidem secuta; a. I. [2] una; T. [3] d. I. [4] alium aliquis; I. [5] concilii communis; T. [6] suas dissipare res; T. I. [7] et si; I. [8] et si; I. [9] vaginacione; T. [10] confecta; T. [11] idem comes; T. I. [12] si(n)e; I.

tes[13] miserit, centum[14] iuvencis[15] componat invasionem.[16] | Si vero miles quis[17] curtim[18] vel domum alterius militis inva|serit, X[19] iuvencis[20] componat invasionem. Si vulga|ris quidem alterius[21] sui similis mansiunculas inva|serit, V[22] iuvencis[23] solvat incursionem.[24] | Explicit liber primus.[25]

[13] bis invenitur in A. [14] C ; T. [15] iuvenciis ; T. [16] «Si vero ille — invasionem» postponunt T. et I. sententie: «si vero miles — invasionem». [17] qui; T. [18] curtem ; T. — turrim ; I. [19] decem ; I. [20] iuvenciis ; T. [21] alicuius ; T. [22] quinque ; I. [23] vivenciis ; T. [24] invasionem ; I. [25] d. T. I.

SANCTI STEPHANI DECRETORUM LIBER SECUNDUS.

I. De regali dote ad ecclesiam.[1] | Decem villę ęcclesiam edificent, quam duobus | mansis totidemque mancipiis dotent,[2] equo et iumento, | sex bubus [3] et duabus vaccis, XXX minutis [4] bestiis. | Vestimenta vero et coopertoria rex prevideat,[5] presbiterum et | libros episcopi.

II. De successoribus regalium beneficiorum.[1] | Consensimus[2] igitur peticioni tocius senatus, ut unusquisque pro|priorum simul et donorum [3] regis dominetur,[4] dum vivit, excep|to, quod ad episcopatum pertinet et comitatum, ac post eius | vitam filii simili dominio [5] succedant. Nec pro ullius [6] | causa reatus detrimentum [7] bonorum suorum [8] paciatur quis, nisi consili|atus mortem regis aut tradicionem regni fuerit,[9] | vel in aliam fugerit [10] provinciam; tunc vero bona illius in regiam | veniant potestatem. Ast si quis in consilio regię mor|tis aut tradicionis regni legaliter inventus fuerit,[11] | ipse vero capitali [12] subiaceat sentencię,[13] bona vero illius[14] | filiis innocentibus inremota sint[15] remanentibus salvis.[16] || 126*a*

III. De servis et servorum occisoribus.[1] | Si alicuius servus servum alterius occiderit, senior | homicidę medietatem servi [2] componat seniori inter|fecti,[3] si potest; sin autem peracta una quadragesima ve|nundetur servus et precium dividatur.

I. [1] In codicibus T. et I. hec capitula priori libro adiunguntur. — De edificacione et dote ecclesie a villis composite; T. I. [2] dotem; T. [3] bobus; T. I. [4] XXXIIII nutis; T. — triginta quatuor minitis; I. [5] provideat; T. I.

II. [1] De dominio propriarum rerum et regalis doni; T. — De dono propriarum rerum et regis dono; I. [2] Etiam in margine I. invenitur. [3] dominorum; I. [4] ut unusquiusque dominetur; T. I. [5] similes domino; T. [6] ullis; A. [7] Etiam in margine I. [8] sui; T. I. [9] fecerit; T. I [10] fugierit; T. [11] Ast si — fuerit; dd. T. I. [12] d. T. I. [13] sentencia; T. [14] bona vero illius; dd. T. I. [15] inremota sint; dd. T. I. [16] d. I.

III. [1] De servo interfecto ab altero servo; T. I. [2] d. I. [3] interfecto; I.

IIII. De liberacione eiusdem.[1] | Servum liberari [2] homicidam, si seniori placuerit, cum [3] | centum et X[4] iuvencis aut [5] redimat, aut [6] tradat. |

V. De libertate servorum.[1] Si quis alienis servis libertatem | acquirere nititur,[2] quod [3] servi erunt, totidem mancipia | solvat, ex quibus duę partes regi, tercia seniori | servorum. Rex autem ex sua parte terciam tribuat comiti. |

VI. De furto servorum.[1] Si quis servorum semel furtum | commiserit, reddat furtum et componat [2] nasum V[3] iu|vencis, si potest; sin autem abscidatur.[4] Si absciso na|so iterum commiserit furtum,[5] componat [6] aures V[7] iuven|cis, si potest; sin autem abscidantur.[8] Si idem [9] ter|cio furtum commiserit,[10] careat vita.

VII. De furto liberorum.[1] | Si quis liberorum furtum commiserit, hac lege componere | decrevimus.[2] Si [3] semel, redimat se, si potest; sin autem | venundetur. Si autem [4] idem [5] venundatus furtum commi|serit, legibus servorum subiaceat.

Item de eodem.[6] | Si secundo, simili legi subiaceat; si vero tercio, dispen|dio vitę diiudicetur.

VIII. De composicione regis.[1] | Si quis comitum partem regis defraudaverit, red|dat fraudem et duplo [2] componat.

VIIII. De iniusta appellacione.[1] | Si quis militum iudicium a
126*b* suo comite [2] recte iudicatum || spernens, regem appellaverit, cupiens comitem suum | reddere iniustum, sit debitor decem pensarum | auri suo comiti.

IIII. [1] De redempcione homicide servi capitulum; T. — De redempcione servi homicidę; I. [2] liberi; T. I. [3] d. I. [4] decem; I. [5] d. T. I. [6] vel; T.

V. [1] De vindicta tutencium (nitencium; I.) acquirere libertatem alienis servis; T. I. [2] niteretur; I. [3] quot; T. I.

VI. [1] semel commisso; aa. T. I. [2] redimat; T. I. [3] quinque; I. [4] abcidatur; T. — abscindatur; I. — Sequitur titulus in T.: De vindicta semel abcisi furis et tercio commisso; et in I.: De vindicta furtum tercio committentis; [5] Si furtum abcisus nasum (abscissus nasu; I.) commiserit; T. I. [6] redimat; T. I. [7] quinque; I. [8] abcidantur; T. — abscindatur; I. [9] autem; T. I. [10] commiserit furtum; T. I.

VII. [1] semel et bis commisso; a. T. — semel, bis et ter commisso; a. I. [2] hanc legem decrevimus componere; T. I. [3] ut; T. I. [4] d. I. [5] d. I. [6] Immediate sequitur in T. et I.

VIII. [1] De regali porcione a comitibus defraudata; T. — De regali porcione a comitibus; I. [2] duppo; T. — dupplo; I.

VIIII. [1] De sprecione (spretu; I.) iusti iudicii comitis; T. I. [2] a suo comite iudicium; T.

X. De violencia comitis.[1] | Si quis comitum iuventa aliqua occasione quid iniu|ste militi abstulerit, reddat et insuper ex proprio tantum.[2] |

XI. De solucione mendacii.[1] Si quis autem militum, suum spontaneum donum | dicens sibi vi ablatum, mendax extiterit, ex[2] hoc | careat et insuper tantundem solvat.

XII. De iudicio gladii.[1] | Si quis gladio hominem occiderit, eodem gladio iuguletur.[2] |

XIII. De debilitacione membrorum.[1] Si quis autem gladio evaginato | alium quemlibet debilitaverit, vel in oculo, vel | in pede, vel in manu, consimile dampnum [2] sui cor | poris paciatur.

XIV.[1] *De gladii | vulneracione.* Si quis vero gladio vulneraverit aliquem | et vulneratus de eodem vulnere sanus et incolumis | evaserit, homicidii composicionem vulneris illator componat. |

XV. De gladii evaginacione sine vulnere. Si quis | furore repletus evaginaverit gladium et tamen non | leserit, pro sola evaginacione mediam[1] homicidii compo|sicionem absolvat.[2]

XVI. De testimonio seniorum[1] *regali | curie vel civitati prepositorum.* Si quis seniorum [2] | curti [3] regali aut [4] civitati preficitur, testimonium eius | inter comites recipiatur.

XVII. De conspiracione | regis et regni. Si quis in regem aut in regnum | conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam. Et[1] si | quis circa[2] regis salutem[3] aut dignitatem quolibet | modo aliquid conspiraverit aut conspirare aliquid temp|taverit, seu temptanti [4] sciens consenserit,[5] anate|matizetur et omnium [6] fidelium communione privetur. | Et[7] si quis huiusmodi aliquem noverit et probare || 85a valens non edicaverit,[8] predicte subiaceat dampnacioni.[9] |

X. [1] De reddicione rei a comitibus iniuste ablate; T. — De restitucione rerum a militibus iniuste ablatarum; I. [2] tantumdem; T. I. — In I. posteriori manu scriptum etiam invenitur: solvat.

XI. [1] De mendacio doni sponte facti; T. I. [2] et; T. I.

XII. [1] De his, qui hominem gladio occiderint; T. I. [2] iuguletur gladio; T. I.

XIII. [1] gladio facta; aa. T. I. [2] d. I.

XIV. [1] Capitula XIV—XX omittit A, itaque contextum e codice T. (84b.) dedimus, cum variis lectionibus codicis I.

XV. [1] d. I. [2] compositum solvat; I.

XVI. [1] [2] false in codicibus: servorum. [3] curie; I. [4] vel; I.

XVII. [1] d. I. [2] contra; I. [3] salutem regis; I. [4] temptenti; T. [5] aut — consenserit; dd. I. [6] omni; I. [7] vel; I. [8] indicaverit; I. [9] damnacioni; I.

Item, si servus seniorem, | si miles [10] suum comitem interfecerit.[11]

XVIII. De decimacione. Si cui deus decem dederit in | anno, decimam deo det; et si quis decimam suam abscondit, novem solvat.[1] Et si quis decimacionem episcopo | separatam furatus fuerit, diiudicetur ut fur ac [2] huius|modi composicio tota pertineat ad episcopum.[3]

XIX. De | versucia comitum. Si quis versuciis[1] alicui comitum | vel alteri persone fideli dixerit: audivi regem ad perdi|cionem tui loqui et hic [2] inventus fuerit, pereat. |

XX. (XIIII.) De adulatoribus.[1] | Si quis falsum testimonium vel adulacionis sermonem | contra aliquos protulerit,[2] tacereque [3] eos [4] deprecatus fuerit, | ut astucia diaboli ad invicem eos [5] separet,[6] solvat | duas composiciones fallacis linguȩ pro [7] reatu mendacii. Si | uni soli adulatus fuerit, privetur lingua.

XXI. (XV.) Ne furis testimonium recipiatur.[1] | Si quis [2] illorum, qui vulgo *udvornich* [3] vocantur, furtum commiserit, le|ge liberorum [4] diiudicentur,[5] testimonium autem eorum [6] inter | liberos [7] non recipiatur.[8]

[10] serviens; I. [11] Haec in fine cap. XVI inveniuntur in codicibus T. et I., re vera autem huic attinent.

XVIII. [1] et si — solvat; dd. T. [2] d. I. [3] In margine I.: Decimam negans.

XIX. [1] versutus; I. [2] hec; T.

XX. [1] De his, qui mendacia inter duos proferunt comites; T. — De his, qui mendacia proferunt inter duos comites; I. [2] Si quis inter duos comites mendacia protulerit; T. I. [3] certeque; T. [4] tacere eosque; I. [5] eos ob invicem; I. [6] separat; T. — separaret; I. [7] et; T.

XXI. [1] De furto udornicum; T. — De furto wdvarnicorum; I. [2] Si quis; dd. I. [3] udornich; T. — wdvarnik; I. [4] d. A. [5] diiudicetur; T. I. [6] eius; I. [7] ipsos; I. [8] Explicit decretum sancti regis Stephani; a. T. — τέλος; a. I.

SANCTI LADISLAI REGIS DECRETORUM LIBER PRIMUS.[1]

Incipit decretum | sancti regis Ladislai.[2] (R)egnante[3] creatore et salvatore domino nostro Jesu | Christo anno incarnacionis eius millesimo XC|II°[4] XIII.[5] kalendas Junii in civitate Zabolch sancta | sinodus[6] habita est, presidente christianissimo Hungarorum[7] | rege Ladislao cum universis regni sui pontificibus | et abbatibus, necnon cunctis optimatibus, cum testimonio | tocius cleri et populi. In qua sancta sinodo canonice | et laudabiliter decreta hec inventa sunt. |

Recapitulaciones:[1] I. De bigamis presbiteris et diaconis.[2] II. De his, qui ancillam in locum surrogaveri(n)t[3] uxoris. III. De indulgencia presbiterorum.[4] IV. De consensu episcoporum nolentibus separari ab illicito coniugio. V. De dote ecclesiarum non expleta. VI. De perdicione ecclesiarum rerum[5] ob sacerdotis incuriam. VII. De restauracione desolatarum[6] ecclesiarum propter sedicionem. VIII. De desolacione propter vetustatem. IX. De negociatoribus, quos ismaelitas[7] appellant. X. De coniugio iudeorum et christianarum[8] mulierum. XI. De negligencia ecclesiarum in dominicis et in festivis diebus. XII. De veneracione supradictarum dierum. XIII. De interfeccione adultere.[9] XIV. De subtraccione calendarum[10] absque licencia. XV. De negligencia festivitatum ob negocia.[11] XVI. De negligencia dominice diei. XVII. De hospitibus advenientibus clericis. || XVIII. De coherencia clericorum. XIX. De spretu[12] ecclesiarum propriarum.[13] XX. De muliere in adulterio deprehensa. XXI. De

[1] Incipit hoc decretum p. 85a. in codice T. [2] Ladislai regis; I. [3] In codice T. tituli capitulorum antecedunt prefationem, sed in I. hac serie inveniuntur, quam etiam nos secuti sumus. [4] 1902; I. [5] 13; I. [6] synodus; I. [7] Ungarorum; I.

[1] Capitulacio; T. [2] diaconibus; T. [3] sui rogaveri(n)t; T. [4] De indulgencia uxorum presbiterorum ad tempus; I. [5] rerum ecclesiarum; I. [6] desolarum; T. [7] ismaellitas; I. [8] christianorum; T. [9] adulterii; T. [10] kalendarum; I. [11] negocium; I. [12] speracione; T. [13] propriarum ecclesiarum; I.

procuracione abbatum erga episcopos proprios.[14] XXII. De ritu gentilium.[15] XXIII. De dacione propriarum rerum alicui ecclesie. XXIV. De invencione rerum ecclesiarum. XXV. De negligencia fidelium cadaverum. XXVI. De laboribus iudeorum in festivitatibus. XXVII. De decimacione liberorum abbatum. XXVIII. De testibus iudicii ferri vel aque. XXIX. De celebracione misse extra ecclesiam. XXX. De decimacione liberorum.[16] XXXI. De carnis dimissione. XXXII. De illata violencia virginis vel mulieris. XXXIII. De decimacione pecorum in alio episcopatu nascencium. XXXIV. De satisfaccione meretricum vel strigarum. XXXV. De abbatis vel monachi[17] osculo erga regem vel episcopum. XXXVI. De salutacione[18] abbatis, vel monachi euntis[19] ad regem. XXXVII. De vigiliarum observacione sanctorum. XXXVIII. De sanctarum[20] veneracione festivitatum. XXXIX. De abbatibus vel monachis in calendis[21] sedentibus. XL. De decimacionem[22] negantibus. XLI. De litigatoribus[23] venientibus ad regale palacium.[24] XLII. De spretu[25] sigilli regis vel iudicis.[26]

I. De bigamis presbiteris et dyaconis.[1] | Bigamos presbiteros et dyaconos,[2] et viduarum | vel repudiatarum maritos iubemus separari, | et peracta penitencia ad ordinem suum reverti. Et qui | noluerint[3] illicita coniugia[4] dimittere, secundum instituta | canonum[5] debent[6] degradari. Separatas autem feminas | parentibus suis iubemus reddi[7] et quia non erant | legittime, si voluerint,[8] liceat eis maritari.

86*a* *II. De his | qui ancillam in locum subrogaverint uxoris.*[1] || Si quis autem presbiter ancillam suam uxoris | in locum sibi associaverit, vendat; et si noluerit, | venumdetur tamen, et[2] precium eius ad episcopum transferatur. |

III. De indulgencia presbiterorum.[1] Presbiteris autem, | qui prima et legittima duxere coniuga, indulgen|cia ad tempus datur propter vinculum pacis et uni|tatem sancti spiritus, quousque nobis in hoc domini apostolici | paternitas consilietur.

[14] erga proprios episcopos abbatum; T. [15] gencium in sacrificiis; I. [16] et emancipacione eorundem; a. I. [17] monachis; T. [18] satisfaccione; I. [19] euntes; T. [20] sanctorum; I. [21] kalendis; I. [22] decimacione; I. [23] legatoribus; T. [24] ad palacium regale; I. [25] spreto; T. [26] capitulum; a. T.

I. [1] diaconibus; T. [2] diaconos; I. [3] noluerit; I. [4] matrimonia; I. [5] canonis; I. [6] d. I. [7] parentibus reddi iubemus suis; I. [8] voluerit; I.

II. [1] uxoris surrogaverint; I. [2] d. I.

III. [1] De indulgencia uxorum presbiterorum ad tempus; I.

IV. De consensu episcoporum nolentibus | separari ab illicito coniugio. Si quis autem episcopus | aut archiepiscopus ab illicitis coniugiis separari nolentibus, | spreto sinodali decreto aut [1] consensum [2] prebuerit, aut ecclesiam | dederit, aut aliquid, quod ad ordinem pertinet,[3] agere | permiserit,[4] a rege et coepiscopis suis secundum, quod [5] racionabile | videtur eis, diiudicetur. Si vero archipresbiter causa [6] | ignorancie [7] episcopo consenserit aut presbiter per consensum | illius in tali vicio permanserit, iudicio episcopi voluntario[8] | subiaceat.

V. De dote ecclesiarum non expleta. | Quicumque ecclesiam deo[1] edificaverit, et dotem no|minaverit, nominatam vero non dederit, ad illud | explendum transmisso nuncio prevaleat episcopale iu|dicium; cui si quis contradixerit, et contradicendo verberaverit,[2] | ipse regali iudicio subiaceat.

VI. De perdicione rerum | ecclesiarum ob sacerdotis incuriam. Si quis pre|sbiterorum res ecclesie ad propria loca duxerit et ibi | vendiderit, vel per incuriam suam perdiderit, tripliciter ecclesie | restituat.

VII. De restauracione desolatarum ecclesiarum | propter sedicionem. Ecclesias propter sedicionem de|solatas aut combustas, iussu regis parochiani restituant.[1] | Calices[2] et vestimenta ex sumptu regis dentur, libros[3] | episcopus provideat.

VIII. De desolacione propter vetustatem. | Ecclesias ex vetustate desolatas episcopus reedificet.[1]

IX. De | negociatoribus, quos ysmaelitas[1] appellant. De | negociatoribus, quos appellant ismahelitas,[2] si post[3] | baptismum ad legem suam antiquam per circumcisionem | rediisse[4] inventi fuerint, a sedibus suis separati ad | alias villas removeantur. Illi vero, qui inculpabiles | per iudicium apparuerint, in propriis sedibus[5] remaneant. |

X. De coniugio iudeorum et christianarum mulierum.[1] | Si iudei uxores christianas[2] sibi associaverint, aut | aliquam personam christi-

IV. [1] d. I. [2] consilium et consensum; I. [3] pertinent; T. [4] premiserit; I. [5] racio; a. I., sed supervacuum est. [6] delebat; I. [7] ignorante; I. [8] voluntarie; I.

V. [1] dei; I. [2] verbaverit; I.

VII. [1] restaurent; I. [2] calicis; I. [3] libro; I.

VIII. [1] redificet; I.

IX. [1] ismaellitas; I. [2] ismaellitas appellant; I. [3] potest; I. [4] redisse; I. [5] aut edibus; a. I.

X. [1] christianorum et iudeorum mulierum; I. [2] christianorum; I.

anam in servicio aput[3] se || detinuerint, ablate[4] ab eis libertati reddantur, venditoribus | earum[5] precium tollatur et in sumptum[6] episcoporum veniat. |

XI. De negligencia ecclesiarum in[1] *dominicis et festi|vis diebus.* Si quis in[2] dominicis diebus[3] aut in[4] ma|ioribus festivitatibus ad ecclesiam non venerit parochia|nam,[5] verberibus corripiatur. Si vero ville remote | fuerint et ad ecclesiam suam parochianam[6] villani | venire non potuerint, unus tamen ex eis in vice[7] omnium | cum baculo ad ecclesiam veniat,[8] et tres panes et | candelam ad altare offerat.[9]

XII. De veneracione supra|dictarum dierum. Si quis in his diebus venatus | fuerit, canibus et[1] equo careat, sed equum bove redimat. | Si vero presbiter vel[2] clericus venatus fuerit, ab or|dine descendat usque ad satisfaccionem.

XIII. De interfeccione | adultere. Si quis uxorem cum alio viro adul|terantem necaverit, deo[1] racionem reddat, et si voluerit, | aliam ducat. Si vero ex propinquis aliquis femine[2] | in eum insurrexerit, quod interfecisset iniuste, iudicio | discuciatur, et illud a vicinis eorum omnimodis[3] in|vestigetur, si in[4] despeccione et contemptu[5] aput[6] virum suum | prius esset, aut[7] aliqua suspicio fornicacionis de illa | prius orta fuisset, et hoc,[8] secundum quod racionabile | videtur, diiudicetur.

XIV. De subtraccione calendarum[1] | *absque licencia.* Si quis de calendis[2] sine presbiteri | sui et fratrum licencia subtraxerit, manum eam, cum | qua fraternitatem promisit,[3] decem pensis redimat. |

XV. De negligencia festivitatum ob negocium. Si quis | in[1] dominicis diebus vel in[2] maioribus festivitatibus[3] | ecclesiam negligens mercatum frequentaverit, equo careat. |

XVI. De negligencia dominice diei. Si quis die dominica | mercatum constituerit, precipit[1] sancta sinodus,[2] ut | sicut construxit, ita destruat. Si autem quis rennuit, quinquaginta quinque pensas solvat.[3]

[3] apud; I. [4] ablata (mendose); T. I. [5] eorum; T. I. [6] sumtum; I.

XI. [1] d. I. [2] d. I. [3] diebus dominicis; I. [4] d. I. [5] [6] parochialem; I. [7] nomine; I. [8] d. I. [9] deferat; I.

XII. [1] d. I. [2] aut; I.

XIII. [1] de se; a. I. [2] femine aliquis; I. [3] omnibus modis; I. [4] ut; I. [5] contemtu; I. [6] apud; I. [7] ut; T. [8] d. I.

XIV. [1] kalendarum; I. [2] kalendis; I. [3] In I. super lineam etiam invenitur: furtum commisit.

XV. [1] [2] d. I. [3] festivitatibus maioribus; I.

XVI. [1] precipiat; I. [2] synodus; I. [3] Si autem — solvat; dd. T.

XVII. De hospitibus adveni|entibus clericis.[1] Si quis hospes clericus in hanc | patriam sine commendaticiis litteris episcopi sui[2] venerit, ne forte | monachus aut homicida fuerit vel alicuius [3] ordinis | se confessus fuerit, iudicio vel testimonio discuciatur. |

XVIII. De coherencia clericorum. Si quis clericus [1] in patriam | istam veniens, alicui episcoporum vel comitum adheserit, | et eum dominus suus bene habuerit, et secundum quod | cum eo convenit, tractaverit,[2] si discedere ab illo voluerit, | nequaquam discedat, donec prius de iniusticia [3] sibi illata | in audiencia regis declamaverit.[4]

XIX. De desercione[1] *propri|arum ecclesiarum.* Si derelicta ecclesia villani alias | transierint, pontificali iure et regali mandato, unde || 87*a*
transierunt, ibi redire cogantur.

XX. De muliere in adul|terio deprehensa.[1] Si quis uxorem suam in ad|ulterio deprehenderit [2] et in iudicium statuerit, secundum sta|tuta [3] canonum penitencia imponatur et peracta penitencia, | si maritus voluerit, iterum recipiat, sin autem, quam|diu ambo vixerint, innupti permaneant.[4]

XXI. De procura|cione [1] *abbatum erga proprios episcopos.*[2] | Abbates secundum decreta patrum in procuracione | episcoporum suorum, in cuius territorio sunt, humiliter | permaneant. Et non semel in anno, sed sepe monasteria | eorum episcopi visitent et [3] regulariter vitam et conversa|cionem fratrum discuciant. Conversi monachi, cui mo|nasterio [4] monachorum [5] voluerint, se cum rebus suis | commendent; similiter et monache [6] in monasterio mo|nacharum.[7] Deinceps autem aliquis episcopus [8] aut abbas | sine titulo certi loci monachum aut monacham non | audeat ordinare.

XXII. De ritu gentilium.[1] Quicumque | ritu gentilium iuxta puteos sacrificaverint, vel ad ar|bores et [2] fontes et lapides oblaciones obtulerint,[3] re|atum suum bove luant.

XXIII. De dacione propriarum | rerum[1] *alicui ecclesie.* Si quis res suas aut [2] predia | uni dederit ecclesie,[3] nulla interveniente causa subtrahere | audeat et dare alie.[4]

XVII. [1] clericis advenientibus ; I. [2] sui episcopi ; I. [3] cuius ; T.
XVIII. [1] d. I. [2] vel certaverit ; a. I. [3] iniusta ; T. [4] declaraverit ; I.
XIX. [1] spretu ; I.
XX. [1] In margine I.: adultera. [2] reprehenderit ; T. [3] instituta ; I. [4] maneant ; I.
XXI. [1] curacione; I. [2] capitulum; a. T. [3] d. I. [4] monasteria; T. [5] d. I. [6] sanctimoniales ; I. [7] sanctimonialium ; I. [8] episcopus aliquis ; I.
XXII. [1] in sacrificiis ; a. I. [2] d. I. [3] obtullerint ; I.
XXIII. [1] d. I. [2] vel ; I. [3] dederit ecclesie uni ; I. [4] alie dare ; I.

XXIV. De invencione rerum ecclesiarum. | Res ecclesiarum, ubicunque inveniantur, sive aput [1] | ecclesias alias vel [2] aput [3] dominos, ad [4] priorem | ecclesiam suam [5] redeant.

XXV. De negligencia fidelium ca|daverum. [1] Si quis dominicum diem non servaverit [2] et | dies festos non feriaverit [3] aut quatuor tempora et | vigilias non ieiunaverit, aut mortuos suos ad ecclesiam | non sepellierit, XII [4] dies in [5] pane et aqua | peniteat [6] in cippo. Si dominus servi sui corpus, aut | villicus pauperis hospitis vel villani [7] ad ecclesiam non | detullerit, tantumdem peniteat.

XXVI. De laboribus iude|orum in festivitatibus. Si in [1] die dominico aut aliis | maioribus festivitatibus iudeum laborantem aliquis in|venerit, [2] ne scandalizetur christianitas, cum quibus instru|mentis laboraverit, [3] illa [4] amittat.

XXVII. De decimacione li|berorum abbatum. Abbates de liberis suis dent de|cimacionem [1] episcopis.

XXVIII. De testibus iudicii ferri vel aque. [1] | Quocienscumque vel aqua vel ferro iudicium factum | fuerit, intersint ibi tres ydonei [2] testes iureiurando [3] | probati, [4] qui et innocentis innocenciam, et e

87*b* contra culpabilis || culpam perhibeant. Presbiter de ferro duas pensas et | de aqua unam pensam accipiat.

XXIX. De celebracione | misse extra ecclesiam. Nullus presbiter missam audeat [1] | celebrare extra ecclesiam, nisi forte itineris causa necessitas | cogat eum. Si vero a comite suo coactus fuerit, ab | ordine cessabit, et qui eum ad hoc coegit, [2] LV [3] pensas solvat. | In itinere vero dierum [4] divinum officium celebrari [5] liceat | in tentorio.

XXX. De decimacione liberorum. [1] | Episcopi de liberis accipiant decimam; [2] liberi vero, cuicunque | episcopo vel comiti adheserint, sicut eis placuerit, [3] ita | habeantur, salva tamen libertate. Qui autem pro animarum | salute [4] libertate [5] mancipati fuerint, eo tenore tamen, [6] ut ecclesie | serviant, ipsi nemini, nisi soli presbitero administrent. |

XXIV. [1] apud; I. [2] sive; I. [3] apud; I. [4] aut; T. [5] d. I.

XXV. [1] cadaverum fidelium; I. [2] observaverit; I. [3] servaverit; I. [4] duodecim; I. [5] d. I. [6] ieiunet; I. [7] villani vel hospitis; I.

XXVI. [1] d. I. [2] inveniret; T. [3] instrumenta, quibus laboraverit; I. [4] d. I.

XXVII. [1] decimacionem dent; I.

XXVIII. [1] In margine I.: Candentis ferri iudicium. [2] idonei; I. [3] iurando iure; I. [4] probari; T.

XXIX. [1] audeat missam; I. [2] coegerit; I. [3] quinquaginta quinque; I. [4] d. I. [5] celebrare; I.

XXX. [1] capitulum; a T. — et emancipacione eorunden ecclesiis facta; a. I. [2] decimas; I. [3] placuerint; T. [4] d. T. [5] libertati; I. [6] eo tamen tenore; I.

XXXI. De carnis dimissione.[1] | Latini, qui Hungarorum consuetudini legittime [2] consentire | noluerint, scilicet, qui postquam [3] Hungari carnes [4] dimise|runt,[5] ipsi iterum in secunda et tercia feria comederint, | si se [6] nostre consuetudini meliori non consenserint,[7] quocumque | volunt,[8] eo vadant. Pecuniam vero, quam hic [9] acqui|sierunt, hic relinquant, nisi forte resipuerint [10] et carnes | nobiscum dimiserint.

XXXII. De illata violencia virginis | vel mulieris. Si quis vel [1] virgini vel mulieri de | villa in villam eunti vim intulerit, quantum de [2] homi|cidio, tantumdem peniteat.

XXXIII. De decimacione pecorum | in alio episcopatu nascencium. Episcopi, qui decimacionem | pecorum in alio episcopatu accipiunt, quartam partem presbiteris | in suo episcopatu manentibus tribuant.

XXXIV. De satisfaccione | meretricum vel strigarum. Meretrices et strige | secundum quod episcopo iuste [1] visum fuerit, ita diiudicentur.

XXXV. De | osculo abbatis vel monachi [1] *erga regem vel episcopum.* | Si contigerit [2] regi aut [3] episcopo ad [4] quamlibet abbaciam | venire, abbas vel monachi ad regis vel episcopi osculum | in ecclesia non accedant, sed egressi in claustrum, ordi|natim [5] stantes, regis vel episcopi [6]. osculum prestolentur. Regem | autem et episcopum, cum quot et qualibus sibi pla|cuerit, abbas claustrum intrare permittat.

XXXVI. De salutacione[1] *abbatis vel monachi euntis ad regem.* | Si autem contigerit, abbatem vel monachum ad curiam | regis venire, in ecclesia dei [2] ad salutandum regem non | eat, sed postquam exierit de ecclesia, in domo vel tentorio | salutet eum.

XXXVII. De observacione vigiliarum sanctorum.[1] | (I)n hac [2] vero sancta synodo a [3] venerabili rege [4] | Ladislao [5] statutum est, ab universis [6] collaudatum et canoni||zatum, ut vigilie celebrentur beati [7] 88a

XXXI. [1] capitulum ; a. T. [2] d. I. [3] priusquam ; T. [4] carnis ; T. [5] dimiserint ; I. [6] sese ; I. [7] consentire dixerint ; I. [8] d. I. [9] hec ; T. [10] respuerint ; T

XXXII. [1] d. I. [2] pro ; I.

XXXIV. [1] d. I.

XXXV. [1] De abbatibus et monachis, osculo ; T. [2] contingerit ; I. [3] vel ; I. [4] aut ; T. [5] ordinati ; T. [6] regi vel episcopo ; T.

XXXVI. [1] satisfaccione ; I. [2] d. I.

XXXVII. [1] De vigiliarum sanctarum observacione sanctorum ; T. — In margine I.: Jeiunia quedam a S. Ladislao instituta. [2] hoc ; I. [3] ad ; T. [4] regi ; T. [5] d. T. [6] et universis episcopis ; I. [7] sancti ; I.

Stephani regis et | Gerardi martiris, quo die passus est, et tres dies ad fe|stivitatem sancti Martini. Et quod patruus suus An|dreas rex cum omnibus, qui tunc erant, episcopis, vo|vit et statuit, iste rex christianissimus destruere noluit, | sed firmius [8] roboravit,[9] scilicet dierum trium [10] vigiliam | ad festivitatem sancti Petri.

XXXVIII. De sanctorum vene|racione festivitatum.[1] | Iste [2] vero [3] festivitates feriande [4] sunt per annum: Nativi|tas domini, sancti [5] Stephani prothomartiris, sancti [6] Johannis [7] | ewangeliste, sanctorum [8] Innocentum, Circumcisio domini, Epiphania cum vigilia,[9] | Purificacio sancte Marie, in Pascha | quatuor dies, sancti [10] Georgii martiris, Philippi et Jacobi | cum vigilia, Invencio sancte crucis, Ascensio domini, in | Penthecosten [11] IIII [12] dies, sancti [13] Johannis [14] Baptiste, Petri et | Pauli una die, sancti [15] Jacobi apostoli,[16] sancti [17] Laurencii martiris,[18] Assum|cio sancte Marie, sancti [19] Stephani regis,[20] Bartholomei [21] apostoli, | Nativitas sancte Marie, Exaltacio sancte crucis, sancti [22] | Mathei apostoli, sancti [23] Gerardi episcopi,[24] sancti [25] Michaelis archangeli, | Symonis et Jude apostolorum,[26] Omnium Sanctorum, sancti [27] Henrici [28] | ducis,[29] sancti Martini episcopi,[30] sancti [31] Andree apostoli,[32] sancti [33] Nicolai | episcopi,[34] sancti [35] Thome apostoli et [36] unaqueque [37] parochia [38] suum | patronum et dedicacionem ecclesie [39] celebret.

XXXIX. De abbatibus | vel monachis in calendis[1] *sedentibus.*[2] | Abbates et [3] monachi inter fratres kalendarum non | sedeant, sed abbas oblaciones fratrum in claustrum | recipiat [4] et secundum regulam fratribus administret. |

XL. De decimacionem negantibus.[1] Episcopus accipiat decimacionem in omnibus, sed eo tenore: | pristaldus episcopi interroget possessorem annonarum | sew bestiarum, quantum habeat? Si vero crediderit | verbis [2] illius,[3] accipiat secundum hoc, quod dixit; [4]

[8] firmos; I. [9] perduravit; I. [10] trium dierum; I.

XXXVIII. [1] capitulum sequitur; a. T. — De veneracione festivitatum sanctorum; I. [2] Ut iste; T. [3] d. T. [4] feriende; T. — servande; I. [5] sanctorum; I. [6] d. I. [7] Joannis; I. [8] d. I. [9] Epiphania cum vigilia, Circumcisio domini; T. [10] sanctorum; I. [11] Penthecostes; I. [12] quatuor; I. [13] sanctorum; I. [14] Joannis; I. [15] d. I. [16] d. T. [17] d. I. [18] d. T. [19] d. I. [20] regis Stephani; I. [21] Bartolomei; I. [22] d. I. [23] d. I. [24] d. T. [25] d. I. [26] d. T. [27] d. I. [28] Emerici; I. [29] confessoris; T. [30] d. T. [31] d. I. [32] d. T. [33] d. I. [34] d. T. [35] d. I. [36] ea; T. [37] unaquaque; T. [38] ecclesia; I. [39] ecclesie dedicacionem; I.

XXXIX. [1] kalendis; I. [2] capitulum; a. T. [3] vel; I. [4] accipiat; I.

XL. [1] De negantibus decimas; I. [2] verbi; T. [3] verbis illius crediderit; I. [4] d. I.

si vero | non crediderit, faciat illum iurare et accipiat. In | annona [5] vero commixtum ne accipiat, sed | separatim. Si vero [6] post iuramentum dominum [7] annone | quis alienus periurum dixerit, preter pristaldum episcopi | ante pristaldum regis et comitis numeretur annona. | Si culpabilis inventus fuerit dominus annone, ei [8] | decima pars detur et novem partes dentur episcopo; | si autem qui [9] insurrexerit,[10] ipse[11] mendax extiterit, eodem | iudicio persolvat culpam. Si non habuerit,[12] unde se red|imat, solus vendatur[13] exceptis liberis. Decimacio | autem tota colligatur usque ad Nativitatem domini. || Filius,[14] qui in domo patris est, seu filius,[15] seu[16] servus, non | separentur, sed simul dent decimacionem cum patre; a filiis | vero aut servis, qui per se habent domos suas,[17] accipiant | decimam[18] de omnibus, que habent. Si autem aliquis[19] contumax | fuerit, interrogatus decimam noluerit iudicare pristaldo | episcopi, tunc pristaldus coram idoneis testibus designet, | quantum sibi videtur esse iustum. Linum vel cana|pum, quantum potest[20] pugillus pressis digitis ad terram | premere, accipiat. Si trituratam annonam invenerit, | si decem ydrie[21] fuerint, nichil[22] accipiat, si viginti | vel plus, accipiat decimam partem. |

XLI. De littigatoribus[1] *venientibus ad regale palacium.* | Si quis vero nobilium [2] vel [3] comitum in curiam [4] causa | licium veniens ad regale palacium cum suo litigatore | non steterit et regio nuncio vocatus sine regis licencia | domum perrexerit, racionem perdat et insuper, si quid ab | eo abstulerit,[5] duppliciter reddat.

XLII. De spretu sigilli | *regis vel iudicis.*[1] Si quis autem regis sigillum | super aliquem proiciens et ipse in curiam venire neglexerit, | racionem perdat et quinque pensas persolvat et quociens|cumque renovaverit, tociens quinque pensas solvat.[2] Si | vero iudicis sigillum proiciens [3] non venerit, centum | nummos solvat.[4]

[5] T. primum «anno autem» scripsit, postea autem delevit, deindeque scripsit: nona. [6] autem; I. [7] domini; I. [8] tantum; a. I. [9] ille, qui; I. [10] insurrexerat; T. [11] d. I. [12] haberet; T. [13] venumdetur; I. [14] autem; a. I. [15] seu filius; dd. I. [16] vel; I. [17] d. I. [18] decimas; I. [19] d. T. [20] capere; a. I. [21] idrie; I. [22] nil; I.

XLI. [1] litigatoribus; I. [2] seu militum; a. I. [3] aut; I. [4] curia; I. [5] abstullerit; I.

XLII. [1] In margine I.: Sigillum non venerantes. [2] persolvat; I. [3] proiiciens; I. [4] persolvat. Finis; I.

SANCTI LADISLAI REGIS DECRETORUM LIBER SECUNDUS.

Sequitur recapitulacio secundi libri:[1] I. De furto quorumlibet principum. II. De furto servi. III. De ligacione furis.[2] IV. De purgacione furti, si quem furem tota villa[3] proclamaverit. V. De inquisicione furtive rei. VI. De iudicis iudicio[4] erga servum vel liberum. VII. De negociatoribus sive mercatoribus.[5] VIII.[6] De iugulato homine. IX. De quolibet eiusdem prosapie faciente furtum. X. De cuius(vis) servo[7] in furto deprehenso. XI. De nobile vel milite[8] invadente alterius domum. XII. De libero vel servo in furto capto.[9] XIII. De furto clericorum. XIV. De libero in furto reperto. XV. Ut[10] nulli negociatori liceat emere vel vendere equos aut boves, nisi quantum ei necesse[11] fuerit. XVI. De vendicione equorum vel bovum sine licencia regis. XVII. De privacione honoris comitum, si permittunt[12] emere vel vendere. XVIII. De negociacione cuiusvis hospitis.[13]

89*a* Temporibus piisimi regis Ladislai[14] omnes nos | regni Pannonico[15] optimates in monte sancto | conventum fecimus et quesivimus, qualiter | malorum hominum impedirentur studia et gentis nostre | expedirentur negocia.

I. De furtu proximi quorumlibet principum.[1] Primo omnium[2] iureiurando | constituimus, ut qualiscumque proximus[3] principum reperiretur in furti[4] | culpa ultra precium gallinarum, nullatenus possit ab|scondi vel defendi a quolibet eorum. Placuit quoque | ut ipse fur, nisi ceciderit in ecclesiam, suspendatur[5] et | omnis facul-

[1] Liber secundus, capitulacio eiusdem; I. [2] servi ligacione; T. [3] tota villa furem; I. [4] iudicio iudicis; I. [5] De negociatore sive mercatore furtivam rem ementibus; I. [6] d. T. [7] servo cuiusvis; I. [8] nobili vel militi; I. [9] et de filiis liberorum item in servitutem redactis; a. I. [10] d. I. [11] necessitas; T. [12] permittit; I. [13] De cuius hospitis negociacione; T. [14] Ladislai regis; I. [15] Pannonum; I.

I. [1] Hunc titulum omittit T., in I. autem antecedit prefationem et post «Incipit liber secundus, capitulum primum» (T. I.) invenitur. [2] omni; I. [3] d. T. [4] furtu; I. [5] insuspendatur; T.

tas[6] eius depereat. Et si inprudencia eius, | qui ceperat eum, evaserit in ecclesiam vel in[7] curiam | regis vel ad pedes episcoporum, careat, qui non cavit,[8] vendi|cacione[9] furti. Si autem de manu fideiussoris evaserit, | de patibulo quidem liberetur, verumtamen cum eodem | fideiussore in aliam regionem venundetur et bona | ipsius regali fisco vindicentur.[10]

II. De furto servi. | Si servus fur inventus fuerit, non possit precio | commutari nasus eius, nisi ceciderit in ecclesiam vel in cu|riam regis vel ad pedes episcopi; et si ceciderit, careat | custos eius vindicacione furti. Si vero secundo[1] captus | fuerit, suspendatur

III. De ligacione furis[1] | Si quis autem furem ligaverit, habeat potestatem ligandi | eum et ducendi ad iudicem, sive iuste, sive iniuste li|gaverit. Si autem eum[2] ligare quis prohibuerit,[3] per|solvat L[4] quinque pensas et eandem noxam reddat[5] | in ligamine.

IV. De purgacione furti, si quem furem | tota villa proclamaverit. | Si quem deinceps tota villa furem esse procla|maverit, probetur[1] iudicio. Unde si mundus apparuerit, | villa persolvat solummodo unam pensam[2] presbitero. Si autem | reus iudicetur,[3] omnis[4] substancia eius[5] vendicetur[6] regi, unde[7] detur IIII.[8] | pars villanis. Si vero aliquem personaliter furem esse | proclamaverit, accipiant[9] unam pensam.[10] Si autem una | pars[11] accusaverit[12] furem, alia vero defenderit, non | recipiatur[13] eorum defensio, et probato fure iudicio, | si culpabilis inventus fuerit, non habeant partem in quarta vendi|cacionis.[14]

V. De inquisicione furtive rei. | Si quis vestigia sequitur furtive rei, nuncium pre|mittat[1] in villam, in quam dirigantur vestigia, ne ex|cuciendo bestias suas perturbent villani sequenda | vestigia.[2] Quod si contumaciter fecerint, perditas res || persolvant. Si autem, 89b
priusquam nuncius venerit, vil|lani cxcusserint[3] bestias suas, tunc investigatores | perscrutentur singulas domos, ut ipsis placuerit.

[6] familia; T. [7] d. I. [8] cavet; I. [9] iudicacione; T. [10] vendicentur; I.

II. [1] hoc modo; a. I.

III. [1] servi ligacione sequitur; T. [2] d. I. [3] prohiberet; T. [4] quinquaginta; I. [5] d. I.

IV [1] probat; I. [2] L pensas; T. [3] d. I. [4] omni; I. [5] sua; T. [6] d. T. [7] d. T. [8] quarta; I. [9] villani accipiant; I. [10] L pensas; T. [11] eorum; a. I. [12] appellaverit; I. [13] accipiatur; I. [14] non habeant quartam vindicacionis; T.

V. [1] permittat; T. [2] vestigia sequenda; I. [3] perditas res — excusserint; dd. I.

Si cui | perierit res, eat cum testibus ydoneis [4] investigare rem, | ubi putaverit esse et si prohibitus fuerit, prohibitores pro|bentur iudicio et si ·culpabiles effecti [5] fuerint, pereant, | ut fures; si vero mundati, propter prohibicionem LV [6] pensas | solvant.[7] Si [8] instinctu comitis, sin militis investigato|rem [9] impedierint, pro ipsis LV pensas comes[10] persolvat | et post hec probetur iudicio.

VI. De iudicis iudicio erga | servum vel liberum. Si iudex nasum servi non inciderit vel liberum non | suspenderit, pereant omnia sua preter filios filiasve | et ipse iudex venundetur. Si vero suspenderit iustum,[1] centum | X pensas et omnia bona sua suspenso restituat. Et si | se duobus ydoneis testibus liberaverit, ab eo, qui duxerat [2] | eum in concilium, tollat LV pensas. Et si advenerit | iudicium [3] et iustus iudex apparuerit,[4] introductor eadem | pena pereat, qua iudex periturus erat. Et si maioris | facultatis fuerit, quam iudex, amittat eciam libertatem. |

VII. De negociatoribus sive mercatoribus.[1] | Nemo emat vel vendat preter mercatum; si qui | vero contra hoc emerint [2] de furtiva re, pereant | omnes, et emptor [3] et venditor et testes. Si vero | propriam rem contraxerint,[4] perdant rem et precium et te|stes tantumdem. Si vero in mercato tractus sit,[5] | contractus [6] fiat coram iudice et theloneario [7] et testibus | et si [8] res empta [9] esse furtiva[10] apparuerit, emptor quidem | testimonio iudicis et thelonearii [11] evadat, testes autem | reddant venditorem.

VIII. De iugulato homine.[1] Si quis extracto gladio iugulaverit hominem, regali | iudicio tradatur in carcerem, et omnia sua dividantur [2] | in tria, scilicet vinee, terre, lixe, servi, unde due partes | dentur cognatis iugulati, tercia vero filiis et uxori | iugulatoris. Si vero minoris facultatis sit, quam centum [3] | X pensarum,[4] amittat eciam libertatem.

IX. De quolibet, eiusdem prosapie faciente furtum. | Si quis eodem decreto et divina propiciante gracia | prolem vel cognatum, sive quemlibet propinquum in | furti condicione preoccupaverit,

[4] idoneis: I. [5] inventi; I. [6] quinquaginta quinque; I. [7] persolvant; I. [8] autem; a. I. [9] investigatam rem; T. [10] comes quinquaginta quinque pensas; I.

VI. [1] iustum suspenderit; I. [2] direxerat; T. [3] centum X pensas — et si advenerit iudicium; dd. I. [4] appariverit; I.

VII. [1] De mercatoribus furtivam rem ementibus; I. [2] egerint; T. [3] emtor; I. [4] traxerint; I. [5] fit tractus; I. — et tractus sit; T. [6] d. I. [7] theolonario; I. [8] d. T. [9] emta; I. [10] furtiva esse; I. [11] theolonarii; I.

VIII. [1] Titulum omittit T. [2] dividentur; T. [3] C; I. [4] false: pensas; T. I.

suspensionem vel carnis | perdicionem non subeat, sed ut exul venundetur, | si vulgaris fuerit. Si vero nobilis eadem cul|pa captus a parentibus fuerit, non venundetur, sed || ergastuli[1] custodie com- 90a
mendetur.[2]

X. De cuiusvis[1] *servo in | furto deprehenso.* Si quis ergo[2] servum suum vel | in propriorum sive aliorum in furto[3] culpabilem invenerit, | prefato testante eloquio, iudicibus ne parcat ad incidendum | largiri nasum.

XI. De nobile vel milite invadente | alterius domum. Si quis nobilium vel militum | alterius nobilis domum[1] invaserit et ibi pugnam fe|cerit, et uxorem illius flagellaverit, si tantam sub|stanciam habuerit, due partes eiusdem substancie pro reatu | commisso dentur, tercia vero[2] uxori filiisque suis remaneat. | Si autem substancia defuerit, raso capite ligatus | et flagellatus circa forum ducatur, et sic vendatur[3]; | alii vero, qui cum illo erant, liberi reatum suum LV[4] | bizanciis[5] redimant, servi vero eadem pena dampnentur,[6] | ut dominus eorum.[7] Servi vero alieni, qui ad hanc | pugnam insciis dominis convenerint,[8] venumdentur et | dimidium precium pro reatu[9] detur, dimidium vero | ad dominos illorum redeat.

XII. De libero vel servo in furto capto.[1] | Si quis liber vel servus in furto captus fuerit, | suspendatur. Si vero pro evadendo patibulo ad | ecclesiam confugerit,[2] eductus ab ecclesia obcecetur. Servus | in furto captus, si ad ecclesiam non fugerit, sicut liber | suspendatur. Domino servi illius detrimentum[3] sit in servo | suspenso, domino vero rerum perditarum detrimentum | sit in rebus perditis. Liber in furto captus, si ad | ecclesiam confugerit, et inde eductus[4] obcecatus fuerit,[5] | filii sui et filie sue,[6] si X[7] annorum aut minoris etatis | fuerint, in libertate permaneant, si vero maioris | etatis, quam decem annorum fuerint, in servitutem re|digantur, et omnis substancia eorum aufferatur.[8] | Servus autem vel liber, si[9] anserem aut gallinam | furatus fuerit,[10] monoculus[11] efficiatur,[12] et quod furatus | est, reddat.[13]

IX. [1] ergastulorum ; I. [2] commendentur ; I.

X. [1] cuius ; T. [2] vero quis ; T. [3] vel in furto proprio vel aliorum ; I.

XI. [1] domum nobilis ; I. [2] d. T. [3] vendetur ; I. [4] quinquaginta quinque ; I. [5] bisanciis ; T. [6] damnentur ; I. [7] illorum ; I. [8] convenerant ; I. [9] reato ; I.

XII. [1] et de filiis liberorum ; a. I. [2] fugerit ; I. [3] sicut liber servi illius suspendatur. Domino detrimentum ; T. [4] ductus ; T. [5] fuerit obcecatus ; I. [6] d. T. [7] decem ; I. [8] auferatur ; I. [9] d. T. [10] fuerit furatus ; I. [11] monoclus ; T. [12] eficiatur ; I. [13] In margine I. legitur ; [cap]itulum pro gallina.

XIII. De furto clericorum. | (O)rdo clericalis,[1] si anserem vel gallinam, poma [2] | vel his similia furatus fuerit, scopis [3] tantum | a magistro corrigatur, sed quod furatus est,[4] restituat; | maius his si [5] furatus fuerit, ab episcopo suo degra|detur et iudicio vulgari dampnetur.[6] |

XIV. De libero in furto reperto. | Si quis liber decem denariorum precium furatus | fuerit, suspendatur; minus decem denariis[1] si | furatus fuerit, furtum duodecies reddat, et bovem || unum per- 90*b* solvat. Servus autem tale furtum si [2] fe|cerit, reddat duplum et nasum amittat. Servus | profugus si alicubi in [3] furto deprehensus fuerit, obcecetur. | Et ideo ne [4] suspendatur, nec lingua abscindatur,[5] decre|vimus, et si postea dominus suus eum invenerit, | requirat per eum, si aliquid perdidit.[6] |

XV. Ut nulli ne|gociatori liceat emere vel vendere equos aut | boves, nisi quantum ei necesse fuerit.[1] | Nullus mercator in aliquo huius terre confinio equum | aut bovem vendere vel emere [2] presumat, sed | equum solum modo sibimet ad expedicionem necessarium, | aut boves ad arandum aptos si voluerit, emat. |

XVI. De vendicione equorum vel boum sine licencia (regis).[1] | Si quis equum ad vendendum sine licencia regis | in confinium duxerit, equus per comitem confinii [2] ab eisdem [3] | auferatur, vel [4] equi dominus [5] in carcerem mittatur, | donec testimonio comitis sui comprobetur; et si reus | extiterit, sicut fur pereat,[6] sin autem [7] liber et sospes | evadat, et [8] equum, quem adduxit, amittat. |

XVII. De privacione honoris comitum, si permittunt | emere vel vendere. Comites confiniorum, si equos | vel boves ultra fines huius[1] patrie sine licencia regis | vendi permiserint, comitatus honore priventur. Cu|stodes vero confiniorum, quo vulgo *ewrii* [2] vocantur, | si absque sciencia comitum tale quid commiserint,[3] li|bertatem amittant, si pauperes fuerint. Illis vero cu|stodibus, qui presunt, si

XIII. [1] Ordo clericalis; dd. I. [2] aut poma; I. [3] scobis; I. [4] furatur; I. [5] qui; T. [6] damnetur; I.

XIV. [1] denariis decem; I. [2] d. I. [3] d. T. [4] non; I. [5] abscidantur; T. [6] si quid quis perdiderit; I.

XV. [1] De negociatoribus equos vel boves ementibus; I. — capitulum; a. T. [2] emere vel vendere; I.

XVI. [1] De vendicione eorundem sine licencia regis; I. [2] confini; T. [3] equus ab eiusdem confini comite; T. [4] et; I. [5] dominus equi; I. [6] peniteat; I. [7] d. I. [8] sed; I.

XVII. [1] huius fines; I. [2] Turci; T. [3] consenserint; T.

in culpa eadem rei inventi | fuerint, cum omnibus, que habuerint, pereant, soli filii | et filie in libertate permaneant.[4] |

XVIII. De negociacione cuiusvis hospitis.[1] | Hospites ex aliis regionibus in confinium[2] pro equo | emendo vel aliis rebus negociandis si venerint,[3] | cum nuncio eiusdem confinii comitis[4] ad regem eat, | et per licenciam regis quicquid[5] et quantum ei con|cessum fuerit, coram pristaldo regis emat. | *Explicit liber secundus.*[6]

[4] maneant; I.

XVIII. [1] De cuius hospitis negociacione capitulum; T. [2] confinio; T. [3] venerit; I. [4] confini comite; T. [5] quidquid; I. [6] Finis secundi libri; I.

SANCTI LADISLAI DECRETORUM LIBER TERTIUS.

Incipit[1] *liber tercius. Capitulaciones eiusdem:*[2] I. De centurionibus,[3] et decurionibus. II. De his, qui aliorum servientes[4] detinent. 91a III. De palatino comite.[5] IV. De quolibet[6] fure ad ecclesiam fugiente. || V. De servo vel libero in eadem culpa ad ecclesiam fugiente. VI. De muliere inventa[7] in furto.[8] VII. De puella furtum faciente. VIII. De furibus[9] decem vel VI[10] denariorum valencium.[11] IX. De his, qui capiunt furem. X. De his, qui in[12] expedicione furantur. XI. De negociatoribus de civitate in civitatem euntibus. XII. De fure in curia nobilium capto.[13] XIII. De collectoribus fugitivarum[14] rerum. XIV. De his, qui equos a cursoribus dimissos[15] retinent. XV. De his, qui decretum regis spernunt. XVI. De iudicibus. XVII. De furibus ad ecclesiam fugientibus et se innocentes proclamantibus. XVIII. Ut nullus cum fure convenire audeat. XIX. Nemo ducat furem[16] ad alium iudicem. XX. De usucapionibus.[17] XXI. De his, qui recipiunt[18] servum vel lixas alienas.[19] XXII. De iudice eiecto[20] et[21] constituto. XXIII. De falsis iudicibus. XXIV. De iudice littigium differente.[22] XXV. De iudicibus sigillum mittentibus. XXVI. De spernentibus sigillum iudicum. XXVII. De his, qui domi fecerunt pugnam. XXVIII. De cursoribus, qui ultra terciam villam[23] equos duxerint. XXIX. De querentibus perditarum rerum.

I. De centurionibus et decurionibus.[1] Hoc decreverunt,[2] hanc legem constituerunt: | ut nuncius regis per omnes civitates diri|gatur, qui congreget centuriones et decuriones[3] eorum, qui | vulgo *ewrii*[4]

[1] d. I. [2] Capitulaciones eiusdem; dd. T. [3] civitatibus; a. T. [4] servitutes; T. [5] et eius sigillo et facultate; a. I. [6] quorumlibet; I. [7] invente; T. [8] Hoc caput in I. antecedit priorem: De muliere furto inventa. [9] furatis; a. I. [10] sex; I. [11] denarios valentibus; I. [12] stante; I. [13] De fure in curia. De eadem re nobilium capto; T. [14] furtivarum; T. [15] qui a cursoribus dimisso equo; I. [16] furem ducat; I. [17] usucaplonibus; T. [18] receperunt; I. [19] alterius; I. [20] eicto; T. [21] altero; I. [22] litigium deferente; I. [23] tria miliaria; I.

I. [1] Sine titulo invenitur in T., in quo autem legitur: Incipit liber tercius, capitulum sequitur. [2] vel; a. I [3] d. T. [4] turi; T.

vocantur, cum omnibus sibi commissis, | et precipiat eis, ut[5] si quem furti culpabilem sciunt, os|tendant;[6] et qui pro culpabilibus[7] ostensi fuerint, | si[8] quod non sint culpabiles, iudicium portare voluerint, | iudicium detur illis. Quosque nominant *ewrii,*[9] illi pa|ciantur sub[10] decenario[11] numero, quorum unus pro X[12] por|tet iudicium; si fuerit salvus, reliqui IX[13] salvi | fiant,[14] sin autem IX[15] portent iudicium, unus|quisque pro se. Ille autem, qui pro IX[16] iudicium | portaverit, ipse eciam pro[17] se portet, sed[18] eque || 91 *b* iudicium.

Post hec inquiratur a cunctis optimatibus et | populo, si quam villam sciant furto diffamatam; et | si quam dixerint, dicat[19] nuncius regis villanis, ut quos | fures sciant in illa,[20] illos reddant. Quos autem red|diderint,[21] si iudicio se[22] velle defendere dixerint, ne | prohibentur. Sed qui fures[23] antea auditi fuerant, | illis nequaquam detur iudicium.

Preterea[24] eiusdem ville | villani per decem et decem dividantur, et decimus[25] | pro IX[26] portet iudicium. Si fuerit ipse[27] mundus, reli|qui IX[28] mundi sint; si culpabiles sint,[29] sicut supra diximus, | unusquisque pro se portet, decimus autem, qui pro | IX[30] portaverat, ipsemet eque iudicio probetur.[31]

Deinde | nuncius[32] regis de villa in villam vadat, sciscitan|do a villanis, ut ubi furem sciunt, monstrent. | Notum eciam faciat, tocius Hungarie principes[33] sa|cramentum fecisse, quod neque furi parcant,[34] neque | celant eum, ipsi[35] quoque similiter faciant. Et si | rustici[36] dixerint, iusiurandum se[37] velle observare, | tunc ostendant fures, ubi sciunt. Sed si[38] postea | aliquis fures[39] celasse eos accusaverit,[40] et ita periuri | inventi fuerint, pro commutacione lingue decem | pensas solvant[41] et canonice peniteant.

II. De his, qui aliorum servientes detinent.[1] | Precipimus[2] eciam, ut idem regis nuncius[3] palam | faciat omnibus, tam nobilibus, quam ignobilibus, | imprimis episcopis, abbatibus, comitibus, postea

[5] d. T. [6] ostendentur; I. [7] culpabiles; I. [8] sic; T. [9] turi; T. [10] d. I. [11] decenniario; T. [12] decem; I. [13] novem; I. [14] sint; I. [15] novem; I. [16] novem; I. [17] quod; I. [18] d. I. [19] d. T. [20] in illa; dd. I. [21] reddiderunt; T. [22] illi; a T. [23] d. I. [24] propterea; I. [25] decimis; T. [26] novem; I. [27] ipse fuerit; I. [28] novem; I. [29] d. T. [30] novem; I. [31] probet; T. [32] nunccius; I. [33] princeps; T. [34] parcent; I. [35] ipse; T. [36] rostici; T. [37] d. I. [38] d. I. [39] aliquis fures postea; I. [40] accusaverint; I. [41] persolvant; I.

II. [1] De detinentibus aliorum servientes; I. [2] mendose: precipimimus; I. [3] nunccius; I.

vero | minoribus, quod a tempore regis Andree et ducis | Bele et a descripcione [4] iudicis Sarkas [5] nomine aput [6] | quemcumque [7] aliqui civium vel illorum, qui dicuntur *ewnek* [8] | vel servi detinentur, in assumpcione sancte Marie | omnes regi presententur. Quod si quis rennuerit,[9] | duppliciter reddat; vel si quis [10] defendere voluerit, | in predicta festivitate veniat ad curiam et de|fendat.

Veniant et illi omnes, qui dicuntur *wzbeg* [11] | ad curiam in eadem festivitate et secundum quod regale [12] | iudicium ordinaverit,[13] postmodum ratum permaneat. | Et si [14] quis [15] ultra predictum terminum [16] aliquem illorum, | quos [17] tunc reddi precipimus, detinuerit, dupliciter red|dat et LV p(ensas) propter transgressionem [18] solvat. Et si | qua suspicio de illo, qui alterius rem detinebat,[19] | habita fuerit,[20] eo quod ille, quem [21] retinuerat, fur et latro | diffamabatur,[22] ipse expurget se iudicio; si culpabilis fuerit, ut fur et ipse diiudicetur.[23]

Illi quoque,[24] qui | dicuntur vulgo *wzbeg*,[25] cuicumque per-
92a sone si [26] adheserint,[27] || representent eos regi [28] in assumpcione sancte Marie; [29] quod|si quis transgressus fuerit, bis totidem reddat et in|super propter legis fracturam LV [30] pensas adhibeat.[31] |

III. De palatino comite. [1] | Placuit eciam, ut si aliquando [2] palatinus [3] comes domum | ierit,[4] regis et curie sigillum,[5] qui in vice eius | remanserit, illi dimittat,[6] ut sicut regis una est | curia, et ita [7] unum sigillum [8] persistat. Domi vero | comes idem quamdiu manserit, super neminem sigillum | mittat, nisi super eos dumtaxat, qui vocantur | *udornic* [9] et qui spontanea voluntate iverint ad | eum, illi| ei [10] liceat iudicare. Quod si aliter fecerit, | LV pensas solvat. Similiter et ducis comes, | qui super suos, quam alios [11] iudicaverit,[12] eadem [13] | sentencia corrigatur.[14]

IV. De quolibet fure ad eccle|siam fugiente. Si quis liber furatus fuerit, | et in [1] ecclesiam fugerit,[2] cuius ecclesie refugium

[4] manifeste sic scripsit I.: ad escripcionem. [5] Archas; T. [6] apud; I. [7] quicunque; I. [8] liberi; T. [9] forte detinuerit; I. [10] vel his qui; I. [11] uzbeth; T. [12] regale quod; T. [13] ordinavit; I. [14] d. I. [15] quisquis; I. [16] terminum predictum; I. [17] quod; I. [18] pro transgressione; I. [19] retinebat; T. [20] habuerit, habita fuerit; T. [21] eo quem ille; T. [22] diffamatur; I. [23] si culpabilis — diiudicetur; dd. T. [24] d. I. [25] uzbeth; T. [26] d. T. [27] adheserunt; T. [28] rego; I. [29] virginis; a. I. [30] quinquaginta quinque; I. [31] persolvat; I.

III. [1] capitulum; a. T. [2] d. T. [3] et; a. T. [4] iverit; I. [5] sigilum; I. [6] dividat; I. [7] d. I. [8] sigilum; I. [9] wdwornik; I. [10] d. I. [11] qua; a. T. [12] iudicaverint; I. [13] ea; I. [14] corrigantur. I.

IV. [1] ad; I. [2] fugierit; T.

que|sivit, illius servus sit. Ille autem, cuius suasione [3] | evasit, parte sua careat. Et si presbiter illum postea | emancipaverit, et ipse vice eiusdem ecclesie servus | sit. Ille vero, qui furatus fuerit,[4] venundetur in | aliam patriam, et si postmodum huc reversus fuerit, | tollantur ei oculi.

V. De servo vel libero in eadem | culpa ad ecclesiam fugiente. Servus autem, qui | furatus fuerit et ad ecclesiam fugerit,[1] domino suo | reddatur, et cuius consilio fugit, det ecclesie duas pen|sas. Et si liber furtum fecerit, sed neque captus, neque | ligatus in ecclesiam fugerit, ipse similiter sit servus | ecclesie, et cuius erat fur, parte sua non careat. | Eo modo si servus ad ecclesiam fugerit, una pensa | dominus eius eum redimat, cuiusque res furatus | fuerat, illi totum restauret. Item si servus | magnum quid et tantum furatus fuerit,[2] quan|tum dominus eius restaurare non poterit, cuius | erat,[3] unam pensam ecclesie donet,[4] et servus sit ecclesie.[5] |

VI. De muliere in furto inventa. Si qua [1] mulier | habens maritum furtum fecerit, nasum perdat et | venundetur, et cum tota substancia sua, cum [2] qua | post viri sui mortem cum [3] alio viro [4] posset ma|ritari,[5] pereat. Et si vidua idem fecerit, alterum | oculum perdat et exceptis partibus filiorum suorum | cum parte sua anichiletur.[6]

VII. De puella furtum | faciente.[1] || Si que inupta puella furtum 92b fecerit, venundetur, | et nunquam ad libertatem redeat. Et si [2] quis emanci|paverit, precio careat, illa autem in curiam [3] regis | ducatur.

VIII. De furibus decem vel sex denarios valencium.[1] | Si liber, quod [2] decem [3] denarios valeat, furatus fuerit, | cum [4] omni substancia sua [5] pereat; [6] si minus,[7] alter oculus | eruatur, et secundum sancti Stephani [8] decreta diiudicetur. Item si [9] ser|vus VI[10] denariorum precium furatus fuerit, | careat oculis; si minus, oculo,[11] et quod furatus fuerit,[12] | dominus eius duppliciter restituat.[13]

IX. De his, qui capiunt furem. | Quocienscumque quis furem

[3] suasu; I. [4] fuerat; I.

V. [1] fugierit; T. [2] d; I. [3] d. T. [4] det seu donet; I. [5] etc.; a. T.

VI. [1] que; I. [2] d. T. [3] d. I. [4] d. I. [5] maritari posset; I. [6] adnihiletur; I.

VII. [1] sequitur capitulum; a. T. [2] d. I. [3] curia; I.

VIII. [1] De liberis furantibus decem vel sex denarios valencia; I. [2] quot; T. [3] d. T. [4] eius; a. I. [5] d. T. [6] perdatur; T. [7] autem; a. I. [8] d. T. [9] d. T. [10] sex; I. [11] si minus, oculo; dd. I. [12] fuit; T. [13] reddat; I. In margine I. legitur. Furtum in minoribus rebus.

ceperit et[1] ligaverit,[2] per | tres dies tantum teneat, in quarto ante[3] | iudicem[4] statuat; et si forte se[5] furti conscios[6] inven|turum[7] dixerit,[8] sex septimanarum[9] spacio | indulgenciam[10] habeat, et interim[11] furti conscios, | quos[12] se inventurum promiserat, inveniat; si autem | non invenerit, regali sentencia dampnetur.[13] Si | vero plus, quam per tres dies eum tenuerit, et in quarta, | sicut diximus, iudici non presentaverit et postea vel | a parentibus ipsius furis, vel a domino, si dominum | habet, declamacio venerit, ante[14] iudicem statuatur, et[15] | quia[16] eum[17] vinculatum te|nuit et secundum legem[18] tercia vel quarta | die non presentaverit,[19] ipse[20] ante iudicem statuatur, et | quia iniuste tenuit furem, X[21] pensas solvat,[22] fur autem | secundum legem diiudicetur. Et si quis contumax iudicium | iudicum[23] transgreditur, sex pensas solvat, iudex vero[24] per | vim furem accipiat[25] et si fur iudicium quesierit, | et iudicio dato inculpabilis fuerit, de his sex pensis unam sancte ecclesie donet; et si culpabilis fuerit,[26] cum omni substancia | sua in sumptum[27] regis exportetur.

X. De his, qui | *in*[1] *expedicione furantur.* Si rex in expedicione | fuerit, et interim furem capi[2] contigerit, qui cepit, | firmiter teneat, sed postquam rex[3] et primates | redibunt, ultra quem terminum dixi,[4] tenere | non presummat.[5] Quod si aliter fecerit, sex pen|sas enumeret.

De eademve.[6] Si quis in | expedicione furtum fecerit, cum omnibus rebus suis | extirpetur.

XI. De negociatoribus euntibus[1] *de civitate in civi|tatem.* Si quis de civitate in civitatem vadens | emerit vel vendiderit, et si quod[2] prius vendidit, | postea furatum esse apparuerit, ille qui vendidit, | sicut fur diiudicetur, et qui testes fuerint, iudicio | discuciantur; si culpabiles[3] inventi fuerint, sicut | fures, ita[4] diiudicentur.

93a *XII. De fure in curia*[1] *nobilium* || *capto.* Si quis in curia nobilium furtum fecerit, | nuncietur[2] vel eiusdem curie[3] domino vel

IX. [1] d. T. [2] ligabit; T. [3] autem die; I. [4] iudici; I. [5] sibi; I. [6] conscius furti; I. [7] iuramentum; I. [8] promiserat, dixerit; T. [9] septimarum; T. [10] indulgencia; T. [11] iterum; T. [12] quos furti conscios; T. [13] damnetur; I. [14] d. T. [15] d. I. [16] quod; I. [17] et; a. T. [18] diiudicetur; si autem; a. I. [19] representaverit; I. [20] eciam; a. I. [21] decem; I. [22] persolvat; I. [23] iudicis; I. [24] d. T. [25] recipiat; I. [26] de his — culpabilis fuerit; dd. T. [27] sumtum; I.

X. [1] stante; I. [2] capti; I. [3] mendose bis scripsit T. [4] dixit; T. [5] presummant; T. I. [6] Totum capitulum d. I.

XI. [1] d. T. [2] quid; T. [3] culpabilis; I. [4] d. I.

XII. [1] in domo et curia; I. [2] nunccietur; I. [3] cultis; T.

pristaldo | eius. Et si forte contigerit, quod neuter domi sit, | expectent per X[4] dies; si in undecimo neuter illorum | venerit, ante iudicem statuatur, et secundum legem | tractetur.

XIII. De collectoribus fugitivarum[1] *rerum.* | Rerum fugitivarum[2] collector, quem vulgariter[3] | *joccedeth*[4] dicunt, quitquid colligit, ad civita|tem eiusdem provincie congreget, et regis agazo | et comitis eiusdem civitatis in suburbio stabu|lum faciant, ibi usque ad festivitatem sancti Mi|chaelis[5] quitquid[6] pecorum[7] collectum fuerit,[8] ser|vetur; due[9] partes fugitivorum hominum, *ioch* scilicet[10] | donentur regis pristaldo, tercia pars comiti et | usque ad prenominatum festivitatem detineantur, | de quibus post festivitatem sancti Michaelis, quando | dividentur,[11] nunccius episcopi decimam partem accipiat. || A festivitate sancti Martini usque ad festivitatem | sancti Georgii congregentur oves et boves et simi|li modo dividantur.[12] Et si[13] interim[14] rerum fugitiva|rum collector, quem dixi, hec[15] transgressus fuerit, | exceptis filiis et uxore eius, cum omni substancia | perdatur; si comitis collector fugitivorum liber | fuerit, simili modo disperdatur, si[16] servus, comi|ti auferatur. Si regis fugitivorum collector [17] | de his, que collegit, alicui dederit, ambo perdantur; et si quis | ei quitquam [18] de talibus negaverit, quantum nega|vit,[19] duodecius tantum reddat.

XIV. De his, qui | *equos a cursoribus dimissos*[1] *retinent.* | Si quis equos, quos cursores dimittunt, habuerit, | per tres septimanas ad ecclesiam vel mercatum[2] | monstrandi causa[3] ducat. Et si dominus eius | non venerit, donet eum[4] regis collectori.[5] Simi|liter de equis fiant a furibus dimissis, ut | qui furem cum equo deprehenderit, furem | det iudici,[6] equus vero suus sit.[7]

XV. De his, | *qui decretum regis spernunt.*[1] Quicumque | ergo regis et principum decreta[2] fregerit, si | episcopus est, secundum voluntatem regis diiudicetur;[3] | si comes, a comitatu degradetur; si centurio, | honore privetur,[4] et insuper LV[5] pensas || solvat; si[6] miles, similiter[7] LV pensas solvat.[8] 93b

[4] decem; I.

XIII. [1] furtivarum; T. [2] furtivarum; T. [3] vulgo; I. [4] jocterdeh; I. [5] archangeli; a. I. [6] quidquid; I. [7] peccorum; T. [8] erit; I. [9] duas; I. [10] ioch scilicet; dd. I. [11] dividuntur; I. [12] dividentur; T. [13] d. I. [14] iterum I. [15] d. I. [16] se; T. [17] collectores; I. [18] quicquid; I. [19] negaverit; T.

XIV. [1] dimissos equos a cursoribus; I. [2] ad mercandum; I. [3] causa monstrandi; I. [4] eos; I. [5] collectori regis; I. [6] iudici det; I. [7] sibi; a. I.

XV. [1] De spernentibus decretum regis; I. [2] decretum regis et principum; I. [3] iudicetur; T. [4] ab honore deprivetur; T. [5] L quinque; T. [6] d. I. [7] d. T. [8] solvant; T.

XVI. De | *iudicibus.* Volumus, ut [1] unusquisque iudex in pa|rochia sua [2] iudicet.[3]

XVII. De furibus ad ecclesiam fu|gientibus et se innocentes proclamantibus.[1] | Si qui [2] fures, servi vel liberi ad ecclesiam subin|-traverint, et se innocentes esse proclamaverint, | iudicio probentur. Quod si rei apparuerint, quasi qui | ecclesiam non intrassent, iudicentur; si vero culpam | confessi fuerint, lege beati Stephani discuciantur.

XVIII. Ut | *nullus cum fure convenire audeat.* Nemo cum | fure convenire audeat; si autem quis fecerit,[1] LV[2] pen|sas perdat.

XIX. Nemo ducat[1] *furem*[2] *ad alium iudicem.* | Volumus eciam, ut si quispiam furem ceperit, | ante illum iudicem discuciatur [3] causa, in cuius termino | captus fuerit fur.

XX. De usucapionibus. | Usucapiones capiantur a festo sancti Georgii | usque [1] ad festum sancti Joannis Baptiste et du|cantur in civitatem, teneanturque usque ad festum sancti | Michaelis, presententurque [2] assidue in [3] mercato, ut si quis|piam suam repererit [4] personam, redimat XC [5] denariis, | equum XII,[6] bovem V,[7] ex quibus due [8] partes | regi, tercia [9] comiti tribuantur.[10] Si vero usque sancti | Michaelis festum inve(n)ti [11] non fuerint, dividantur | predicto modo, tamen nullo pacto vendantur vel | cellentur,[12] sed tantum labore eorum utatur. Quod | si collector vendiderit vel celaverit, tripplum [13] reddat, | ipseque [14] X[15] pensas persolvat. Comes vero si idem [16] fecisse pro|batur, LV pensas persolvat. Simili modo iubemus, ut | qui usucapiones tenuerint [17] a tempore regis | Bele,[18] usque ad festum beati Stephani dimittant. |

XXI. De his, qui recipiunt servum vel lixas alterius.[1] | Interdicimus eciam ut [2] nullus recipiat servum al|terius vel lixas; si quispiam autem receperit, si | comes fuerit, sciat se duppliciter cum LV pensis | redditurum,[3] si minister, dupliciter cum XXV[4] pensis, |

XVI. [1] Volumus ut; dd. I. [2] sua parochia; I. [3] id est nemo iudicum extra suam iurisdiccionem iudicet; a. I.

XVII. [1] proclamantes; T. [2] quis; T.

XVIII. [1] fuerit; I. [2] L; T.

XIX. [1] ducet; T. [2] furem ducat; I. [3] discuciatur iudicem; I.

XX. [1] d. I [2] ac presententur; I. [3] d. T. [4] reperit; T. [5] 90; I. [6] duodecim; I. [7] quinque; I. [8] duabus; T. — duas; I. [9] terciam; T. — una; I. [10] tribuatur; T. [11] inventa; T. [12] celentur; I. [13] triplum; I. [14] que; d. I. [15] decem; I. [16] ittidem; I. [17] ac; a. T. [18] Bele regis; I.

XXI. [1] De recipientibus servum vel lixam alterius; I. [2] quod; I. [3] reddentur; I. [4] 2V; I.

si plebeus,[5] duppliciter[6] cum[7] V pensis. Quod si receptus | vel pro furto, vel pro[8] aliquo crimine latuerit, et | receptor conscius reatus illius[9] fuerit, et negaverit | se fuisse conscium, si comes est, iuramento se | purget et insuper LV pensas persolvat; si vero | plebeus,[10] simili iuramento purgetur et V pensis | componat, et si[11] quid contra[12] eum latro proclama|verit, exaudiatur.

XXII. De iudice deiecto[1] *et con|stituto.* Si quis iudicum non diffinivit litigium, | antequam eius potestas auferatur, veniat ad || 94a
iudicem constitutum et sicut iudicare disposuerat, | cum eo discernat, et exinde recipiat nonam | partem iudicii, iudex vero decimam.

XXIII. De fal|sis iudicibus.[1] Si qui[2] falsi iudices in occulto iu|dicare aliquid[3] cognoscerentur,[4] presententur iudici, in[5] | cuius termino reperti fuerint, inquisitaque ab eis | causa commissi,[6] quod diiudicaverint,[7] dupplum reddant, | ipsique X[8] pensas proferant.[9]

XXIV.[1] *De iudice litigium | proferente.* Si quis distulerit iudicium litigii[2] ultra | XXX dies, vapuletur.[3]

XXV. De iudicibus sigillum mitten|tibus. Possit iudex sigillum suum mittere super | quoscumque,[1] exceptis presbiteris et[2] clericis, necnon[3] comitibus. | Si quis autem[4] iudicem iniuste iudicasse[5] proclamaverit, et | non probaverit, V[6] pensas solvat; si[7] vero iudex convictus | fuerit, iudicium[8] in dupplum restituat et insuper V[9] | pensas persolvat. Iudex pro suo iudicato, nisi[10] in se,[11] uno anno, | postea non[12] introducatur.

XXVI. De spernentibus sigillum | iudicum. Si quis sigillum iudicis negligens ad | causam non venerit, primo V[1] pensis puniatur; si secundo, | totidem; si tercio, racionem perdat et tonsus[2] vendatur[3] | pro debito.

XXVII. De his, qui domi fecerint pugnam. | Si qui domi pugnaverint et ad iudicem nom venerint | nichil[1] querat iudex. Si venerint,

[5] plebs eius; T. [6] dupplex; T. [7] d. T. [8] d. T. [9] illius reatus; I. [10] plebs; T. [11] d. T. [12] circa; I.

XXII. [1] erecto; I.

XXIII. [1] In I. hoc capitulum antecedit priori. [2] d. T. [3] aliquid iudicare; I. [4] cognoscentur; T. [5] et; I. [6] commissi causa; I. [7] iudicaverunt; T. [8] decem; I. [9] pensis perferantur; I.

XXIV. [1] Hoc capitulum omittit I. [2] litigari; T. [3] vapulet; T.

XXV. [1] quocunque; I. [2] d. I. [3] et; I. [4] d. T. [5] d. I. [6] quinque; I. [7] et; I. [8] iudicatum; I. [9] quinque; I. [10] d. I. [11] d. T. [12] nisi; T.

XXVI. [1] quinque; I. [2] tunsus; I. [3] reddantur; I.

XXVII. [1] nil; I.

ad eius fiat libitum. | Quod si concordati [2] aliquid iudici inde dederint,[3] terciam sibi, II [4] partes | regi reservet.[5]

XXVIII. De cursoribus, qui ultra terciam | villam [1] *equos duxerint.*[2] Nemo cursorum audeat | ducere equum ultra terciam villam vel accipere ad | ecclesiam euncium [3] vel [4] redeuncium,[5] sive ad [6] curiam episcoporum | seu comitum,[7] nec [8] de presbiteris et clericis ac in curribus | eorum. Accipiat autem qualescumque invenerit equos, | ut regis legacio cicius [9] expediatur. Si quis autem | cursorem verberaverit, LV [10] pensis,[11] si lora retemptaverit,[12] | decem pensis [13] puniatur.

XXIX. De querentibus perditarum | rerum. Si quis servum fugitivum vel quodcumque [1] | perditum querere voluerit, a nemine prohibeatur. | Si quis autem prohibuerit, vel querentem verbera|verit, decem iuvencis mulctabitur [2] valentibus | decem pensas.[3]

Explicit decretum sancti | regis Ladislai.[4]

[2] concordari; T. [3] d. T. [4] duas; I. [5] In margine I. leguntur: Judex nil extorq(uat) sine accusacione parcium litigancium.

XXVIII. [1] tria milliaria; I. [2] In margine I.: Cursores regis. [3] Valde corrupta forma invenitur in I., forte: expergiscencium. [4] aut; I. [5] d. I. [6] per; T. [7] comitatum; I. [8] ne; I. [9] exequatur et; a. I. [10] L; T. [11] pensas; T. I. [12] retinunt eius (sic); I. [13] pensas; T.

XXIX. [1] quodcunque; I. [2] multiplicabit; T. [3] finis; a. I. [4] Haec omittit I., sed in margine eius manu coaeva scripta inveniuntur: Dolose fugitivum occultans, viginti solidis teneb(itu)r c(onvincere), de ser(vo) fugi(tivo) L quinque. — Porro autem manu Zachariae Mosóczy scripta sunt: Solidus autem est aureus Romanus; Conradus Lagus in Methodo suo civili fol. 806. Zach(arias).

COLOMANNI REGIS DECRETORUM LIBER PRIMUS.[1]

Incipit || decretum Colomanni dei gracia regis Hungarie.[2] 94b
Seraphin [3] archipresuli divi|narum igne virtutum ardenti Albricus, | quamvis unus ex minimis, tamen servus sanctitatis | nunccupatus [4] in pallacio [5] celestis contemplacionis.[6] |

Quoniam [7] fiduciam talem habemus per Christum, non quod | sufficientes simus cogitare aliquid (a nobis), quasi [8] ex nobis, | sed sufficiencia nostra ex deo est, cum spiritualis [9] gracia | inspiracionis mentem tuam celestis sapiencie the|zauro [10] ditaverit et quam plurimis disertis [11] ac [12] didasca|lici meriti viris [13] lucidas contubernii tui [14] officinas, | quasi totidem [15] gemmis ornaverit, haud parum [16] ingenioli | mei reformidat rusticitas, dum me, ut ita dicam, | elinguem ac pene tocius urbanitatis exsortem [17] | iubeas [18] o presul regalium instituta collacionum | recolere vel senatoria regni tocius [19] decreta quasi | ieiunio [20] latescentis [21] oracionis nostre recapitulare.[22]

Neque | enim [23] ad regalia consilia me consultricis prudencie | inculta provehit materies, nec tenuis rei pro fo|ribus [24] stantem intromittit despecta pauperies, quia | vero obediencie eligo magis operam dare, quam | caritati omnia speranti [25] aliquid denegare malo | eciam ultra vires obtemperare presummere, quam pre|sumptuose minime obtemperare. Quamvis enim [26] in|pericia mea [27] dictandi non prestet [28] facundiam,[29] | caritas tamen obedienciam non negat; porro | nec [30] in hoc opere proprii arbitrii vestigia figo, | verum previis [31]

[1] Invenitur in codicibus T. et I. [2] In T. legitur: Incipit. Quoniam dei gracia; — in I. autem: Incipit decretum Colomanni regis Hungarie dei gracia. [3] Seraphyn; I. [4] nuncupatus; I. [5] palacio; I. [6] et; a. T. [7] In T. ante «Seraphin» invenitur: Quoniam dei gracia. [8] d. I. [9] spirituali; I. [10] tezauro; I. [11] desertis; T. [12] ad; I. [13] d. I. [14] tua; I. [15] tottidem; I. [16] aut parvi; T. [17] exortem; I. [18] iubes; I. [19] tocius regni; I. [20] ieiune; T. [21] lascente; T. — Textus codicum corruptus est, et ita emendare tentavi. [22] oraciones Marie recapitulari; I. [23] d. I [24] floribus; T. — fontibus; I. [25] seperanti; T. [26] d. I. [27] michi; T. — mei; I. [28] prestat; T. [29] fecundiam; T. [30] ne; I. [31] preiis; I.

alieni itineris nisibus [32] insisto, ob | quam videlicet causam si quid inerrabundo vesti|gio liberius evagatus meus deviaverit calamus, | nec ambigo, quam facilis aput [33] te sit venie | locus, que res [34] pigram eciam impulit huius consi|lii moram.

Sed sunt fortasse nonnulli, qui sine | racionis circumspeccione [35] idem, unde sermo est, concilium | Tursollinum [36] autument esse superfluum, minus | provide asserentes [37] antiquis pocius priorum insis|tendum esse relatibus, quorum profecto quam frivola, | quamque [38] sit inconsulta conieccio,[39] non est supervacuum [40] | paulisper [41] commemorari, quia hi regni detractores | magis proprio consulunt arbitrio, quam communiter [42] | regni provectui administrando. Nam quis ambigat | a sancto patre nostro Stephano, viro quippe aposto-
95a lico | legem populo nostro datam in quibusdam austeriorem, || in quibusdam vero tollerabiliorem, in his quoque | intensius [43] vindicantem atque in aliis remissius indul|gentem, nec quemquam tamen absque discipline verbe|re dimittentem cum [44] predestinacionis tempus nullum | adhuc verum adduxisset fidei sponsorem, nec hoc | quidem preter divine dispensacionis respectum credi | nephas est.

Nam cum tempore predicti patris univer|sum regnum eius barbaricis [45] servierit [46] incultibus, | ac rudis coactusque christianus contra commonitorium [47] | sancte fidei stimulum adhuc recalcitraret, adhuc | contra penitencialia ultricis [48] virge verbera remor|deret, opere [49] precium [50] fuit, ut sancte discipline | coaccio in fidelibus quidem ad conversionem fidei, | sed conversis fieret ad iusticiam penitencie [51] peccati.[52] At | christianissimus rex noster Conlunbanus [53] columbine | gracia [54] simplicitatis cum omni virtutum discrecione | preditus, postquam vidit adultam fidem perfecte religio|nis robor [55] accepisse, legalis vinculum cathene | cogitavit relaxare prudenter, utpote perpendens in|dignum esse, si iam spontaneum fidei militem le|galis pene timor torqueret, quem nec ipsa mors | ab agnite iam confessione veritatis abstrahere [56] po|tuisset.

Hic [57] nimirum cum videret propter civilia | bella usque ad tempus ipsius ingravesscensia [58] pa|ternis tradicionibus iam magna

[32] visibus; I. [33] apud; I. [34] et; a. I. [35] conspeccione; I. [36] Cursollinum; T. [37] assertis; I. [38] quam; I. [39] conneccio; I. [40] superfluum; I. [41] pauliper; T. [42] commu(n)iter; I. [43] intensus; T. [44] eum; T. [45] barbariebus; I. [46] serviret; T. [47] monitorem; I. [48] manu alterius inscriptum est in codice; I. [49] oppere; I. [50] precipuo; T. [51] penitendo; T. [52] peccandi; I. [53] Colomanus; I. [54] gracie; I. [55] robur; I. [56] abstergere; T. [57] hec; I. [58] ingruencia; I.

ex [59] parte solutis | regni consultum labefactari,[60] curie honorem vile|scere, timens, ne miles, insolens pacis, domesticus | tamen virtutis [61] hospes, irrevocabilis fieret iniquitatis, | regni principibus congregatis, tocius senatus con|sultu prefati regis sancte memorie Stephani le|galem textum recensuit, de quo, si rem consideres, | nichil [62] comminuit, sed auxit, non tam, quasi funda|tor, sed superedificator, quatenus primitiva plantaria | salubri veluti respersionis [63] infusione irriga|ta iusticie percipiant incrementa. Et ille quidem | destructor [64] fuit infidelium, exactor legis per trans|gressionem,[65] iste iam fidelium [66] recte conversacionis aug|mentator in iustificacione.[67] Ille lorica [68] fidei populum | induerat, iste terrene ambicionis superfluenta cin|gulo iusticie precingebat; ille gladio spiritus verbi | dei perterruit, iste galea salutis decoravit.

Postremo | hunc uterque regum finem rebus imposuit, ut, | dum debita ultrix pena filios perdicionis consummeret,[69] || filios 95*b*
predestinacionis refoveret. Non enim sine causa | rex gladium portat, dei enim minister est, vindex | in iram eius, qui malum [70] agit, nam principes non | sunt timori boni operis, sed mali. Quis enim est,[71] qui | noceat vobis, si boni emulatores fueritis? Hacte|nus hec.

Contra supradictos autem [72] huius concilii de|tractores de singulis capitulis, que ab re esse men|ciuntur, possem eciam scribendo satisfacere, nisi | epistolaris ego sermonis modum excedens modestie | tue, o presulum decus, aures timuissem fastidire. Pos|sunt tamen illa ex his colligi, que moderata satis | brevitate prescripsi.

Verumtamen tu domine, qui | in huius populi lingue genere minus me promptum | consideras, si quid calamus a suscepti itineris tra|mite declinaverit, tua queso solita in me benivolencia | et supervacua reseces et inperfecta [73] suppleas, errata | corrigas, commode [74] dicta paterna gracia proveas [75] et | antequam in aures prodeant publicas, cure tue digitum | dignanter imponas, utque tuo dumtaxat doctis|simo digna constitui examine tuo eciam iudicio | a detrahencium muniantur [76] livore.[77] |

I.[1] Placuit regi et communi [2] concilio, ut dotis [3] | cuiuslibet

[59] d. I. [60] labefactare ; T. [61] veritatis ; T. [62] nil ; I. [63] infusionis ; a. T. [64] indistrictus ; T. [65] exactor — transgressionem ; dd. I. [66] iam fidelium ; dd. I. [67] iustificacionem ; I. [68] loricam ; T. [69] consumeret ; I. [70] male ; I. [71] est enim ; T. [72] d. I. [73] imperfecta ; I. [74] comode ; T. [75] provehas ; I. [76] muniatur ; I. [77] Capitulum ; a. T.

I.[1] De dote cuiuslibet ecclesie per beatum Stephanum disposita. I. [2] omnium ; T, [3] dotes ; I.

possessiones [4] monasteriis seu ecclesiis | a beato Stephano rege disposite inconvulse remaneant.[5] |

II.[1] Quia populus noster magnis sepe tam vie, | quam inopie laboribus pregravatus pro qualibet neces|sitate curiam regalem adire non potest, bis in anno, | id est in festivitate apostolorum Philippi et Jacobi, | et in octavis sancti Michaelis synodum [2] in uno|quoque episcopatu celebrari constituimus, in qua tam co|mes et comites,[3] quam reliquorum magistratuum [4] potestates | ad suum episcopum conveniant, ad quam quicumque | eciam sine sigillo vocatus non venerit, reus iudici(i) [5] | erit.[6]

III.[1] Alienigena presbiter vel dyaconus cum commen|daticiis literis recipiatur.[2] Qui vero hactenus re|cepti sunt, si iure venerint, examinentur, quatenus | de quibus aliqua aures nostras pulsat infamia, | hi ab officio cessent, donec vel iudicio purgentur, | vel de terra eliminentur.

IV.[1] Nullus indigena [2] sine fide|iussore recipiatur.

V.[1] Episcoporum et comitum capellani | vel reliquorum, per sigillum episcopi vel archiepiscopi ad | causandum cogantur.

VI.[1] Si [2] clericus cum laicis causam | habet,[3] per sigillum iudi-
96a cis [4] laicus cogatur; si vero laicus || habet causam cum clerico, per sigillum episcopi vel archi|presbiteri [5] clericus cogatur, ab eisque [6] cum [7] iudice suo | examinentur.

VII.[1] Si duo comites pro causa aliqua | dissideant,[2] in supradicta synodo ventillentur.

VIII.[1] Si | duo abbates contenderint, in eadem synodo [2] iudicentur. |

IX.[1] Maiores ministri regis vel ducis et capellani, quorum |

[4] possessionis ; I. [5] maneant ; I. — et cetera ; a. T.

II. [1] De sinodo in unoquoque episcopatu comitibus et magistratibus celebranda ; I. [2] sinodum ; I. [3] et comites ; dd. I. [4] magistratum ; T. [5] iudicio ; I. [6] In margine T. : In sinodo eciam seculares magistratus interesse debent ; T.

III. [1] De alienigenis presbiteris sine litteris commendaticiis advenientibus ; I. [2] commendanciis liberis recipiantur ; T.

IV. [1] De indigenis presbiteris ; I. [2] indigne ; T.

V. [1] De citacionibus presbiterorum ; I.

VI. [1] De citacionibus presbiterorum et laicorum contra sese ; I. [2] vero ; a. I. [3] causam habet cum laicis ; I. [4] iudicis sigillum ; I. [5] archiepiscopi ; I. [6] eisdem ; I. [7] d. I.

VII. [1] De causis comitum duorum in sinodo terminandis ; I. [2] dissedeant ; T.

VIII. [1] De causis duorum abbatum in sinodo iudicandis ; I. [2] sinodo ; I.

IX. [1] De causis ministrorum regis vel ducis et capellanorum etc. ; I.

personis indignum est coram iudice infra se conferre, | in eadem synodo [2] iudicentur.

X.[1] Si quis superbus | iudex ad predictam synodum venire neglexerit, | suo accusatore iudicetur.[2]

XI.[1] Si maiores ministri regis | et ducis vel inter se, vel cum maioribus contende|rint, et ad iudicem venire contempserint, comes | parochianus cum iudice eorum causas discuciant. |

XII.[1] Ducis ministri, qui in mega regis sunt, et regis, qui in mega sunt ducis, ante comitem et iudicem, minores vero ante iudicem delitigent.

XIII.[1] Si comes cum comite contenderit, vel populus eius seu sinodica | discrecio seu vicinus comes causas eorum discuciat.

XIV.[1] Nullus presummat secularis iudex [2] sigillum clerico dare. |

XV.[1] Quia eo minus videtur valere curia, cominus [2] sup|petunt necessaria, ne nostra habundancia in eius super|fluat penuria,[3] placuit omnes piscinas, preter quas | sanctus [4] Stephanus donaverat, sumptui [5] regali reddere, | quia [6] indignum erat nobis recedentibus curialem nobis|cum honorem recedere, ubi prestat nos et [7] venientes | copiam honoris invenire.[8]

XVI.[1] Similiter decrevimus pi|scinas monasteriis vel ecclesie datas alias quidem | reddere, sed necessarias cottidiano [2] fratrum usui [3] relin | quere, nullas vero nisi superfluas auferre.

XVII.[1] Vinee, | mansiones, terre, a regibus [2] quibuslibet date, | perseveranter his, quibus dabantur, permaneant.

[2] constanter «sinodo» ; I.

X. [1] De contumacia iudicum ad sinodum venire nolencium ; I. [2] iudicent ; I.

XI. [1] Hoc capitulum omittit I.

XII. [1] Omittunt codices T. et I., sed in prima editione legum (Decretorum seu articulorum aliquot priscorum Ungariae regum ... liber, nunc primum typis proditus. Francofurti. MDLXXXI.) invenitur.

XIII. [1] De facultate comitum discuciencium causas in sinodo ; I. — Omittit T.

XIV. [1] Quod nullus secularis iudex clerico det sigillum ; I. [2] iudicis ; T.

XV. [1] Revocacio donacionum preter dona S. Stephani ; I. [2] quominus ; I. [3] peniuria ; T. [4] d. I. [5] solio ; I. [6] qui ; T. [7] d. T. [8] In margine T. posteriori manu : De piscinis monasteriis et ecclesiis datis ac aliis cunctis hereditatibus.

XVI. [1] Ablacio piscinarum ecclesiis datarum ; I. [2] quottidiano ; I. [3] usu ; I.

XVII. [1] Quod donaciones vinearum, mansionum in suo vigore permaneant ; I. [2] regalibus ; T.

XVIII.[1] Sil|vas ecclesiis datas minime auferri concedimus.

XIX.[1] Ve|teres coloni eiecti, terram non habentes alibi, ad suam | revertantur. Si terra eorum data est monasteriis | vel ecclesiis, et ipsi aliam habent, hoc inviolabiliter[2] | ita permaneat.

XX.[1] Possessio quelibet[2] a sancto | Stephano data,[3] hum(a)ne[4] successionis quoslibet | contingat successores vel[5] heredes. Possessio vero | ab aliis regibus data de patre descendat ad filium, | qui si defuerint, succedat germanus, cuius filii | eciam post mortem illius non exheredentur. Ger|manus autem predictus si non inveniatur, regi | hereditas deputetur.

XXI.[1] Hereditas empticia nulli heredi | aufferatur,[2] sed tantum eodem testimonio confir|metur.

XXII.[1] Judicium ferri et aque in aliqua ecclesia | fieri interdicimus, nisi in sede episcopali et maio|ribus prepositoriis,[2] necnon Posanii[3] et Nitrie.

XXIII.[1] Judex | iniuste causas[2] discuciens ad curiam regis || 96*b*
cum sigillo cogatur, sed sine sigillo ad synodum. |

XXIV.[1] Si quis ad conventum episcoporum et comitum venire ne|glexerit, iudicetur. Ipsi vero sic sollicite[2] conveniant, | sic subnixa cura[3] confidant, sicque summa diligencia | equi[4] libraminis trutinam compensent, quatenus nec[5] | hincque per odium innocenciam condempnent, nec illinc | per amiciciam culpam defendant.

XXV.[1] De tributis autem[2] | (et)[3] vectigalibus, sicut comitibus terciam partem dare[4] decre|vimus, ita decimam quoque episcopis censemus, quia cum | tam novi, quam veteris testamenti pagina decimas | dandas esse proclamet, incautum igitur[5] et inconsultum est, | si instituta sanctorum presumamus infringere, que | summa pocius devocione debemus adimplere.

XVIII. [1] Omittit I.

XIX. [1] De terris occupatis colonorum eiectorum ; I. [2] innumerabiliter ; T.

XX. [1] De successionibus possessionum collatarum a regibus ; I. [2] quemlibet ; T. [3] posthumo vel ; I. [4] humanis ; I. [5] successores vel ; dd. I.

XXI. [1] De hereditatibus empticiis quemlibet heredem concernentibus ; I. [2] auferatur. I.

XXII. [1] De iudicio ferri et aque, quibus locis fieri possint ; I. [2] preposituris ; I. [3] Posonii ; I.

XXIII. [1] De iudice iniusto cum sigillo vel sine sigillo citato ; I. [2] causam ; I.

XXIV. [1] De iusto iudicio episcoporum et comitum et contumacia citatorum ; I. [2] solito ; I. [3] curia ; I. [4] equę ; I. [5] hucusque ; a. I.

XXV. [1] De decimis tributorum et vectigalium ; I. [2] aut ; I. [3] d. T. I. [4] dari ; I. [5] d. T.

XXVI.[1] Si | quis in [2] testimonium adductus alicuius veritatem sua | nititur attestacione probare, huius testimonium sic re|cipi iubemus, si presertim sit confessus peccata sua [3] sacerdo|tibus, si denique aratrum [4] habeat, ut et sit cautela | veri testimonii per sacerdotem [5] in confessione et mendacis | culpe redempcio fiat in possessione.

XXVII.[1] Nullus audeat | perhibere testimonium, nisi confessus peccata. Cuiuscunque | testimonium falsum inveniatur, eius testimonium | amplius non recipiatur.

XXVIII.[1] Si pristaldus iudicis pro causa | diiudicata ab aliquo verberabitur, ad hunc a comite | comitatus [2] mittatur, et quitquid [3] deliberatum est, totum | aufferatur [4] vi.[5]

XXIX.[1] Judicis pristaldos tales esse precipimus, | quales idoneos testes fieri iusseramus supra.[2]

XXX.[1] Si | pristaldus iudicis in legacione eius iniuste quid egerit, | dampnetur cum iudice inique ei mandante. [2]

XXXI. Dampnum | a iudice per pristaldum alicui iniuste illatum, de | rebus iudicis restituatur.

XXXII.[1] Si quis terram alterius | ad possidendum sibi iniuste usurpaverit, cum in iudicio | reus fuerit, tantumdem de propria terra perdat, | insuper decem pensas persolvat.

XXXIII.[1] Mercatores ob [2] id | solum, ut ditescant, venalium rerum dediti studiis, | pristina duplicent tributa; pauperes vero, qui [3] de [4] mer|cato vivunt, persolita tributa persolvant.[5]

XXXIV.[1] Si quis de | propriis et domesticis rebus quid in foro vendiderit, | lege sancti Stephani tributum reddat.

XXXV. Si quis hos|pitum acola[1] terram civium cohabitat, aut

XXVI. [1] De testibus confitentibus ante attestacionem; I. [2] d. I. [3] d. T. [4] aratrium; T.; contrarium; I. [5] sacerdotum; T.

XXVII. [1] De falsis testibus deinceps non admittendis; I.

XXVIII. [1] De pristaldo iudicis verberato et de pena etc.; I. [2] civitatis; T. [3] quicquid; I. [4] auferatur; I. [5] iudicis; a. I., sed T. «iudicis» ad proximum caput iungit.

XXIX. [1] De idoneitate pristaldorum; I. [2] supra iusseramus; I.

XXX. [1] De pena pristaldi iniquam execucionem facientis; I. [2] ei iniquo mandato; T.

XXXII. [1] De occupacionibus terrarum et pena etc.; I.

XXXIII. [1] De dupplici tributó mercatorum; I. [2] ad; I. [3] d. I. [4] mendose bis scripsit; I. [5] persolvat; T.

XXXIV. [1] De tributis propriarum rerum in foro emptarum; I.

XXXV. [1] accola hospitum; I.

iuxta | medietatem substancie civilium expedicionem faciat, | aut VIII denarios solvat.[2]

XXXVI.[1] Quando rex vel dux in comita|tum aliquem intraverit, tunc megalis[2] equus exer|citualis prestetur, qui si quo casu mortuus fuerit, | XV pense[3] domino equi donentur.[4] Si vero aliquomodo, | sed non usque ad mortem lesus fuerit, predicti precii | pars dimidia pro equo reddatur.

Si magna fama | marchiam[5] intraverit, comes nuncios II[6] equis ex(er)ci|tualibus IIII ad regem dirigat, qui cum proprio cibo | illuc pervenientes, precium viatici sui a palatino | comite exigant, et tantumdem ad reditum suum. | Si vero equi illorum mortui vel[7] lesi fuerint, tot | pense, quot supra diximus,[8] pro equis reddantur, sed | si sani[9] redeant, pro una via exercituali deputetur. |

XXXVII. In quamcumque[1] civitatis megam[2] rex digrediatur[3] | ibi iudices II[4] megales cum eo co(m)migrent,[5] et qui[6] | contenciones populi illius discreto examine dirimant, | et ipsi, cum[7] clamor[8] populi ingravescat,[9] a comite pa|latino diiudicentur.[10]

XXXVIII. Si rex forte cuiquam comiti vel | ministro aliquem de civibus dimiserit, solus in | expedicionem[1] pergat; sin autem ad populum, unde exiit,[2] | revertatur.

XXXIX. Omnibus interdicimus tenere quemquam | de civibus[1] ad fugam facientem absque regis licen|cia; at si quis tenuerit, quasi legis fracturam | emendet.

XL.[1] Comites, si propri(i)s[2] in villis[3] suos liberos | habuerint, de quibus equos accipere et C[4] pensas | possint colligere, loricatum unum regi de sumptu | illo procurent. Si veros XL pensas, militem absque lorica | educent; ac[5] si minus, suis hoc propriis usibus re|servent.

[2] Sed istius capituli | altera pars intellectui meo aut (haud; I.) facile patescit (patefecit; I.), scilicet | aut (aut scilicet; I.) iuxta medietatem substancie civi-
97*a* lium expe|dicionem faciat. Estimo autem, quod idem sit sensus || illius capituli, quod scriptum est de non dandis vel dandis | VIII. (octo; I.) denariis (denarios; T.); aa. T. I.

XXXVI. [1] De equo donato regi in quolibet comitatu; item de expensis nunciorum per palatinum comitem dandis; I. [2] legalius; T. [3] pensas; I. [4] donetur; I. [5] in archiam (sic); T. [6] duos; I. [7] seu; I. [8] prediximus; I. [9] d. I.

XXXVII. [1] quacumque; I. [2] mega; T. [3] digreditur; I. [4] duo; I. [5] coniugentur; I. [6] qui et; I. [7] eum; T. I. [8] clamore; I. [9] ne gravescat; I. [10] diiudicetur; I.

XXXVIII. [1] expedicionibus; I. [2] exit; I.

XXXIX. [1] civilibus; T.

XL. [1] Olim loricati secundum exigenciam proventuum disponebantur; I. [2] propriis; I. [3] villos; T. [4] centum; I. [5] aut; I.

XLI.[1] Si rex aliquem vagum servum alicui do|naverit, hic medium caput[2] eius tondat; quod | si non fecerit, X pensas amittat. Cui si uxorem | dederit,[3] eciam illam cum eo perdat.

XLII.[1] Quicumque | absque regis licencia vagum tenuerit, LV pensas | solvat. Et si aput[2] dominum quitquid[3] sit furatus, | dominus a crimine iudicio purgetur, et qui fide|iussor eius fuerat, illum ostendat, idemque si | inculpabilis[4] fuerit,[5] eandem legem persolvat, quam | retentor eius; et si non habet, propriam[6] libertatem | amittat.

XLIII. Si[1] quis vagum apprehensum | tenuerit, a domino eius I pensa exigatur.[2] |

XLIV. Si quis *iocuscidarius*[1] vagum, quem tenet, pro XC | denariis alicui[2] dederit, X pensas persolvat et totidem[3] || emptor 97*b* illius. Ubicumque equites, emptores,[4] viatores | venerint V,[5] si voluerint, nummis[6] tantum cape|cium[7] comparent. Qui vero minoris precii acceperit, | aut qui maioris fecerit, LV pensas persolvat.

XLV.[1] Dena|rii VIII,[2] qui de liberis singulis colligebantur,[3] a modo | non accipiantur. De civilibus ebdomadariis octo | denarios precipimus colligi, inter quos scilicet, | si quis liber non a rege, sed ab ipsis[4] civibus. | Si autem liberi, qui regi per fines eorum transmi|gra(n)ti[5] equos, currus subductorios et servicia stipen|d(i)aria[6] suppeditabant, IIII denarios persolvant. Et | similiter[7] liberos, qui cum eis cohabitare consense|rint, aut[8] exeant.

XLVI.[1] Si quis ysmahelitas[2] in | ieiunio seu comestione, porcineque[3] carnis abstinencia[4] | vel in ablucione aut in quolibet[5] sue[6] facino|re deprehenderit, ysmaelite[7] regi deputentur. Qui[8] | vero eos accusabat, de substancia eorum partem ac|cipiat.

XLVII.[1] Unicuique ville hysmahelitarum[2] ecclesiam | edif-

XLI. [1] Servi divagi medio capite tondeantur ; I. [2] capitis ; I. [3] dederat ; T.

XLII. [1] De pena vagos absque licencia regis tenencium ; I. [2] apud ; T. [3] quid ; I. [4] inculpatus ; T. [5] fuerat ; T. [6] propria ; I.

XLIII. [1] cum ; T. [2] ab eo, qui eum apprehendit, V pensis redimat ; I.

XLIV. [1] iocusidarius ; I. [2] alicui denariis ; T. [3] tottidem ; I. [4] emptoris ; T. [5] id est ; a. I. [6] non minus ; I. [7] sic legitur in T. I.

XLV. [1] De exempcione liberorum a solucione VIII denariorum ; I. [2] octo ; I. [3] colligebatur ; T. [4] ipsius T. [5] transmigrati ; T. I. [6] stipendaria ; T. [7] et ; a. I. [8] ante ; T. — antea ; I.

XLVI. [1] De hysmaelitis ; I. [2] hysmaelitas; I. [3] quoque ; T. [4] vescencia ; T. [5] ex ; a. I. [6] sew ; T. [7] hysmaelite ; I. [8] quo ; T.

XLVII. [1] De ecclesiis hysmaelitarum ; I. [2] hysmaelitarum ; I.

ficare,[3] de eademque villa dotem dare[4] precipimus. | Que postquam ediffìcata[5] fuerit,[6] media pars ville | ysmahelitarum[7] villam emigret, sicque altrinsecus | sedeant, et quasi unius moris in domo, nunc[8] | nobiscum, una eademque ecclesia Christi,[9] in divina | unanimiter consistant.

XLVIII.[1] Ysmahelitarum[2] vero | nullus audeat filiam suam iungere matrimonio | alicuius de gente sua, sed nostra.

XLIX. Si quis ysma|helitarum[1] hospites habuerit, vel aliquem in[2] convi|vium vocaverit,[3] tam[4] ipse, quam convive eius | de porcina[5] tantum[6] carne[7] vescantur.[8]

L.[1] Si quis homi|cida aput[2] comitem vel quemlibet inveniatur, per | nuncium episcopi ad penitenciam queratur, qui[3] si mittere | rennuerit, eadem cum homicida sentencia fe|riatur.

Parricid(i)a et cetera,[4] que[5] pretitulavimus | homicid(i)a, episcoporum censure[6] vacare decrevimus, | qui iuxta qualitatem facinorum[7] et personarum, | prout ipsis visum fuerit, canonice huiusmodi deliberentur, simplicia vero[8] huiusmodi ho|micidia ab[9] archidyacono[10] et iudice seculari iudicentur, | de quibus et ipsi nonam et decimam partem[11] inter | se disperciant.[12]

LI.[1] Fur captus per triduum ligatus | sine manuum siccacione[2] et ignis concremacione | teneatur, quarta autem die ad iudicem ducatur. |

Fur quando ducitur a pristaldo domini sui, si | una ibi tantum familia sit, inde unus cum | fure eat, qui si ire noluerit, iudex iudi-
98*a* care non || formidet. Si vero ibi nulla familia fuerit, ad | viciniorem[3] domini illius locum iudex ligatum di|rigat regi aut fur iudicetur.

LII. Si fur ductus salvus | in iudicio apparuerit, captor eius iudicetur senten|(cia),[1] sed non aboculetur.

LIII. Si furi capto furtum | proponi non possit, detur iudi-

[3] edificare; I. [4] dari; I. [5] edificata; I. [6] fuerint; T. [7] hysmaelitarum; I. [8] mater autem; I. [9] Cristi ecclesia; I.

XLVIII. [1] De matrimonio Hysmaelitarum; I. [2] Hysmaelitarum; I.

XLIX. [1] hysmaelitarum; I. [2] d. T. [3] erogaverit; T. [4] tantum; T. [5] porcinis; I. [6] d. I. [7] carnibus; I. [8] vescatur; T.

L. [1] De penis homicidas retinencium; I. [2] apud; I. [3] quem; T. [4] ceteri; I. [5] qui; I. [6] census; I. [7] facinorum qualitatem; I. [8] huiusmodi — vero; dd. T. [9] d. I. [10] archidiacono; I. [11] partes; I. [12] disperciantur; I.

LI. [1] De furibus quarta die ad iudicem statuendis; I. [2] secacione; I. [3] vicinorum; I.

LII. [1] sentencia; I.

cium; in quo si salvus | appareat, captor illius privetur[1] substancia,[2] quantam [3] ipse | fur dictus [4] habere dinoscitur, non autem aboculetur. | Fur inventus in iudicio culpabilis, aboculetur.[5]

LIV. Si | quis furatus quadrupes animal vel precium eius, | aut vestimentum precii XX[1] denariorum furetur,[2] ut | fur iudicetur.

LV. Si quis sola suspicione[1] furem ceperit, | ut [2] fur culpabilis in iudicio iudicetur.

LVI. Uxor furis, | que[1] particeps est sceleris [2] mariti, marito [3] mancipetur | servituti. Filii quoque eorum XV annorum et ultra, | matris penam sorciantur; qui vero infra XV annos | fuerint, impune dimittantur.

LVII. De strigis vero, que | non sunt, ne ulla[1] questio [2] fiat.

LVIII. Mulieres partum | suum necantes archidiacono oblate penitenciam agant. |

LIX. Raptus mulierum episcopus seu archidiaconus diiudicet. |

LX. Malefici per nuncciun[1] archidiaconi et comitis inventi | iudicentur.

LXI. Adulteri episcopo vel archidyacono[1] adducti | debitis penarum iudiciis deputentur.

LXII.[1] Si in villa, | qua rex fuerit, equus perdatur, nullus de villa illa | emendet; sed si circa partes illas latronum [2] villa | fuerit, hy ligentur.

LXIII.[1] Si equites viatores in villa | iacuerint, et equos perdiderint, a villanis hec [2] | emendentur; si vero extra villam, nullus de villa | persolvat.

LXIV.[1] Qui in tribus conciliis causam suam le|galiter [2] diffinire noluerit, eius querimonia amplius | non audiatur.

LXV.[1] Nullus comitum vel militum in ecclesia | presumpmat [2] sibi vendicare potestatem preter solum episcopum. |

LIII. [1] punietur; I. [2] d. I. [3] quantum; I. [4] d. I. [5] Fur — aboculetur; dd. I.
LIV. [1] viginti; I. [2] d. I.
LV. [1] suscepcione; T. [2] et; T.
LVI. [1] quia; T. [2] scelleris; I. [3] d. I.
LVII. [1] nulla; I. [2] mencio; I.
LX. [1] nuncium; I.
LXI. [1] archidiacono; I.
LXII. [1] De amissione equi in villa, ubi rex fuerit; I. [2] latrocinium in; I.
LXIII. [1] De amissione equi itinerancium; I. [2] hoc; T.
LXIV. [1] De tempore discussionis querimoniarum; I. [2] legalibus; T.
LXV. [1] De comitibus potestatem ecclesie sibi vindicantibus; I. [2] presummat; I.

LXVI.[1] Presbiteri et abbates seu cuiuslibet persone[2] dignitatis | ecclesie decimacionem persolvant, in cuius territorio agricul|turam exercent[3] aut vindemiant.[4]

LXVII.[1] Bigami et vi|duarum vel repudiatarum mariti a coniugi(i)s[2] cessent | illicitis,[3] vel a cleri excludantur[4] consorciis.[5]

LXVIII.[1] Missa | non celebretur, nisi consecratis in locis, nisi causa | necessitatis aliqua existente, et tunc in tentorio, | seu alio mundo loco,[2] sed vie tantum ac itineri[3] | hec vacet necessitas, non venacioni, nec[4] sine ta|bula itineraria.

LXIX. Reliquie sanctorum per viam non | portentur, nisi a bono et religioso clerico.

LXX.[1] Nullus, | qui in clero[2] estimatur, vestibus utatur laicalibus, | utpote fisso pellicio vel tunica sparsa, manica[3] | gilva,[4] rubra
93b stragula vel viridi clamide, caliga || seu cappa,[5] calceo picto vel sericato,[6] camisia quoque | et[7] tunica et serico[8]; non in pectore conserantur[9] nodis[10] | vel[11] fibulis, sed[12] amplexantur[13] collum quasi.

LXXI.[1] Quatuor | tempora in suis, ut hactenus mos fuit, locis ce|lebrentur.[2]

LXXII. Officium de[1] sancta trinitate[2] post octavas | penthecostes celebretur.

LXXIII. Sepulture christianorum non nisi | in atri(i)s[1] ecclesiarum fiant.

LXXIV.[1] Nullus iudeus christianum | mancipium emere vel vendere audeat, aut in | suo servicio tenere sinatur; nunc vero qui habet, | si interea[2] datis sibi induciis[3] non vendat,[4] amittat.[5] |

LXVI. [1] De personis ecclesiasticis decimas persolvandis; I. [2] persona; T. [3] exerceant; T. [4] vindemiam; T.

LXVII. [1] De bigamis presbiteris; I. [2] coniugio; I. [3] illicito; I. [4] excludentur; T. [5] consorcio; I.

LXVIII. [1] De missarum celebracionibus; I. [2] loco mundo; I. [3] itinere; T. [4] neque; I.

LXX. [1] De vestibus clericorum; I. [2] cleri; T. [3] vel; a. T. [4] d. I. [5] joppa; I. [6] picta vel sericata; I. [7] d. T. [8] sacratorum; T. [9] consuantur; I. [10] sed nodis; I. [11] ut; T. [12] d. I. [13] amplectentur; I.

LXXI. [1] De quatuor temporibus; I. [2] celebratur; T.

LXXII. [1] d. I. [2] sancte trinitatis; I.

LXXIII. [1] atriis; I.

LXXIV. [1] De iudeis christianum ementibus mancipium; I. [2] infra; I. [3] inducias; T. [4] vendiderit; I. In margine T. posteriori manu: De indeis. Qualis auctoritas in regno concessa et qualis proihibita est.

LXXV. Agriculturam autem si quis eorum habet, paganis[1] hanc | mancipiis exerceat. Possessiones[2] quidem iudei, qui | possunt emere,[3] habeant, sed ipsi nusquam, nisi ubi sedes | episcopalis est, manere[4] sinantur.

LXXVI.[1] Nullus habitancium in | Hungaria, adiacentibusque[2] Hungarie regionibus Hunga|ricum equum[3] emere audeat. Quod si quis emeret,[4] | ac ut eum[5] furatus sit, sibi impositum fuerit, infra | Hungariam et usque ad fines Hungarie tantum cau|sam sue excusacionis protendere ei liceat. Cum vero | equi venditorem in extrema querere voluerit[6] pa|tria, non illuc ire permittatur, sed ferri iudicium portet. | Si reus apparuerit, pro fure iudicetur; si mundus, non | ut fur teneatur, sed precio,[7] quo emerat, solummodo[8] | careat.

LXXVII. Nemo[1] servum in genere Hungarorum vel | quemlibet in Hungaria natum, eciam[2] alienigenam, nec | ancillam, exceptis lingue alterius servis, qui ab | aliis ducti sunt regionibus,[3] nec aliud animal preter | boves masculos exta Hungariam vendere vel ducere[4] | audeat. Quod si quis[5] comitum infringeret,[6] aut honore | suo privetur,[7] aut duas rerum suarum partes amittat,[8] | tercia vero substancie porcio uxori atque heredibus | suis remaneat.

LXXVIII.[1] Quisque[2] comitum in comitatu suo terciam ibique[3] partem | habeat[4] de tributo. Rex vero ad plenum de | tributo omnium[5] similiter duas partes habeat.

LXXIX.[1] Singuli | comites per quemcumque suorum[2] voluerint denarios, | qui per universas Hungarie partes colliguntur, quantum | super unoquoque centurionatu fuerit collectum, no|minatim sub certo scribentes numero, Strigonium usque | ad[3] festum sancti Michaelis mittant. Neque prius | rege comites vel centuriones partem accipiant, sed | in eodem loco, videlicet[4] Strigonii, fiat omnium par-| cium divisio. Si quis autem usque ad tempus | presignatum nummos illos cum pleno illuc[5] numero non attul|lerit,[6] duppliciter reddat.

LXXV. [1] pugilys; T. [2] In I. antecedit titulus sed ad c. LXXVI. attinet: De penis incolarum alienigenis equum Hungaricum emencium; I. [3] in rure; T. [4] remanere; I.

LXXVI. [1] Titulus mendose prius invenitur in I. [2] que; d. T. [3] equum Hungaricum; I. [4] emere; T. [5] alium; I. [6] voluerit querere; I. [7] post tercio; T. [8] suo modo; T.

LXXVII. [1] d. I. [2] d. T. [3] nemo emere audeat; a. I. [4] quispiam; a. I. [5] qui; I. [6] infringerent; I. [7] priventur; I. [8] amittant; I.

LXXVIII. [1] De tributis inter regem et comitem dividendis; I. [2] quisquis; I. [3] ubique; I. [4] habeant; T. [5] omni; T.

LXXIX. [1] De pecuniis per comitem colligendis; I. [2] suarum; T. [3] d. I. [4] vel; I. [5] d. T. [6] attulerit; I.

LXXX.[1] Liberi quique[2] ac hospites, | sicut Sclavi[3] vel ceteri[4]
99a extranei, qui in terris || laborant aliorum, pro libertate tantum denarios | dent, non alios eciam denarios insuper pro[5] opere | aliquo dare cogantur.

LXXXI. De castellanis autem | tam pro opere, quam pro libertate denarii accipiantur.[1] |

LXXXII.[1] Egressuri de Hungaria a thelon(e)ariis[2] tam regis, | quam comitis, qui exitus tenent, sigillum querant,[3] | quod telonearius[4] regis ab una parte cum sigillo | comprimat, ab altera parte[5] thelonearius[6] comitis[7] | figura[8] comitis sui concludat. Si quis absque tali | sigillo egredi temptaverit,[9] ut legis prevaricator | L pensas persolvat.[10]

LXXXIII.[1] Si quispiam falsum testimo|nium alicui imposuerit, id est de eo[2] pluribus ex | villis sive rixe sive[3] odii causa adtestantibus,[4] | ferreo probetur iudicio; ac si mundus fuerit, | impositor culpe X[5] pensas solvat. Quod si reus | erit, sane[6] quidem res eius permaneat, sed ad | modum crucis ferro in genis excoquatur, ut | amplius testimonium ipsius[7] refutetur.

LXXXIV.[1] Si quis | autem de furto accusatus ad ecclesiam fugerit,[2] | non illico teneri pro fure culpabili eum iudica|mus, sed iudex cum presbitero ecclesie ipsius[3] eum | interroget, utrum culpabilis sit, nec(n)e; et si re|um se esse fatebitur, pro ecclesia de[4] obcecacione[5] | oculorum seu aliorum detruncacione membrorum li|beretur. Si vero se non esse[6] furem dixerit, ex|cusandi se potestas ei non negetur, sed[7] non de | periculis supradictis eum ecclesia liberabit, si reus | postea esse probabitur.

Item,[8] si quis fur esse ab | aliquo accusabitur, fur furti signo aput[9] ipsum | reperto vel comprobato, quod pro tali causa aliquid | ulli[10] restauraverit, unde de[11] villis aliis plures eum cri|(minabantur).[12]

LXXX. [1] De liberis hospitibus sclavis in terris aliorum; I. [2] quoque; I. [3] Clavi; T. [4] sunt; a. T. [5] d. T.

LXXXI. [1] accipiantur; I.

LXXXII. [1] Nemo sine sigillis tributariorum extra Hungariam eat; I. [2] thelseneariis; I. [3] pro thelseneariis; a. I. [4] theolenarius; T. [5] vero; I. [6] theolenarius; T. [7] d. I. [8] figuram; I. [9] tentaverit; I. [10] unam pensam solvat; I.

LXXXIII. [1] De pena falsorum testimoniorum; I. [2] deo; T. [3] vel; T. [4] attestantibus; I. [5] decem; I. [6] sive; I. [7] eius; I.

LXXXIV. [1] De furibus ad ecclesiam confugientibus; I. [2] fugeret; T. [3] d. I. [4] pro; T. [5] occecacione; I. [6] esse non; I. [7] si; I. [8] d. I. [9] apud; I. [10] vili; I. [11] d. I. [12] criminabantur; I.

CAPITULA COLOMANNI REGIS DE IUDEIS.

Colomannus [1] gracia dei rex Hungarorum [2] hanc | legem dedit iudeis in regno suo commorantibus.[3] |

I.[1] Ut nullus iudeus deinceps presummat christianum | mancipium cuiuscunque lingue vel [2] nacionis emere | aut vendere,[3] aut [4] in servicio suo retinere; et quis | hoc decretum transgrediatur,[5] dampnum christiani [6] manci|pi(i) [7] aput eum inventi [8] paciatur.

II.[1] Si christianus iudeo | aut iudeus christiano duarum vel trium pensarum [2] | precium ac(c)omodare [3] voluerit, mutuator a mut(u)an|te [4] vadimonium recipiat et [5] testes christianos | ac iudeos in testimonium assumant,[6] ut | si forte alter alteri quod mutuaverat, denega|verit,[7] vadimonio tantum et testibus utriusque [8] || comprobetur. 103*a*

III. Si autem ultra tres pensas alter | alteri quicquam accomodaverit,[1] vadimonium et testes, | ut predictum est, assummant [2] et quantitatem | pecunie et nomina testium in cartulam scribere, | ac [3] sigillo utriusque, mutuatoris scilicet et mutuantis | sigillare faciant,[4] ut si quando alter alteri in hac | re vim inferre voluerit, scripto ac [5] sigillo utri(u)sque [6] | veritas comprobetur.

IV.[1] Si iudeus a christiano, aut | christianus a iudeo aliquid

[1] In T. haec capitula antecedit Synodus Strigoniensis prior, post quam in p. 102b. legitur: «Sequitur capitulum bonum», sed haec sententia re vera non ad haec capitula, sed ad sequentem synodum alteram attinet. — In I. inmediate iunguntur haec capitula ad Colomanni regis decretorum librum primum. [2] Colomannus — Hungarorum; dd. I. [3] commanentibus; T.

I. [1] De iudeis; I. — sed hic titulus «ante hanc legem» invenitur. [2] lingue vel; dd. I. [3] aut vendere; dd. I. [4] vel; I. [5] contrarium faciens; I. (pro: et quis — transgrediatur.) [6] d. I. [7] mancipii; I. [8] aput eum inventi; dd. I.

II. [1] De mutuis christianorum et iudeorum; I. [2] personarum; T. I. [3] accomodare; I. [4] mutuante; I. [5] mendose bis scripsit; T. [6] assumantur; T. [7] negaverit; I. [8] uterque; T.

III. [1] commodaverit; I. [2] assumant; I. [3] et; I. [4] faciat; T. [5] aut; I. [6] utriusque; I.

IV. [1] De emptoribus et venditoribus christianorum et iudeorum; I.

emere voluerit, coram | ydoneis [2] testibus christianis [3] et iudeis [4] rem vena|lem [5] emat, eandemque rem et nomina testium in | cartula scribere faciat, et cartulam illam [6] cum [7] sigillo | utriusque, venditoris scilicet et emptoris [8] insignitam aput [9] | se custodiat, ut si quando in hac empcione furti | reus aliquo [10] arguatur, dominum rei furtive, que | aput se recognita est, [11] et testes prenominatos [12] | producat et liberetur.

V. Si autem dominum furtive | rei et [1] apud se [2] recognite [3] producere non poterit, cartulam | vero sigillatam ostenderit, iuramento testium | inscriptorum purgatus evadat.

VI. Si autem testes | christianos non habuerit, et iudeos idoneos produx|erit, et iuramento eorum secundum legem iudeorum | purgatus, furti composicionem quadrupplo persolvat. |

VII. Quod si nec [1] dominum recognite rei invenerit, [2] nec | cartulam sigillatam produxerit, more patrie di|iudicetur, composicionem furti duodecies persolvat. |

[2] idoneis ; I. [3] christianus ; T. [4] iudeus ; T. [5] d. I. [6] d. I. [7] d. T. [8] venditoris — emptoris; dd. I. [9] apud; I. [10] d. I. [11] que aput — est; dd. I. [12] prenotatos ; I.

V. [1] d. I. [2] apud se ; dd. T. [3] invente ; I.

VII. [1] d. I. [2] et ; a. I.

SYNODUS STRIGONIENSIS PRIOR.[1]

Sancti spiritus adsit nobis gracia.[2] 1a
Inprimis interpellandus est rex:

[1] Haec capitula sine titulo inveniuntur in codicibus P. et. T.

[2] Haec omittit T., in quo autem legere possumus:

Incipiunt capitula de synodalibus decretis domini archiepiscopi Laurencii, Strigoniensis metropolitani et decem suffraganeorum suorum.

I. (D)e causis ecclesiarum et clericorum. II. De sermone ad populum. III. De communicacione cleri et populi. IV. De ecclesiasticis ordinibus. V. De locucione clericorum. VI. De ydeotis clericis vel presbiteris. VII. De ritu gentilitatis. VIII. De annuys festis. IX. De negligentibus penitenciam. X. De mortuis sine confessione. XI. De uxoratis in episcopatum promovendis. XII. De porcionibus ecclesie quando debet fieri. XIII. De monasteriis episcoporum, qui obierunt. XIV. De hys, qui res ecclesie dissipaverunt. XV. De famulis ecclesie. XVI. De parochiis ecclesiarum. XVII. De ecclesia sine dote non consecranda. XVIII. De presbiteris ad titulum ordinandis. Item de eodem. XIX. De clericis sine litteris non suscipiendis licencia. XX. De legacionibus episcoporum. XXI. De advenis clericis et infamatis. XXII. De hys, qui in ecclesia alterius celebret sine licencia. XXIII. De professis clericis et ad titulum ordinandis. XXIV. De oppressis clericis vel iniuria affectis. XXV. De clericis vel abbatibus seculare iudicium querentibus. XXVI. De concordia officiorum divinorum. XXVII. De vita et victu canonicorum. XXVIII. De libertate hospitum canonicorum. XXIX. De libertis canonicis et filiis eorum. XXX. De servis non ordinandis. XXXI. De sacerdotibus ante presbiteratum (pro: proratum) uxoratis. XXXII. De clericis non uxorandis. XXXIII. De uxoribus episcoporum. XXXIV. De excommunicatis. XXXV. Ubi debeant missam celebrare. XXXVI. (De abbatibus.) XXXVII. Item de abbatibus. XXXVIII. (De abbatibus.) XXXIX. (De abbatibus.) XL. De ordinandis monachis. XLI. De hys, qui monachatum abitum accipiunt. XLII. De convencione oblacionis pro missa ne fiat. XLIII. De non emendis vel vendendis ecclesiis. De venditoribus ecclesiarum. XLIV. De baptismo et sepultura. XLV. De festivitatibus. XLVI. De iudicio quando et quomodo dari debeant. XLVII. Quid in ecclesia legi vel cantari debeat. XLVIII. Quomodo in kalendis vel conviviis convivari debent. XLIX. (De eodem.) L. Item de eodem. LI. (De eodem.) LII. De omnibus penitencialibus. LIII. De maleficis. LIV. De accusatoribus vel accusatis. LV. De uxoribus a maritis fugientibus. LVI. De bigamis et viduarum vel repudiatarum viris. LVII. Si presbiteri bigami recipiant ordines. LVIII. De presbiteris, qui concubinas habent.

I.[1] Ut cause clericorum vel ecclesiasticarum | rerum canonice finiantur.[2]

II.[1] Ut omni dominico die in maioribus | ecclesiis evangelium[2] et epistola et fides exponantur[3] populo, in minoribus vero | ecclesiis fides et oracio dominica.

III.[1] Ut[2] omnis populus in pascha et pente|costen[3] et natale domini penitenciam agat[4] et communicet.[5] Clerici vero | in omnibus maioribus festis communicent.

IV.[1] Ut[2] omnes ecclesiastici ordines in | maioribus ecclesiis habeantur, et officium suum exhibeant.

V.[1] Ut ca|nonici in claustro et capellani[2] in curia literatorie loquantur.[3] |

VI.[1] Ut ydiote[2] presbiteri non[3] ordinentur; qui vero[4] ordinati[5] sunt, discant | aut deponantur.

VII.[1] Ut[2] nullus aliquid de ritu gentilitatis | observet; qui vero fecerit, si[3] de maioribus est, XL dies[4] districte | peniteat,[5] si autem de minoribus, VII[6] dies cum plagis.

LIX. Ut canonici regulam suam sciant. LX. De clericis pro furto accusatis. LXI. De thabernariis clericis. LXII. De testimoniis clericorum. LXIII. De iudeis, qui christianos habent famulos. LXIV. De christianis carnes vel cibos iudeorum ementibus. LXV. De decimis clericorum. LXVI. De archidyaconis. LXVII. De presbiteris ecclesiarum. LXVIII. De congregandis clericis ad synodum. LXIX. De causis ecclesiarum et clericorum.

Et in margine haec posteriori manu scripta invenies: Pontificalia (contraria hys) iura non tollunt ista, quia regnum Hungarie est liberum regnum et non subiacet legibus, nec in secularibus, neque in spiritualibus aliis, prout super eo continetur in decreto tripartito, in 2 p(artis) t(itulo) 3.

Quamnam pontifex in hoc regno obtinuit auctoritatem, id in prefato decreto in p(rimae) p(artis) t(itulo) 11. reperies, reliqua ibidem in margine. Ideo ex racionibus prenotatis stant eo modo iura.

I. [1] In margine; T.: Art. 1. De causis ecclesiarum et clericorum. — Ibidem assidue in margine invenientur: Art. 2., Art. 3., etc. [2] finiatur; P.

II. [1] De sermone ad populum; T. [2] evangelium; T. [3] proponatur; T.

III. [1] De communicacione cleri et populi; T. [2] et; T. [3] Penthecostes; T. [4] agant; T. [5] communicent; T.

IV. [1] De ecclesiasticis ordinibus; T. [2] et; T.

V. [1] De locucionibus clericorum; T. [2] (ca)pellani; T. [3] locantur; T.

VI. [1] De ydeotis presbiteris; T. [2] ydeote; T. [3] d. T. [4] nec; T. [5] ordinandi; T.

VII. [1] De ritu gentilitatis; T. [2] d. T. [3] mendose bis scripsit; T. [4] d. T. [5] penitet; T. [6] septem; T.

VIII.[1] Si quis [2] | descriptas festivitates non feriaverit, eadem lege [3] iudicetur. |

IX.[1] Si quis pro facinore commisso [2] iniunctam [3] penitenciam negligens, ab [4] episcopo | excommunicatus [5] in eadem perversitate obierit, in cimiterio [6] ecclesie non | sepeliatur,[7] nec [8] a presbiteris.

X.[1] Si quis infirmatus presbiterum non vocaverit, | nisi subitanea causa fuerit, eodem modo fiat de [2] eo; parentes vero eius | aut uxor XL dierum penitencia multentur. Si autem parentes | non habuerit, villicus cum duobus senioribus ville idem iudicium subeat.[3] |

XI.[1] Ut [2] hi, qui ad episcopatum promovendi sunt, si matrimonio legitimo [3] iuncti | sunt, nisi ex consensu uxorum, non assumantur.[4]

XII.[1] Episcopus, si [2] tres partes de ac|quisiciis [3] ad [4] utilitatem ecclesie fideliter contulisse videtur, liceat ei | agere de quarta, quod voluerit.

XIII.[1] Episcopi, qui iam obierunt, neque ecclesie sue | providerunt, sed tantum filios suos ditaverunt, placuit inde [2] medietatem | auferre [3] et ecclesie reddere. Monasteria vero talium in potestatem suc|cedentis episcopi transeant, et faciat, quod inde [4] melius visum fuerit. |

XIV.[1] Si quis eorum, qui ecclesiis presunt, res earum dissipaverit,[2] duplo [3] restituat.[4] Si non | habet,[5] deponatur,[6] donec emendet.[7]

XV.[1] Nullus episcopus aut presbiter in propriis locis | servos ecclesie teneat.[2]

XVI.[1] Unaquecunque [2] ecclesia circa se in proximo habeat | parochiam suam.

VIII. [1] De annuys festis; T. [2] qui; T. [3] sicut in precedenti capitulo; a. T.

IX. [1] De negligentibus penitenciam; T. [2] conmisso; T. [3] invictam; T. [4] ipso; a. T. [5] exconmunicatus; T. [6] cymiterio; T. [7] sepelliatur: T. [8] d. T.

X. [1] De mortuis sine confessione; T. [2] d. T. [3] subeant; T.

XI. [1] De uxoratis in episcopatum promovendis; T. [2] d. T. [3] legittimo; T. [4] assummantur; T.

XII. [1] De porcionibus ecclesie, quando debet fieri; T. [2] sed; T. [3] acquisitis; T. [4] in; T.

XIII. [1] De monasteriis episcoporum, qui obierunt; T. [2] in; T. [3] auf-ferre; T. [4] ei; T.

XIV. [1] De his, qui res ecclesie dissipaverunt; T. [2] dissipaverunt; T. [3] dupplo; T. [4] restituant; T. [5] habent; T. [6] deponantur; T. [7] emendent; T.

XV. [1] De famulis ecclesie; T. [2] teneant; T.

XVI. [1] De parochis ecclesiarum; T. [2] unaqueque; T.

XVII.[1] Ecclesia non consecretur, si dos et terra prius non dantur. |

XVIII.[1] Nullus presbiter sine titulo ordinetur. Nullus[2] habetur[3] in clero, qui | non est adtitulatus alicui[4] ecclesie.

XIX.[1] Nullus clericus de alio episcopatu vel provin|cia sine commendaticiis litteris suscipiatur.

XX.[1] Episcopus ad episcopum sine litteris [et] | sigillo legacionem non mittat.[2]

XXI.[1] Hospites clerici, qui de alienis | partibus venerunt, aut
16 legitimos[2] testes producant, aut[3] [ad fe]||rendam formatam redeant. || Qui vero infamati sunt, omnino discedant,[4] nec[5] redeant, nisi cum formata.[6] |

XXII.[1] Nullus episcopus aut presbiter aut abbas missam celebrare audeat contra | voluntatem presbiteri ecclesie.[2]

XXIII.[1] Quicunque[2] ad titulum ordinatus est vel cum | professione susceptus, non privetur ordine vel honore, nisi super certis crimi|nibus iudicio canonico. Sed neque ipse[3] recedere audeat, nisi forte ad | maiorem promoveatur[4] gradum, quod eciam[5] episcopus suus benigne debet con|sentire.

XXIV.[1] Si quis se oppressum existimat, liceat sibi concilium episcopale | apellare.[2]

XXV.[1] Si quis vero clericorum aut abbatum in causis ecclesiasticis | relicto episcopali iudicio regalem curiam aut seculare iudicium adi|erit, causam perdat aut penitencia emendet. |

XXVI.[1] Ordo[2] divinorum officiorum vel ieiuniorum secundum libellum, quem conlauda|vimus,[3] ab omnibus teneatur.

XVII. [1] De ecclesia sine dote non consecranda; T.

XVIII. [1] De presbiteris ad titulum ordinandis; T. [2] Item de eodem; T. [3] habeatur: T. [4] alicuius: T.

XIX. [1] De clericis sine litteris non suscipiendis; T.

XX. [1] De legacionibus episcoporum; T. [2] mittant; T.

XXI. [1] De advenis clericis et infamatis; T. [2] legittimos; T. [3] et; T. [4] ad ferendam — discedant; dd. T. [5] nisi; T. [6] conformatus; T.

XXII. [1] Ne quis in ecclesia alterius sine licencia celebret; T. [2] d. T.

XXIII. [1] De professis clericis ad titulum ordinandis; T. [2] quicumque; T. [3] ipse neque; T. [4] promoveat; T. [5] et; T.

XXIV. [1] De oppressis clericis vel iniuria affectis; T. [2] appellare; T.

XXV. [1] De clericis vel abbatibus seculare iudicium querentibus; T.

XXVI. [1] De concordia divinorum officiorum; T. [2] d. T. [3] collaudavimus; T.

XXVII.[1] Vita et victus canonicorum[2] secundum regulam | ipsorum ab episcopo disponantur.

XXVIII.[1] Si quis hospitum canonice regule se sponte | subdiderit, nichil ad filium eius pertineat, nisi forte et ipse idem voluerit. |

XXIX.[1] Si quis vero clericus servus ecclesie fuerit, filii eius ad pristinam servitutem[2] | non redeant, sed inter liberos ecclesie habeantur.[3]

XXX.[1] Nullius[2] servus clericus | ordinetur, nisi antea[3] dominus eius plenam sibi dederit libertatem. |

XXXI.[1] Presbiteris uxores, quas in[2] legitimis[3] ordinibus acceperunt, moderacius habendas | provisa fragilitate indulsimus.

XXXII.[1] Qui diacon(at)um[2] vel presbiteratum sine matri|monio adepti sunt, uxorem ducere non licet.[3]

XXXIII.[1] Uxores episcoporum episcopalia | predia non inhabitent.[2]

XXXIV.[1] Si quem episcopus excommunicaverit,[2] hoc[3] | regi et fratribus suis datis litteris indicet.

XXXV.[1] Nullus extra ecclesiam | in tentorio vel in aliqua domo missam celebrare aut audire audeat, | nisi rex aut episcopi et comites et abbates illi, qui tentorium aut aliquid | huiusmodi[2] divino solummodo cultui preparatum habere possunt, et hoc tantummodo, | quando sunt in via.

XXXVI.[1] Abbates mitram,[2] sandalia,[3] cirothecas,[4] nolam | ad capellam[5] vel cetera episcopalia[6] insignia non[7] habeant, neque bapti|zent, neque[8] penitenciam dent, neque ad populum sermonem faciant. |

XXVII. [1] De vita et victu canonicorum; T. [2] victus canonicorum et vita; T.

XXVIII. [1] De libertate hospitum canonicorum; T.

XXIX. [1] De libertis canonicis et filiis eorum; T. [2] d. T. [3] habeatur; P.

XXX. [1] De servis non ordinandis; T. [2] nullus; T. [3] ante ea; T.

XXXI. [1] De sacerdotibus ante presbyteratum uxoratis; T. [2] quasi; T. [3] legittimis; T.

XXXII. [1] De clericis non uxorandis; T. [2] dyaconum; T. [3] liceat; T.

XXXIII. [1] De uxoribus episcoporum; T. [2] vi habitent; P.

XXXIV. [1] De excommunicatis; T. [2] exconmunicaverit; T. [3] et; a. T.

XXXV. [1] Ubi debeant missam celebrare; T. [2] huiusmodo; P.

XXXVI. [1] De abbatibus; T. [2] mirram; T. [3] scandalia; P. [4] d. T. [5] mendose bis scripsit P. [6] d. T. [7] ni; T. [8] nec; T.

XXXVII.[1] Abbas provisa facultate monasterii cum episcopo ad duo aratra unum mo|nachum regulariter vestitum et instructum teneat, et regulam beati | Benedicti omnes monachi sciant et intelligant.

XXXVIII.[1] Ut[2] abbates raro | de monasteriis[3] egrediantur, neque ad regem, neque ad remotas possessiones | sine consciencia episcopi pergant, ubi tamen diucius immorari non debent. |

XXXIX.[1] Abbates parentibus suis non plus, quam ceteris pauperibus solacium faciant. | Quod si abbas inventus fuerit bona monasterii disipasse, aut dispersisse, ipse | deponatur, et substancia
2*a* illa ecclesie reddatur.[2] ||

XL.[1] Nullus episcopus aut presbiter monachum | ordinet.[2]

XLI.[1] Si quis monachum[2] habitum habet, | aut monasterium intret, aut | habitum perdat, et penitencie | subiaceat.

XLII.[1] Nullus presbiter convencionem de missa pro ob|lacione faciat. — |

XLIII.[1] Nullus ecclesiam emere vel vendere | presumat.[2] Si quis ecclesiam vendiderit, aut presbiterum[3] | suum sine culpa abiecerit, delator[4] | illius culpe partem magistri illius[5] | eo anno[6] accipiat. — |

XLIV.[1] Nullus de baptismo vel[2] sepultura | precium exigat. — |

XLV.[1] Nullus festivitates vendere presumat. |

XLVI.[1] Ut iudicium ferri in quadragesima, | sicut in aliis diebus, excepta causa | effusionis sanguinis detur. | Ut qui ferrum accipit, in designato | loco ponat. — |

XLVII.[1] Nichil legatur, neque[2] cantetur in ecclesia, | nisi quod fuerit in synodo collaudatum. |

XXXVII. [1] Item de abbatibus; T.

XXXVIII. [1] De abbatibus; T. [2] d. T. [3] suis; a. T.

XXXIX. [1] De abbatibus; T. [2] reddantur; T. — In margine T. posteriori manu: De pena abbatum, qui bona monasteriorum dissiparent.

XL. [1] Exinde textus duabus columnis dispositus est, itaque lineae serierum mutationem in columnis denotant, non in paginis. — De ordinandis monachis; T. [2] ordinat; T.

XLI. [1] De his, qui monachatum abitum accipiunt; T. [2] monachatum; T.

XLII. [1] De convencione oblacionis pro missa ne fiat; T.

XLIII. [1] De non emendis vel vendendis ecclesiis; T. [2] presummat; T. [3] librum; T. [4] dilator; T. [5] magistri illius partem; T. [6] eo modo; T.

XLIV. [1] De baptismo et sepultura; I. [2] et; T.

XLV. [1] De festivitatibus; T.

XLVI. [1] De iudicio quando vel quomodo dari debeant; T.

XLVII. [1] Quid in ecclesia legi vel cantari debeat; T. [2] vel; T.

XLVIII.[1] Si quis presbiter in convivio vel kalendis | cogentes [2] ad potum viderit, arguat | eos, et si eum non audierint, ipse exeat, | et archidiacono [3] eos accuset, qui eis | penitenciam VII diebus iniungat. | Quod si ipse presbiter non exierit, ab officio | suspendatur et XL dies peniteat. |

XLIX.[1] Si presbiter coegerit vel coactus fuerit | inebriatus, deponatur. |

L.[1] Si quis presbiterum [2] inebriatum invenerit, | [un]am [3] pensam,[4] vel archidiaconum,[5] III [6] pen|sas ab eo accipiat. Et si idem presbiter | secundo inebriatus inventus [7] fuerit, deponatur.[8] |

LI.[1] Si quis de nobilibus ad potum coegerit, | vel coactus fuerit inebriatus, XL dies | peniteat. Si vero in hoc perseveraverit,[2] | excommunicetur.[3] — |

LII.[1] Episcopi in unaquaque civitate duas | domos ad coercendos penitentes fa|ciant.

LIII.[1] Si quis de maleficio accusatus convictus | fuerit,[2] secundum canones peniteat. |

LIV.[1] Si accusator quod [2] iniecit, probare | non poterit, eidem penitencie subiaceat. |

LV.[1] Si qua mulier a viro suo fugerit,[2] | reddatur marito suo semel et bis; | tercia [3] vice, si nobilis est, adiciatur | penitencie sine spe coniugii; si de | plebe, venundetur sine spe [4] libertatis. |

Si quis uxorem suam adulteram [5] proba|verit, si voluerit, ducat aliam; | illa vero, si nobilis est, sine spe con|iugii peniteat; si plebeia, sine | spe libertatis venundetur. | Quod si probare non poterit, idem iudi|cium maritus paciatur, et illa, si vo|luerit,[6] maritetur. Eodem modo, qui | cum alterius uxore, vel que cum | marito alterius peccat, iudicetur. |

XLVIII [1] Quomodo in kallendis vel conviviis convivari debet; T. [2] cogantes; T. [3] archydiacono; T.

XLIX. [1] De eodem; T.

L. [1] Item de eodem; T. [2] presbiter; T. [3] ante; T. [4] episcopum; T. [5] archidiaconem; P. — archidyaconum; T. [6] tres; T. [7] d. T. [8] In margine T.: Presbiteri inebriati deponantur. — Finis columne in P.

LI. [1] De eodem; T. [2] perseveravit; T. [3] exconmunicetur; T. — In margine T. eodem posteriori manu: Si nobilis inebriaretur.

LII. [1] De omnibus penitencialibus; T.

LIII. [1] De maleficis; T. [2] fuerit convictus; T.

LIV. [1] De accusatoribus vel accusatis; T. [2] qui; T.

LV. [1] De mulieribus a maritis fugientibus; T. [2] fugierit; T. [3] vero; a. T. [4] coniugii — sine spe; dd. T. [5] adulteratam; T. [6] ducat aliam — si voluerit; dd. T.

Si [7] quis puellam rapuerit vel vio|laverit, si nobilis est, canonice pe|nitencie cum [8] composicione subiaceat. | Qui vero hoc persolvere non poterit, tonso [9] | capite secundum iudicium regis | Ladislay [10] venundetur. — |

Si quis sponsam rapuerit alterius, | si illa non consensit, reddatur proprio | sponso. Raptor [11] vero, si nobilis est, composicionem | canonicam faciat et sine spe | coniugii peniteat; si non
2b poterit [12] | composicionem dare, sine spe liberta|tis venundetur. ||

Si quis uxorem | fugiens, se sponte debitorem | fecerit, [13] unde se expedire nolit | propter odium, quod in uxorem habet, | semper in servitute permaneat. | Et si umquam liber videatur, iterum | venundetur, uxor vero eius, cui velit, | nubat.

LVI. [1] Si quis de clero secundam | uxorem vel viduam vel repudiatam | duxerit, deponatur. |

LVII. [1] Bigami presbiteri, qui ad ordines suos | redire voluerint, ex consensu | uxorum suarum recipiantur. |

LVIII. [1] Similiter, [2] si presbiter concubinam habue|rit, deponatur. [3] |

LIX. [1] Ut canonici regulam [2] canonicam | sciant [3] et intelligant. — |

LX. [1] Si quis clericorum furti arguitur, | ab episcopo vel archidiacono [2] iudicetur. | Si reus inventus fuerit, deponatur, | et bona sua perdat; si nichil habu|erit, vendatur. [3] — |

LXI. [1] Ne [2] clerici tabernarii vel [3] fenera|tores [4] sint. Quicunque [5] in tabernaria domo bi|berit, si clericus est, deponatur, | si laicus, in testimonio non reci|piatur. [6] — |

[7] In margine T. posteriori manu: De adultera uxore. [8] d. T. [9] tanso; T. [10] mendose bis scripsit T.: regis Ladislay. [11] Raptori; T. [12] potuit; T. [13] fecit; P.

LVI. [1] De bigamis et viduarum vel repudiatarum maritis; T.

LVII. [1] Si presbiteri bigami recipiant ordines; T. — T. mendose bis scripsit: Ar. 56.

LVIII. [1] De presbiteris, qui concubinas habent; T. [2] d. T. [3] In margine T. posteriori manu: Presbiter concubinam habens deponatur; T.

LIX. [1] Ut canonici regulam suam sciant; T. [2] suam; a. T. [3] sciant canonicam; T.

LX. [1] De clericis pro furto accusatis; T. [2] archidyacono; T. venundetur; T.

LXI. [1] De tabernariis clericis vel feneratoribus; T. [2] d. T. [3] et; T. [4] non; a. T. [5] quicumque; T. [6] In margine posteriori manu: Clerici tabernarii et feneratores deponantur; si laicus fuerit, in testimonium non recipiatur; T.

LXII.[1] Ut [2] clerici testes non | sint, nisi in testamento morien|tis, vel pro [3] sacramento, vel pro iudicio. |

LXIII.[1] Judei servos vel ancillas, neque | proprios, neque venales, neque mer|cennarios [2] christianos habere aude|ant.

LXIV.[1] Nullus christianus carnes | ab eis [2] spretas emere presumat [3] |

LXV.[1] Decretum est et sancti concilii auc|toritate sanctitum,[2] ut de propriis | horreis seu cellariis aut ovilibus [3] | monasteriorum et ecclesiarum et omnium, | qui in clero sunt, decime non exigantur, | excepta IIII [4] parte parrochiani [5] | presbiteri.

LXVI.[1] Ut [2] omnes archidiaconi [3] bre|viar(i)um [4] canonum habeant. |

LXVII.[1] Presbiteri quoque ecclesiarum iuxta ecclesiam | domum habeant. — |

Servi ecclesiarum si boves proprios habuerint, | magistri sui dimidiam partem de his, | que araverint,[2] sin autem cum bubus [3] | magistrorum suorum araverint,[4] duas | partes inde magistri ecclesiarum habeant. |

LXVIII.[1] Quicunque [2] de his, qui in clero sunt, ad | sinodum [3] episcopi sui non venerit, usque | ad laicum deponatur. — |

LXIX.[1] Si quis alterius servum vel servientem | talem, qui domino suo sine ipsius | voluntate alienari non potest, | aut quemlibet de civili populo literas | docuerit, seu clericum fecerit | absque consciencia et confessione domini sui, | ipsum redimat et insuper L pensas persolvat. |

LXX. Si quis homicidium fecerit, | secundum decreta Ancirani concilii peniteat. |

LXII. [1] Item de testimonio clericorum ; T. [2] et ; T. [3] d. T.

LXIII. [1] De iudeis, qui christianos habent famulos ; T. [2] mercanarios ; T.

LXIV. [1] De christianis carnes vel cibos iudeorum ementibus ; T. [2] a iudeis ; T. [3] Finis columne in codice P.

LXV. [1] De decimis clericorum ; T. [2] sanctitum auctoritate ; T. [3] quilibet ; a. T. [4] quarta ; T. [5] parochiani ; T.

LXVI. [1] De archidiaconis ; T. [2] d. T. [3] archidyaconi ; T. [4] breviarium ; T.

LXVII. [1] De presbiteris et servis ecclesiarum ; T. [2] magistri sui de hys, que araverunt, dimidiam partem accipiant ; T. [3] bobus ; T. [4] arraverint ; T.

LXVIII. [1] De congregandis clericis ad synodum ; T. [2] quicumque ; T. [3] synodum ; T.

LXIX. [1] T. *LXIX.–LXXII.* capita omittit.

LXXI. Clerici repudiatarum | viduarumque mariti, necnon et | bigami ab ordine deponantur, | et si teneant ecclesiam, careant ecclesia. |

LXXII. Nullus clericus, nullus comes quemlibet | clericum suscipiat ad divinum | officium tenendum, nisi per manum sui | parrochiani episcopi. |

SYNODUS ALTERA SUB COLOMANNO REGE CELEBRATA.

I.[1] Ex auctoritate apostoli[2] pro regis nostri | salute et regni 15*a*
eius stabilitate[3] in omnibus | cotidie[4] ecclesiis orandum[5] censemus et | districte precipimus.

II. Ut si quis contra regis | salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid | conspiraverit, aut conspirare aliquid tempta|verit,[1] seu[2] temptanti[3] sciens consenserit, a|nathematizetur,[4] et[5] omnium fidelium commu|nione[6] privetur. — |

III. Ut[1] si quis huiusmodi aliquem noverit, et probare | valens non indicaverit, predicte subiaceat | dampnacioni.[2] — |

IV.[1] Ut[2] si qua mulier a viro suo fugerit,[3] red|datur ei, et[4] quociens[5] fugerit,[6] restituatur | ei,[7] quia scriptum est, quod[8] deus coniunxit, homo | non separet.[9]

V.[1] Ut[2] si quis uxorem suam | coram legibus adulteram probaverit, | ipsa penitencie subiaceat, et postea si | voluerint,[3] reconcilientur,[4] aliter innupti permaneant. |

VI.[1] Ut si quis sponsam alterius | rapuerit, sponso reddatur, raptor vero | legibus subiaceat. — |

VII.[1] Ut[2] si quis uxorem exosam habens, sponte | servituti se subdiderit, ut ab exosa | separetur, uxor eum salva libertate sequatur,[3] | aliter innupti permaneant. |

VIII.[1] Ut clerici[2] bigami et viduarum et[3] repudia|tarum

I. [1] Invenitur in codicibus P. (15 a.) T. (103 a.) et I. (34 b.) — De notis infidelitatis; I. [2] d. T. [3] instabilitate; T. [4] cottidie T. quottidie; I. [6] orando; T.

II. [1] aut id facere tentaverit ; I. [2] sew; T. I. [3] tentari; I. [4] anatematizetur; T. [5] d. T. [6] conmunione; T. I.

III. [1] et; I. [2] dampnacioni subiaceat; T. — dampnacioni preiaceat; I.

IV. [1] De mulieribus fugientibus a viro suo; I. [2] d. T. I. [3] fugierit; T. [4] d. I. [5] quocienscunque; I. [6] fugierit; T. I. [7] restituatur ei; dd. I. [8] quos: T. [9] separat; T. — In margine T. posteriori manu: De fugitivis mulieribus a viris suis et commisso adulterio; T.

V. [1] De mulieribus adulteris; I. [2] d. T. I. [3] voluerit; I. [4] reconcilietur; I.

VI. [1] Hoc capitulum omittunt T. et I.

VII. [1] Hoc capitulum omittit; I. [2] d. T. [3] sequetur; T.

VIII. [1] Bigami presbiteri beneficiis priventur; I. [2] cleri et; T. [3] ac; T. aut; I.

mariti, temporalibus ecclesie beneficiis | et cunctis dignitatibus ecclesiasticis priventur.[4] |

IX. Ut[1] nullus episcoporum [2] aliquem promoveat clericorum | ad diaconatum vel [3] ultra, nisi prius continenciam | voverit, et si uxorem habuerit, ex eius fiat | consensu idem promittentis.[4] — |

X.[1] Ut[2] nullus coniugatus presbiter aut diaconus | altari [3] deserviat, nisi prius uxori concedenti | et continenciam voventi locum separatum, | et necessaria vite temporalis provideat, et [4] | secundum apostolum habens,[5] quasi non [6] habentem | se esse intelligat.[7]

XI. Ut [1] nullus laicus [2] ecclesie potestatem [3] habeat. |

XII.[1] Si presbiter altari [2] | deserviens concubinam habue|rit, illa auferatur, ipse vero iuxta | preceptum episcopi fructu peracto peni|tencie [3] ad ministrandum altari | restituatur [4] ecclesie. — |

XIII. Ut villa, in qua est ecclesia, ab ecclesia | longius non recedat; [1] quod si reces|serit, X [2] pensas persolvat et redeat. |

XIV.[1] Si quis festa [2] vendiderit, precium | acceptum quadruplo [3] restituat, | ipse vero penitencie subiaceat. |

XV.[1] Si quis descriptas festivitates non | celebraverit, sic vindicetur [2] in eum : | si liber est, tribus diebus peniteat; | si servus, septem plagis multetur. [3] |

XVI.[1] Placuit sancte synodo, ut omnis | coniugalis desponsacio in con|spectu ecclesie, presente sacerdote, | coram ydoneis [2] testibus, aliquo signo | subarracionis ex [3] consensu | utriusque fieret, aliter non coniu|gium, sed opus fornicarium | reputetur.[4]

[4] In margine T. eodem posteriori manu: De pena bigamorum presbiterorum.

IX. [1] d. T. I. [2] episcopus ; T. I. [3] et ; T. [4] In margine T. eodem posteriori manu : At de promocione in clerum ut ex consensu uxoris fiat ; T.

X. [1] De servicio coniugatorum presbiterorum ; I. [2] d. T. I. [3] alteri ; T. [4] ut ; I. [5] habentis ; non habentem ; I. [6] In I. prius, post «apostolum» invenitur. [7] Finis columne in P.

XI. [1] d. T. I. [2] laycus ; I. [3] potestatem ecclesie ; I.

XII. [1] De clericis concubinariis ; I. [2] alteri ; T. [3] penitencie peracto ; I. [4] et ; a. I.

XIII. [1] redeat ; T. [2] decem ; I.

XIV. [1] De vendicionibus in diebus festivis ; I. [2] in festo ; I. [3] quadrupplo ; T. I.

XV. [1] De non colentibus festivitatem ; I. [2] iudicetur ; I. [3] mulctetur ; I.

XIV. [1] De desponsacione coniugali in facie ecclesie fienda ; I. [2] idoneis ; I. [3] et ; T. I. [4] Amen ; a. T. Finis ; a. I. — In margine T. eodem posteriori manu : Ut omnis coniugalis desponsacio in conspectu ecclesie presente sacerdote et idoneis testibus fieret, aliter fornicacio reputabitur.

FRAGMENTA CONSTITUTIONUM SYNODALIUM.

I.[1] Si quis presbiter[2] bigamus propter uxorem divi|num officium reliquerit,[3] omni ecclesiastica digni|tate privetur, et inter aycos[4] deputetur.[5]

II.[1] Decretum | est in sancta synodo ab omnibus episcopis, ut[2] populus | sancte ecclesie decimas omnium, que possident, servi | vero ecclesie parochiano presbitero tres denarios impendant.[3] |

I. [1] Haec capitula in codicibus T. et I. inmediate sequuntur post Capitula Colomanni regis de iudeis. — De degradacione bigamorum presbiterorum ; I. [2] d. I. [3] relinquerit ; T. [4] laicos ; I. [5] In margine T. eodem posteriori manu : De pena bigami presbiteri.

II. [1] De decimis populorum et servorum denariis ; I. [2] ab omnibus, ut episcopis ; I. [3] In margine T. eodem posteriori manu : De decimis.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

INDEX PERSONARUM ET RERUM.